

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΗΜΟΦΙΛΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 67ον – Τεύχος 3ον

«... από τόν ένδοξό μας Βυζαντινισμό»

Μάιος - Ιούνιος 2018

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2017-2018 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ: Μιχαὴλ Τρίτος, καθηγητῆς ΑΠΘ, Ἀρχιμ. Βαρθολομαῖος Ἰατρίδης, Ἀρχιμ. Βαρνάβας Λαμπρόπουλος, Πρωτ. Νικόλαος Λουδοβίκος (καθ/τῆς ΑΕΑΣΘ), Πρεσβ. Χρῆστος Κούρτης καὶ Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Τριανταφυλλόπουλος – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Κων. Χολέβας καὶ Ἐμμανουὴλ Πλοῦσος – ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαῖος, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, Τηλ.: 210-7272.356 – Fax 210-7272.380. Τιμὴ τεύχους 1 € (γὰρ ὄσους δὲν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251

e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Χρυσᾶ νομίσματα μὲ τὸν «Μανουὴλ Δεσπότη Πορφυρογέννητο
καὶ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Α΄ Κομνηνὸ (1048-1118)

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: «... ἀπὸ τὸν ἔνδοξό μας Βυζαντινισμό» Κ. Καβάφη, *Στὴν Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν*
Οἱ φωτογραφίες τοῦ ἐξωφύλλου καὶ τῶν ἄλλων σελίδων αὐτοῦ τοῦ τεύχους προέρχονται ἀπὸ τὸ βιβλίο : *Συλλογὴ
Δημητρίου Οικονομοπούλου -Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ Κεραμεικὴ, Μεταλλικὰ Ἀντικείμενα, Νομίσματα*. ἔκδο-
ση Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Ἀθήνα 1995, καὶ ἀπὸ τοὺς ἰστότοπους: http://users.sch.gr/mfanarioti/portal/index.php/2014-01-20-14-47-2_24/nomismata<https://el.wikipedia.org/wiki> = <https://logomnimon.wordpress.com> καὶ http://vizantinaistorika.blogspot.com/2014/05/blog-post_8702.html

Τὸ Περιοδικὸ *Ἐφημέριος* δὲν εὐθύνεται γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τὰ κείμενα τῶν συνεργατῶν νὰ μὴν ὑπερβαίνουν τίς 350 λέξεις ὅσον ἀφορᾷ στὴν πρώτη σελίδα
καὶ τίς 450 λέξεις γιὰ κάθε μία ἀπὸ τίς σελίδες ποὺ ἔπονται.

Δὲν γίνονται δεκτὰ δημοσιευμένα κείμενα.

Δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερική– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ *Ἐφημέριος*
καθ' οἷονδῆποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιὰ ἐπιστημονικούς καὶ
ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς μὲ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 67ον

Μάιος - Ιούνιος 2018

Τεύχος 3ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΒΛΑΣΙΟΥ ΦΕΙΔΑ	
‘Η ‘Αποστολικότητα τῆς ‘Εκκλησίας	4
ΜΙΑΤΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
‘Η ἔναρξη τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων. ‘Η ἀνάληψις τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Β’ ἀνάγνωσμα τοῦ ‘Εσπερινοῦ Ζαχ. ιδ’ 8-11) . .	7
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Πῶς νοηματοδοτεῖται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου στό Γαλ. 5, 1;	10
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΣΚΑΛΤΣΗ	
Οἱ στίχοι τῶν Ἀντιφώνων τῆς θείας Λειτουργίας	12
ΠΡΩΤ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ	
Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης. ‘Η λατρεία τῆς ‘Εκκλησίας	16
ΑΡΧΙΜ. ΒΑΡΝΑΒΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ	
‘Ο ἐσωτερισμός ἐντός τῶν τειχῶν	18
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
‘Η ταυτότητα τῆς ‘Εκκλησίας ΙΗ’. Τό ἐκκλησιαστικό ἦθος, α’	20
ΠΡΩΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος	24
ΑΡΧΙΜ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2, 1-11· Ἰωάν. 7, 37-52, 8, 12)	26
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
‘Η παράσταση «Ρίζα Ἰεσσαί» καί οἱ Ἑλληνες Φιλόσοφοι	28
ΠΡΩΤ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
Τά ὄρη Ἐφραΐμ (Γελβουέ)	31
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
‘Η Ἰωάννης Ἐκκλησία. Πνευματισμός μέ χριστιανικό προσωπεῖο	33
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΜΠΡΟΥ	
Κοινωνικές Προεπαναστατικές Ὁμάδες ΙΙΙ: Οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς καί τῆς θάλασσας	35
ΑΡΧΙΜ. ΣΥΜΕΩΝ ΑΥΓΟΥΣΤΑΚΗ	
Οἱ Ὅσιοι Παρθένιος καί Εὐμένιος οἱ ἐν Κουδουμᾶ	39
ΛΙΤΣΑΣ ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ	
‘Η μορφή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σέ ἔργα Τέχνης	41
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΟΥΜΗ	
Ἀποστολικοί Κανόνες (ζ’)	44
Βιβλιοπαρουσίαση	46
Ἐφημεριακά	48

Ὡς πρὸς τὴν διδασκαλία λοιπὸν αὐτὸς ἦταν (ὁ Ἀπόστολος Παῦλος). Ὡς πρὸς τὴν ἄλλη φιλοσοφία τοῦ βίου τί ἄνθρωπος ἦταν; Πάντοτε καὶ διαρκῶς ἐπιδιδόταν στὴ διδασκαλία καὶ μελετοῦσε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ δὲν ἔτρωγε οὔτε ψωμί πού τοῦ προσφερε κάποιος δωρεάν, ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας ἀγωνιζόταν πρὸς μυρίους ἐχθρούς καὶ τὴ νύχτα μέ τὴ σμίλη καὶ τὰ δέρματα καὶ τὴν ἐργασία ἀπὸ τὴν τέχνη νὰ προσπορίζεται ἀπὸ ἐκεῖ τὴν τροφή του, νὰ παρουσιάζεται σέ ὅλους ὡς ἀπόστολος πού σηκώνει τὰ βάρη τῆς ἀποστολῆς του καὶ δὲν λαμβάνει χρήματα γιὰ τὸ κήρυγμά του μέχρι καὶ τοῦ σημείου νὰ κάνει οἰκονομία στό ψωμί πού τοῦ προσφέρουν. Αὐτὰ τὰ λόγια νὰ προσέξουμε οἱ κληρικοί, πού δὲν συμμετέχουμε μόνον στὰ θυσιαστήρια ἀλλὰ καὶ πλουτίζουμε ἀπὸ ἐκεῖνα καὶ ζοῦμε μέ ἀπολαύσεις καὶ ἰδιοποιούμαστε τὴν ἱερὴ περιουσία καὶ συμπεριφερόμαστε στοὺς πιστοὺς τοῦ Χριστοῦ ὡς πρὸς δούλους διατάζοντάς τους ἐπιτακτικὰ. Ἡ ἱερωσύνη δὲν εἶναι δεσποτεία ἀλλὰ περισσότερο διακονία στόν συνάνθρωπο. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀρχηγικὴ προκλητικὴ ἐξουσία ἀλλὰ γιὰ οἰκονομία εὐλαβικῆς ὑπηρεσίας. Μήπως δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα ὁ ὑπέροχος Παῦλος νὰ τρώγει καὶ νὰ πίνει ἀπὸ αὐτὰ πού προσφέρονται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ νὰ μὴν ταλαιπωρεῖ μέ συνεχεῖς κόπους τὸ σῶμα του κάθε ἡμέρα γιὰ ἀντάλλαγμα; Ἀλλὰ δὲν ἐκμεταλλεύθηκε τὴν ἐξουσία, ὥστε ἀφοῦ δὲν ἔλαβε τίποτε στὴ γῆ, νὰ ἀπαιτήσῃ τὰ πάντα στοὺς οὐρανοὺς. Γι' αὐτὸ καὶ ἀξιώθηκε νὰ ὑπερβεῖ τὰ ἀνθρώπινα ὅσο ἦταν ἀκόμη συνδεδεμένος μέ τὴ φθαρτὴ σάρκα.

*Ἄστεριου ἐπισκόπου Ἀμασείας ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους
καὶ κορυφαίους ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, 8.30.2-8.31.2.
Ἀπόδοση στὴ νεοελληνικὴ γιὰ τὸ περιοδικὸ Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη.*

Σεβαστοί πατέρες,

στό μετά χειρας Γ' τεύχος τοῦ *Ἐφημερίου* θά διαβάσετε στά *Προσόμοια* κείμενο τοῦ ὁμ. καθηγητῆ τῆς Θεολογίας κ. Βλασίου Φειδᾶ μέ τίτλο «Ἡ Ἀποστολικότητα στήν Ἐκκλησία». Στή στήλη *Παλαιοδιαθηκικά* ὁ κ. Μιλτ. Κωνσταντίνου ἔχει ὡς θέμα «Ἡ ἔναρξη τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων. Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», ὁ π. Κων. Παπαθανασίου δίδει στή στήλη *Τίνα με λέγουσι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τήν ἀπάντησή του* στήν ἐρώτηση «Πῶς νοηματοδοτεῖται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου στό *Γαλ. 5, 1*»;».

Ἄ κ. Π. Σκαλτσῆς ἀπαντᾷ στή στήλη *Λειτουργικές Ἀπορίες* στό θέμα «Οἱ στίχοι τῶν ἀντιφῶνων τῆς θείας Λειτουργίας», ὁ π. Ἀλέξ. Καριώτογλου στή στήλη *Πρός Κατήχησιν* ἔχει ὡς θέμα «Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας», στίς *Σύγχρονες προκλήσεις* ὁ π. Βαρ. Λαμπρόπουλος ἐφιστᾷ τήν προσοχή στό ὅτι «Ἄ Ἐσωτερισμός εἶναι ἐντός τῶν τειχῶν» καί στά *Ἐκκλησιολογικά* ὁ κ. Δ. Μαυρόπουλος παρουσιάζει τό ἀ μέρος τοῦ θέματος «Τό ἐκκλησιαστικό ἦθος». Στή *Διακονία τοῦ Λόγου* ὁ π. Γεώρ. Δορμπαράκης ἀναφέρεται στήν Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος καί ὁ π. Παντ. Τσορμπατζόγλου στήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς.

«Ἡ παράσταση τῆς “Ρίζας τοῦ Ἰεσσαί” καί οἱ Ἑλληνες Φιλόσοφοι» τιτλοφορεῖται τό ἄρθρο τοῦ κ. Στ. Γουλούλη στό *Ἀγριέλαιον εἰς Καλλιέλαιον*. Στή στήλη *Βιβλικές πόλεις καί τοποθεσίες* ὁ π. Σπ. Λόντος περιγράφει «Τά ὄρη Ἐφραΐμ (Γελλβουέ), «Ἡ Ἰωάννης Ἐκκλησία-Πνευματισμός μέ χριστιανικό προσωπεῖο» εἶναι τό θέμα τοῦ π. Βασ. Γεωργοπούλου στή στήλη *Πρός Διάκρισιν*. Τά *Ἱστορικά θέματα φιλοξενούν* τή συνεργασία τοῦ κ. Ν. Τόμπρου «Οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς καί τῆς θάλασσας», στό *Συναξάριον* ὁ π. Συμεών Αὐγουστάκης ἀναφέρεται στούς «Ὅσιους Παρθένιο καί Εὐμένιο τούς ἐν Κουδουμᾶ», στή στήλη *Ἐόρτιον φιλοξενεῖται* τό ἄρθρο τῆς κ. Λ. Ἰ. Χατζηφῶτη ἀφιερωμένο στή μορφή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στήν Τέχνη, καί στά *Κανονικά* θά βρεῖτε τή συνέχεια τῆς μελέτης τοῦ κ. Π. Μπούμη γιά τούς Ἀποστολικούς Κανόνες. Νέα βιβλία ἀπό τήν κ. Λ. Ἰ. Χατζηφῶτη στή *Βιβλιοπαρουσίαση* καί ἐνημέρωση «Περί μισθολογικῶν κλιμακίων καί συντάξεων» στά *Ἐφημεριακά* ἀπό τόν π. Γ. Βαμβακίδη.

Μέ ἰδιαίτερο σεβασμό
Ἀλέξανδρος Κατσιάρας
Διευθυντής Σύνταξης

Ἡ Ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας*

Βλασίου Φειδᾶ

Ὅμ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ τῆς Ἐκκλησίας κατά τὴν ἀποστολική καὶ τὴ μεταποστολική ἐποχή συνδέεται ἄρρηκτα ἀφ' ἑνός μὲν πρὸς τὴ μεταβίβαση τῆς ἀποστολικῆς λειτουργίας τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους στοὺς διαδόχους τους, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴ σχέση τοῦ τοπικοῦ ἱερατείου, ὅπως αὐτὸ μαρτυρεῖται στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ στὴν πρώιμη μεταποστολική ἐποχή, πρὸς τὴν ἀποστολική διαδοχή. Αὐτὸ σημαίνει σὲ τελευταία ἀνάλυση τὴν ἀναζήτηση τῶν διαδοχικῶν συνεχῶν κρίκων στὴ σειρά καὶ τὴν τάξη διαδοχῆς ἀπὸ τὴν ἀποστολική ἐποχή μέχρι τίς ἀρχές τοῦ Β' αἰῶνα, ὅποτε ἡ ἀποστολική διαδοχή συνδέεται ἄρρηκτα καὶ ἀναντίρρητα πρὸς τὸν προεστῶτα τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως κάθε τοπικῆς ἐκκλησίας, ἤτοι πρὸς τὸν ἐπίσκοπο, σύμφωνα καὶ μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν περιφημῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου.

Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀνέκυψε ἀπὸ τοὺς προτεστάντες κυρίως θεολόγους, οἱ ὅποιοι ἀπέριψαν τὴ ρωμαιοκαθολικὴ παράδοση περὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ ὑπέβαλαν σὲ ἱστοριοφιλολογικὴ κριτικὴ τίς μαρτυρίες τῆς καινοδιαθηκικῆς γραμματείας καὶ τῶν κειμένων τῆς πρώιμης μεταποστολικῆς ἐποχῆς. Ἡ

προτεσταντικὴ ἔρευνα κατέληξε σὲ ὀρισμένες ἀρχές, οἱ ὁποῖες θεωρήθηκαν καὶ θεωροῦνται ἀκόμη βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ ὅποιαδήποτε σχετικὴ ἔρευνα, θὰ μπορούσαν δὲ νὰ συνοψισθοῦν στίς ἀκόλουθες: α) στὸν ὀξύ διαχωρισμὸ μεταξὺ μιᾶς οἰκουμενικῆς τάξεως χαρισματούχων (ἀπόστολοι, προφῆτες, διδασκαλοὶ, εὐαγγελιστὲς κ.λπ.) καὶ τοῦ ἀσχοῦντος διοικητικοῦ κυρίως ἔργου μόνιμου τοπικοῦ ἱερατείου (ἐπίσκοποι ἢ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι), καθὼς καὶ στὴν προβολή τῆς ὑπεροχῆς τῶν πρώτων ἔναντι τοῦ δευτέρου, καὶ β) στὴν παραδοχὴ τῆς ἀρχῆς, ὅτι στὰ καινοδιαθηκικά σχήματα τοῦ μόνιμου τοπικοῦ ἱερατείου (ἐπίσκοποι ἢ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ ὁ φορέας τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας, ὅπως δηλαδὴ αὐτὴ ἐμφανίζεται διαμορφωμένη ὑπὸ τὸν τίτλο τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τίς ἀρχές τοῦ Β' αἰῶνα καὶ μάλιστα στίς ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου.

Ἡ γενικὴ παραδοχὴ ἀπὸ ὄλους σχεδόν τοὺς ἐρευνητὲς τοῦ κάθετου διαχωρισμοῦ μεταξὺ χαρισματούχου τάξεως καὶ μόνιμου τοπικοῦ ἱερατείου καθιστοῦσε αὐτομάτως ὑποχρεωτικὴ καὶ τὴν ἀναζήτηση τοῦ φορέα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξου-

* Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Κεφ. Β', «Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τάξη τῶν Προφητῶν», σσ. 59-61.

σίας κατά τήν αποστολική διαδοχή μόνο στό μόνιμο τοπικό ιερατείο, ειδικότερα δέ στους μαρτυρούμενος στήν Καινή Διαθήκη καί στή μεταποστολική γραμματεία ἐπισκόπους ἤ πρεσβυτέρους. Πράγματι, κάθε μία ἀπό τίς ἀνωτέρω προτεσταντικές ἀρχές λειτουργεῖ περιοριστικά ἤ καί ἀποκλειστικά γιά τήν ἄλλη. Μέ τήν πρώτη ἀποκλείεται a priori ἡ ἀναζήτηση τοῦ φορέα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας στήν τάξη τῶν χαρισματούχων καί περιορίζεται ἡ προοπτική τῆς ἔρευνας σέ μόνους τούς φορεῖς τῶν τίτλων «ἐπίσκοποι» ἢ «πρεσβύτεροι», δηλαδή καί πάλιν στους ἐξοχότερους ἐκπροσώπους τοῦ τοπικοῦ ιερατείου. Μέ τή δεύτερη ἀποδυναμώνεται καί ὁποιαδήποτε τέτοια προοπτική, ἀφοῦ μέ ἰσχυρά ἐπιχειρήματα ὑποστηρίχθηκε ὅτι στήν καινοδιαθηκική γραμματεία οἱ ὄροι «ἐπίσκοποι» καί «πρεσβύτεροι», ἀφ' ἑνός μὲν δέν ὑποκρύπτουν τόν κατ' ἀποστολική διαδοχή φορέα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας, ἀφ' ἑτέρου δέ εἶναι ἰσοδύναμοι καί ἐκφράζουν τήν ἴδια τάξη στό τοπικό ιερατείο, δηλαδή τούς ἀπλοῦς πρεσβυτέρους. Ὁ ἐρευνητής λοιπόν εἶναι a priori ὑποχρεωμένος νά ἀναζητήσῃ λύση τοῦ προβλήματος μόνο στό τοπικό ιερατείο καί ἀπό αὐτό μόνο στους φορεῖς τῶν τίτλων «ἐπίσκοποι» ἢ «πρεσβύτεροι», ἀφοῦ δέν ἔχει τήν εὐχέρεια νά ἀναζητήσῃ τόν φορέα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας α) πέρα ἀπό τό τοπικό ιερατείο ἢ τούς τίτλους τοῦ τοπικοῦ ιερατείου, καί β) στίς προβαλλόμενες ἀπό τούς προτεστάντες ὡς ἀμιγεῖς τάξεις χαρισματούχων. Βεβαίως, ἡ ἀναθεώρηση τῶν προτεσταντικῶν αὐτῶν προϋποθέσεων δέν παραθεωρεῖ τόν προερχόμενο ἀπό τή μακρά

παραδοχή ἐθισμό τῶν ἐρευνητῶν στήν προτεσταντική ἀρχή τοῦ διαχωρισμοῦ μεταξύ οἰκουμενικῆς τάξεως χαρισματούχων καί τοῦ τοπικοῦ ιερατείου. Ὅπωςδήποτε ὅμως δέν μπορεῖ κανεὶς γιά τόν λόγο αὐτό νά δεχθῇ ὁμολογιακές ταυτίσεις ἢ καί διακρίσεις τῆς προτεσταντικῆς ἔρευνας, ὅπως λ.χ. τήν ταύτιση τῆς ἐξέχουσας στήν ἀποστολική ἐκκλησία τάξεως τῶν προφητῶν πρὸς μόνους τούς φορεῖς τοῦ περιστατικοῦ ἐλεύθερου χαρίσματος τῆς προφητείας, ἢ τόν διαχωρισμό τῶν χαρισμάτων ἀπό τό ιερατείο μέ τήν ἄρνηση στους πρώτους μὲν τή διά χειροτονίας σύνδεσή τους πρὸς τήν ἱερωσύνη, στό δεύτερο δέ τήν ἐν λόγῳ τῆς χειροτονίας ἀποξένωση ἀπό κάθε χάρισμα.

Θεμελιώδης ἀρχή εἶναι ἡ ἤδη παραδεκτή διαπίστωση, ὅτι οἱ δοκιμότεροι ἀπό τούς μαθητές καί συνεργάτες τῶν ἀποστόλων τούς διαδέχθηκαν, κατὰ τό πρότυπο τοῦ Τιμοθέου καί τοῦ Τίτου, στό ἀποστολικό ἔργο μέ τή μεταβίβαση σε αὐτούς τῆς ἀποστολικῆς αὐθεντίας καί ἐξουσίας. Αὐτοί, ἀδιαφόρως τίτλου, θεωρήθηκαν πράγματι ὡς οἱ πρῶτοι μετά τόν θάνατο τῶν ἀποστόλων διάδοχοί τους στήν ἀποστολική λειτουργία τῆς ἐπισκοπῆς καί καθιστοῦσαν κατὰ τόπους τό μόνιμο ιερατείο τῶν ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων καί διακόνων. Ἐάν ὅμως ἡ βασική αὐτή παραδοχή, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό σύνολο τῶν μαρτυριῶν τῆς μεταποστολικῆς ἐποχῆς, εἶναι γενικῶς παραδεκτή, τότε παραμένει περιέργο τό γεγονός ὅτι οἱ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων δέν ἀναζητήθηκαν στά πρόσωπα τῶν μαθητῶν τους, ἤτοι μέ τόν συντονισμό πρὸς τήν κατεύθυνση: α) τοῦ καθορισμοῦ τοῦ τίτλου καί τῆς

λειτουργίας τους, β) τῆς σχέσεώς τους πρὸς τὸ τοπικὸ ἱερατεῖο, καί γ) τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο διαδέχθηκαν τοὺς ἀποστόλους σὲ ἀποστολικὸ ἔργο. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Τιμόθεος ἢ ὁ Τίτος χειροτονήθηκαν ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο καὶ χειροτονοῦσαν κατὰ πόλεις τὸ τοπικὸ ἱερατεῖο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθῇ. Οἱ λοιποὶ μαθητὲς τῶν ἀποστόλων ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπιβίωσαν κατὰ κανόνα μετὰ

τὸν θάνατο τῶν πρώτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχαν ἐπωμισθῇ τὴν ἴδια μὲ τὸν Τιμόθεο ἢ τὸν Τίτο εὐθύνη γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀποστολικῆς λειτουργίας τῆς ἐπισκοπῆς. Αὐτοί, ἀφοῦ δὲν ἀνῆκαν ὡσδὴποτε στὴν τάξιν τῶν ἐπισκόπων ἢ τῶν διακόνων τοῦ τοπικοῦ ἱερατείου, σὲ ποιά τάξιν ἀνῆκαν καὶ μὲ ποιὸν τίτλο ἀποδιδόταν ἢ ἐξέχουσα θέση τοὺς στὴν Ἐκκλησία;

Βυζαντινά χρυσᾶ νομίσματα τοῦ τύπου σόλιδος, τὰ ὁποῖα ἤσαν σὲ χρῆσιν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὡς τὸν 11ο-12 αἰ.

Ἡ ἔναρξη τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων Ἡ ἀνάληψη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Β' ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ (Ζαχ. ιδ' 8-11)

Μιλτιάδη Κωνσταντίνου

Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς γιορτῆς τῆς Ἀναλήψεως ἀποτελεῖ σύντομη ἐσχατολογικὴ προφητεία πού περιέχεται στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτη Ζαχαρία (ιδ' 1^α, 4^α, 8-11). Μέ ζωηρές εἰκόνες καί ἀποκαλυπτικό λόγο ὁ προφήτης ἐξαγγέλλει τό ἐπικείμενο τῆς ἔναρξης τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων, καθὼς «Ἐρχονται μέρες πού ὁ Κύριος θά ἐκδηλώσει τή δύναμή του ... Ἐκείνη τήν ἐποχή τά πόδια του θά πατοῦν πάνω στό Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν, πού βρίσκεται ἀπέναντι στήν Ἱερουσαλήμ, ἀνατολικά ...» (ιδ' 1^α, 4^α). Ἡ ἀναφορά τοῦ κειμένου στό Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν δέν εἶναι τυχαία. Ἡ μήκος 3 περίπου χλμ. κορυφογραμμὴ πού ὑψώνεται στά ἀνατολικά τῆς Ἱερουσαλήμ, πέρα ἀπό τόν Χείμαρρο τῶν Κέδρων, ἦταν ὁ τόπος ὅπου ὁ βασιλιάς Σολομών ἔκτισε ἱερά γιά διάφορες εἰδωλολατρικές θεότητες (Γ' Βα ια' 7-8· προβλ Δ' Βα κγ' 13). Ἀπό τόν ἴδιο λοιπόν τόπο, ὅπου ἐκδηλώθηκε ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰσραὴλ ἀπό τόν Θεό, ὁ Θεός θά παρέμβει καί πάλι γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων του μέ τόν λαό του. Τήν ἐκδήλωση τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ περιγράφει ὁ προφήτης σάν τρεχούμενα νερά πού θά πηγάζουν ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ καί θά διαχέονται σέ ὀλόκληρη τή γῆ, χωρὶς ἡ ροή τους νά ἀνακόπτεται ἀπό τήν ἐναλ-

λαγή τῶν ἐποχῶν: «Τρεχούμενα νερά θά πηγάζουν τήν ἐποχὴ ἐκείνη ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ· τά μισά ἀπ' αὐτά θά χύνονται στή Νεκρά Θάλασσα καί τ' ἄλλα μισά στή Μεσόγειο¹, κι αὐτό θά συμβαίνει ἀκόμα καί τό καλοκαίρι καί τήν ἄνοιξη» (ιδ' 8).

Σ' αὐτήν τήν περιγραφὴ στηρίζεται ἡ σύνδεση τῆς προφητείας μέ τή γιορτή, καθὼς στήν τελευταία πράξη τῆς ἐπίγειας δράσης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βλέπει ἡ Ἐκκλησία καί τήν ἔναρξη τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων, τήν ὁποία προαναγγέλλει ὁ προφήτης. Πάνω στό Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν, στό σημεῖο ἀπό ὅπου ἀναλήφθηκε ὁ Χριστός, θά πατήσουν καί πάλι τά πόδια του, γιά νά ἐκδηλώσει τή δύναμή του, ἐγκαθιδρύοντας τήν παγκόσμια βασιλεία του. Ἡ ἀδιάκοπη ροή τῶν ὑδάτων πρὸς τά ἀνατολικά καί πρὸς τά δυτικά, γιά τήν ὁποία γίνεται λόγος στήν προφητεία, κατανοήθηκε ὡς πρόρρηση τῆς ἔναρξης τῆς διάδοσης τοῦ εὐαγγελίου, πού ξεκινάει ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ ἀμέσως μετά τήν ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ καί φτάνει ὡς τά πέρατα τῆς οἰκουμένης.

Ὁ προφήτης Ζαχαρίας, τά ὁράματα καί τίς προφητείες τοῦ ὁποίου περιέχει τό φερώνυμο βιβλίο, ἔδρασε στήν περσική ἐπαρχία τῆς Ἰουδαίας κατά τήν ἐποχὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν Δαρείου Α' (521 – 486 π.Χ.). Εἶναι ἡ περίοδος κατά

τήν ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι ἀγωνίζονται νά ὀργανωθοῦν μετά τήν περιπέτεια τῆς βαβυλώνιας αἰχμαλωσίας μέ κέντρο τόν ναό τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν Κύρος εἶχε ἐπιτρέψει στούς Ἰουδαίους νά ἐπιστρέφουν ἀπό τή Μεσοποταμία στήν Ἱερουσαλήμ καί νά ξαναχτίσουν τόν ναό τῆς (538 π.Χ.), ἀλλά οἱ ἐργασίες ἀνοικοδόμησης, παρά τόν ἐνθουσιασμό τῶν πρώτων ἡμερῶν, διακόπηκαν γιά οἰκονομικούς λόγους καί ἐξ αἰτίας τῆς ἀντίδρασης τῶν Σαμαρειτῶν. Κατά τήν περίοδο τοῦ Δαρείου Α΄ κατέφθασαν στήν Ἱερουσαλήμ ἐπικεφαλῆς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐξορίστων ὁ Ζοροβάβελ ὡς πολιτικός διοικητής τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἰουδαίας καί ὁ Ἰησοῦς ὡς ἀρχιερέας τῆς πόλης. Παρά τίς ἀντίξοες περιστάσεις, οἱ ἐργασίες ἀποπεράτωσης τοῦ ναοῦ ἀρχισαν τό 520 π.Χ. καί τό 516 π.Χ. ἔγιναν τά ἐγκαίνια τοῦ λεγόμενου «Δεύτερου Ναοῦ».

Σέ τούτη τήν καθοριστική γιά τό μέλλον τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ περίοδο ἐμφανίζονται οἱ προφῆτες Ἀγγαῖος καί Ζαχαρίας, γιά νά ἐνισχύσουν μέ τό κήρυγμά τους τόν πολιτικό διοικητή Ζοροβάβελ, τόν ἀρχιερέα Ἰησοῦ καί τόν λαό, ὥστε νά ξαναρχίσουν οἱ ἐργασίες ἀνοικοδόμησης τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Σ' αὐτό τό θέμα εἶναι ἀφιερωμένο τό πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου (κεφ α΄ – η΄), ἐνῶ στό δεύτερο (κεφ θ΄ – ια΄) περιέχεται μία συλλογή προφητειῶν μέ κύριο θέμα τόν ἀναμενόμενο Μεσσία, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται ὡς θριαμβευτής καί ταυτόχρονα εἰρηνικός βασιλιάς ἀλλά καί ταπεινός ποιμένας. Στό τρίτο, τέλος, μέρος (κεφ ιβ΄ – ιδ΄), ὅπου περιλαμβάνεται καί ἡ προφητεία αὐτή περιγράφονται μέ ἀπο-

καλυπτική ὁρολογία οἱ δοκιμασίες ἀλλά καί ἡ ἀνάδειξη τῆς ἐσχατολογικῆς Ἱερουσαλήμ σέ κέντρο τοῦ κόσμου.

Ἡ ἀποκαλυπτική ὁρολογία πού χρησιμοποιεῖ ὁ προφήτης τοῦ ἐπιτρέπει νά ὑπερβαίνει τά ὅρια τοῦ χρόνου καί τοῦ τόπου καί νά ὁραματίζεται μία ἐντελῶς καινούργια ἐποχή καί μία ἐντελῶς διαφορετική μορφολογία τῆς περιοχῆς. Ἡ Ἱερουσαλήμ δέν εἶναι πιά ἕνας ξερός βράχος πού περιβάλλεται ἀπό λόφους ψηλότερους ἀπό αὐτόν, ἀλλά «θά ἐξυψωθεί², παραμένοντας στόν ἴδιο τόπο, ἀπό τήν Πύλη Βενιαμίν ὡς τήν περιοχή τῆς Παλιᾶς Πύλης, στήν Πύλη τῶν Γωνιῶν, καί ἀπό τόν Πύργο Ἀναμεῆλ ὡς τά βασιλικά πατητήρια» (ιδ΄ 10^β). Ἀπό αὐτήν τήν ὑπερυψωμένη Ἱερουσαλήμ, ὅπου ὁ Θεός θά ἔχει ἐγκατασταθεῖ ὡς παγκόσμιος βασιλιάς (στχ 9), ἡ θεία εὐλογία διαχέεται «σέ ὅλα τά μήκη καί τά πλάτη τῆς χώρας καί τῆς ἐρήμου, ἀπό τή Γαβέ ὡς τή Ρεμμῶν, νότια τῆς Ἱερουσαλήμ» (ιδ΄ 10^α), σάν ἀστεῖρευτο ποτάμι. Ἡ παρομοίωση τῆς θείας εὐλογίας μέ ὕδατα πού διαχέονται παντοῦ ἀποτελεῖ κοινό τόπο ἀρχετῶν προφητικῶν ὁραμάτων τῆς περιόδου, ὅπως στό Ἰεζ μζ΄ 1-12 καί στό Ἰωη δ΄ 18. Ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Θεοῦ ὡς βασιλιᾶ στήν Ἱερουσαλήμ προϋποθέτει ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων του μέ τόν λαό του, οἱ ὁποῖες εἶχαν κλονιστεῖ πρῖν ἀπό τή βαβυλώνια αἰχμαλωσία καί κατά τή διάρκειά της. Ἡ ἀποκατάσταση αὐτή δηλώνεται παραστατικά στήν προφητεία μέ τήν περιγραφή τῶν ὁρίων τῆς Ἱερουσαλήμ καί τῆς χώρας. Ἡ Πύλη Βενιαμίν, ἡ Παλιᾶ Πύλη καί ὁ Πύργος Ἀναμεῆλ βρισκόνταν πιθανότατα στό ΒΑ τμήμα τῶν τειχῶν

τῆς πόλης, ἐνῶ ἡ Πύλη τῆς Γωνίας στό τέλος τοῦ βορειοδυτικοῦ. Τά βασιλικά ἀμπέλια βρίσκονταν νότια τῆς πόλης. Ἔτσι, ἡ Ἱερουσαλήμ ἐμφανίζεται νά ἀνακτᾶ τήν παλιά της ἔκταση. Ἐπίσης ἡ Γαβέ (9χλμ. περίπου ΒΑ τῆς Ἱερουσαλήμ) καί ἡ Ρεμμών (50 χλμ. ΝΔ), ἀποτελοῦσαν τά ὄρια τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰουδα κατά τήν περίοδο πρὶν ἀπό τή βαβυλωνιακή κατάκτηση. Ὅμως ἡ ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ μέ τόν λαό του δέν θά σημάνει μόνον τήν ἀνάκτηση τῶν παλιῶν ἐδαφῶν ἀλλά καί τό τέλος τῶν δεινῶν γιά τοὺς Ἰουδαίους, ὅποτε «Οἱ κάτοικοι τῆς Ἱερουσαλήμ, πού θά ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτήν, δέν θά ἀπειλοῦνται πιά ἀπό καμιὰ κατάρα καί θά νιώθουν ἀσφαλεῖς» (ιδ' 11).

Ὅμως τό ὄραμα τοῦ προφήτη γιά τό μέλλον τοῦ λαοῦ του δέν θά πραγματοποιηθεῖ αὐτόματα. Ἡ προφητεία ἀποκαλύπτει τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο, ἀλλά δέν τό ἐπιβάλλει. Προσφέρει ἐλπίδα, προοπτικές, γίνεται πηγὴ ἐμπνευσης, ἀλλά ἀπαιτεῖ διαρκῆ ἀγῶνα καί συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό γιά νά καταστεῖ πραγματικότητα. Ἡ ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ σηματοδοτεῖ τήν ἔναρξη τῆς ἐποχῆς τῶν ἐσχάτων, ἡ ὀλοκλήρωσή τους ὅμως προϋποθέτει τήν ἐνεργό συμμετοχὴ τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως ἀκριβῶς στήν προφητεία τοῦ Ζαχαρία ἡ ἐνότητα τοῦ λαοῦ ἀντικατοπτρίζει τή μο-

ναδικότητα τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καί ἡ ἐνότητα τοῦ νέου Ἰσραήλ, τῆς Ἐκκλησίας, στηρίζεται στήν πίστη ὅτι ὑπάρχει «ἓνας Θεός καί Πατέρας ὄλων, πού κυριαρχεῖ σέ ὄλους, ἐνεργεῖ μέσα ἀπ' ὄλους καί κατοικεῖ σέ ὄλους» (Ἐφε δ' 6). Ὁ Θεός προσφέρει στήν ἀνθρωπότητα ὡς δῶρο τή συμφιλίωση, πού ἐπιτυγχάνεται μέ τόν θάνατο καί τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί τήν ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνέχεται καί συγκροτεῖται ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀντανάκλαση τοῦ δώρου τῆς συμφιλίωσης πού ὁ Θεός ἔκανε μέ τόν Χριστό στήν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἐμπειρία ὅμως τῆς χάρις τοῦ Θεοῦ πού ὀδηγεῖ τόν πιστό στήν ἀναγνώριση τῆς μοναδικότητας τοῦ Θεοῦ τόν ἐντάσσει στόν εὐρύτερο στόχο νά ἐργαστεῖ γιά τήν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητας τοῦ κόσμου. Παρ' ὄλο πού ἡ Ἐκκλησία περιγράφεται ὡς «σῶμα Χριστοῦ», ἡ ἐνότητά της εἶναι διαδικασία σέ ἐξέλιξη καί ὄχι συντελεσμένο γεγονός. Τά μέλη, ἐπομένως, τοῦ σώματος ὀφείλουν νά ἐργαστοῦν πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς ὁμοιώσής τους μέ τόν Χριστό, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τό μέτρο τῆς τελειότητας (Ἐφε δ' 13-15), ὥστε ἡ Ἐκκλησία ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ νά φτάσει στήν ὠριμότητα. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, κατά συνέπεια, περνάει πλέον στήν εὐθύνη τῶν μελῶν της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: 1. Νεκρά Θάλασσα ... Μεσόγειο: Κατά λέξη «στήν πρώτη θάλασσα ... στήν τελευταία θάλασσα». 2. Ἡ ἀπόδοση τοῦ πρωτότυπου κειμένου ἀπό τή Μετάφραση τῶν Ὁ παρουσιάζει στό σημεῖο αὐτό κάποιο πρόβλημα· ὁ μεταφραστής, ἀγνοώντας προφανῶς τό σχετικό ἑβραϊκό ρῆμα, μεταγράφει τή λέξη μέ ἑλληνικούς χαρακτήρες, μέ ἀποτέλεσμα αὐτὴ νά ἐμφανίζεται ὡς τοπωνύμιο (Ῥαμά δέ ἐπὶ τόπου μενεῖ = ἡ Ῥαμά θά παραμείνει στόν ἴδιο τόπο).

75. Πώς νοηματοδοτείται ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου στό Γαλ. 5,1;

Πρωτ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Π. Φαλήρου, Ἰ. Μ. Νέας Σμύρνης

ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ἐπιστολή του ὁ Παῦλος ἀπευθύνεται γενικά στίς κοινότητες τῆς περιοχῆς τῆς Γαλατίας, πού βρισκόνταν στό κέντρο τῆς Μ. Ἀσίας γύρω ἀπό τήν Ἄγκυρα. Λόγω τῆς διείσδυσης ἰουδαϊζόντων ἱεραποστόλων στή νεοσύστατη Ἐκκλησία, πού ἀπαιτοῦσαν τήν πρακτική τῆς περιτομῆς γιά τούς ἐξ ἔθνων χριστιανούς καί τήν τήρηση τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου, ἀποστέλλει τήν ἐγκύκλιο αὐτή ἐπιστολή κατά τά ἔτη 54/55.

Τήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν νόμο μέσω τοῦ Χριστοῦ καί τήν οἰκείωση του στόν λαό τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει ἡ ἐλευθερία, ὅπως αὐτή διατυπώνεται ἀπό τόν Παῦλο καί τρόπον τινά συνοψίζει τό περιεχόμενο ὁλόκληρης τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς στήν ἀρχή τοῦ 5^{ου} κεφ.: Ὁ Χριστός μᾶς ἀπελευθέρωσε γιά νά εἴμαστε ἐλεύθεροι. Παραμένετε, λοιπόν, σταθεροί στήν ἐλευθερία καί μήν ξαναμπαίνετε κάτω ἀπό ζυγό δουλείας (5:1).

Αὐτή ἡ ἐλευθερία συνίσταται σέ δύο σκέλη: στήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν μωσαϊκό νόμο καί στήν οἰκείωση μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ πού ἐλευθερώνει τόν ἄνθρωπο. Προϋπόθεση καί ὅρος γιά τήν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία ἀποτελεῖ ἡ ἔνταξη τοῦ ἀνθρώπου στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία τοῦ ἀναμιμνήσκει συνεχῶς τήν ἀπολυτρωτική ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξαγόρασε τόν ἕλλο-

γο ἄνθρωπο, ὄντα ὑπόδουλο στόν νόμο καί τά στοιχεῖα του.

1. *Τό περιεχόμενο τοῦ ὅρου.* Ἡ ἐλευθερία ἔχει ἀνθρωπολογικό περιεχόμενο. Τέτοια κατανόηση παρέχεται ἀπό τήν πατερική ἐρμηνευτική παράδοση στήν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία, κυρίως τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, μέ τρία ἐπιχειρήματα: α) Δείχνει ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα ἔσχατης ἀνοησίας, ὅσοι, ἐνῶ ἀπό δοῦλοι ἔγιναν ἐλεύθεροι, ἐπιθυμοῦν νά γίνουν ἀπό ἐλεύθεροι δοῦλοι. β) Θά ἀναδειχθοῦν ἀγνώμονες καί ἀχάριστοι στόν εὐεργέτη τους, ὅσοι θά καταφρονήσουν τόν ἐλευθερωτή τους, καί θά ἐπιζητήσουν τόν ὑποδουλώσαντα. γ) Ὅτι δέν εἶναι δυνατό αὐτό, διότι δέν ἔχει ἐξουσία γιά σᾶς ὁ νόμος, ἀφοῦ σᾶς ἐξαγόρασε ἄλλος ἀπό τόν νόμο καί πλήρωσε τό ἀντίτιμο γιά ὅλους σας. Ἄρα, γιά τόν μακάριο Παῦλο ἐλευθερία εἶναι προφανῶς ἡ ἔξω τοῦ νόμου πολιτεία, ὅχι ὅμως ἡ ἀνομία καί ἡ ἀναρχία μέ τή σύγχρονη μορφή της.

2. *Διαρκῆς πρόσκληση γιά ἐλευθερία.* Ἡ ἐλευθερία στή σκέψη τοῦ ἁγίου Παύλου καθὼς εἶναι χριστολογικά θεμελιωμένα, ἔχει καί ἄλλες ἀνθρωπολογικές διαστάσεις, ἐμφανῶς εὐεργετικές. Ὁ ἀπελευθερωμένος ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά μένει ἐνταγμένος στήν ἐγκαινισθηθεῖσα καινὴ κτίση τοῦ Χριστοῦ καί στήν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ζωὴ. Αὐτές οἱ δωρεές

σχετίζονται με τόν αγώνα του ανθρώπου πού διαρκώς αναπλάθεται μέχρις ότου διαμορφωθεί μέσα του ο Χριστός (4, 19), έξω και πέρα από τόν νομικισμό τής δικανικής θρησκευτικότητας.

Ἡ ἐλευθερία ἐκτείνεται ὄχι μόνο στήν ἀνάληψη τής χάριτος τοῦ Χριστοῦ μέ τήν πίστη καί μέ τό μυστήριο τοῦ βαπτίσματος, ἀλλά καί σέ ὅλη τή χριστιανική ζωή. Τό ζήτημα συνδέεται κυρίως μέ τήν ἐν Χριστῷ νέα ζωή καί τήν ἐνοίκηση τής χάριτος στόν πιστό μέσα στόν καινόν κόσμο ἐν Χριστῷ. Μέσα στό πνεῦμα αὐτό προτρέπει ὁ Παῦλος: Ὁ Θεός, ἀδελφοί μου, σᾶς κάλεσε γιά νά ζήσετε ἐλεύθεροι. Μόνο μή γίνει ἡ ἐλευθερία ἀφορμή γιά ἁμαρτωλή διαγωγή, ἀλλά μέ ἀγάπη νά ὑπηρετεῖτε ὁ ἓνας τόν ἄλλο (5, 13).

Εἰδικότερα, ἡ ἀποστολική ἐκκλήση τονίζει ὅτι ἡ ἐλευθερία πού δίνει ὁ Χριστός δέν πρέπει νά λειτουργεῖ ὡς πρόφαση ὑπέρ τής σαρκός. Ἐκεῖνος σᾶς ἀπάλλαξε ἀπό τόν ζυγόν τής δουλείας, σᾶς ἄφησε νά εἴστε κύριοι, νά πράττετε κατά βούληση, ἀλλά ὄχι νά χρησιμοποιεῖτε τό αὐτεξούσιο γιά τό κακό. Ἡ ἀπαλλαγή ἀπό τή δουλεία ἀποβλέπει στό νά γίνετε καλύτεροι. Ὁλόκληρος ὁ νόμος συμποσοῦται στήν ἐντολή τής ἀγάπης (5, 14). Ἔτσι, ἀναίρεσε τόν ζυγόν τοῦ νόμου, ἀλλά θέτει ἐπάνω τους ἄλλο ζυγόν, τόν τής ἀγάπης, ἰσχυρότερο, καί ταυτόχρονα ἐλαφρύτερο καί πολύ γλυκύτερο.

3. Στήν ἀνελευθερία τής νεωτερικότη-

τας. Ἡ ἐκκλήση γιά ἐμμονή στήν ἐλευθερία, τό πρόταγμα ἐπ' ἐλευθερία ἐκλήθητε, μᾶλλον δέν βρήκε κατάλληλη θέση στή συνείδηση τής ἀνθρωπότητας. Σέ ἀνασκόπηση τής ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ διαβλέπουμε ὅτι ὅταν οἱ ἄνθρωποι γρεμίζουν τούς τοίχους τής φυλακῆς τους καί τρέχουν πρός τήν ἐλευθερία στήν πραγματικότητα τρέχουν στό πιό εὐρύχωρο προαύλιο μεγαλύτερης φυλακῆς.

Γι' αὐτό στήν ἐποχή μας ἡ σχεδίαση τρόπου ζωῆς δέν διαπνέεται σέ συλλογικό ἐπίπεδο ἀπό τή βιβλική σκέψη οὔτε ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ἀλήθεια. Αὐτό διαπιστώνεται ἀπό τά προβλήματα τής νεωτερικῆς συνειδησης ἢ τά συμπτώματα δυσανεξίας τής νεωτερικότητας, πού ἐστιάζουν στους τρεῖς πυρῆνες τής: τόν δακτυλοδεικτούμενο ἀτομισμό, β) τήν ἡγεμονία τοῦ ἐργαλειακοῦ λόγου, καί γ) κυρίως τήν ἀπώλεια τής ἐλευθερίας, ἀτομικῆς καί συλλογικῆς, ἔναντι ἐκβιαστικῶν ὁμογενοποιήσεων πού ἀποφασίζει μειονοψηφία διακυβέρνησης.

Τά χαρακτηριστικά αὐτά τής κοινωνίας μας εἶναι ἐνδεικτικά τής ὀδυνηρῆς κατάπτωσης καί αἰσθησης ἀπώλειας καί παρακμῆς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, κοινωνίας πού βρίσκεται στήν ἀντίπερα ὄχθη ἀπό τήν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία, πού –ὅπως κηρύττει ἀνυποχώρητα ὁ οὐρανομήκης Παῦλος– ἐνώνει τόν ἐπίγειο κόσμο μέ τόν οὐράνιο, τήν παροῦσα ζωή μέ τή μέλλουσα, τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεόν.

Γιά περαιτέρω μελέτη:

Ν. Γ. ΚΟΙΟΥ, Ἐπ' ἐλευθερία ἐκλήθητε: Ἀὐτονομία καί ἑτερονομία στήν ἠθική, πρόλ. Γ. Μαντζαρίδης (Ἀθήνα, Σταμούλη, 2004). Β. Π. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ, «Ἡ ἐλευθερία ὡς ἀπολύτρωση καί ὡς νέα ζωή κατά τόν ἀπόστολον Παῦλον», Ἐρμηνευτικά μελετήματα (ΒΒ 4· Θεσ/νίκη: Π. Πουρναρά, 1988), 66-78. C. TAYLOR, Οἱ δυσανεξίες τής νεωτερικότητας, μτφρ. Μ. Πάγκαλος, εἰσαγ. Κ. Παπαγεωργίου, ἐπιμ. Σ. Βιβιδάκης κ.ἄ. (Εὐμενεῖς Ἐλεγχοί, 13· Ἀθήνα, Ἐκχρεμές, 2006).

Οἱ στίχοι τῶν Ἀντιφώνων τῆς θείας Λειτουργίας

Παναγιώτῃ Ἰ. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἐρώτηση: «Στό παλαιό ἐγκόλπιο τοῦ ἀναγνώστου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας στό β' ἀντίφωνο λέγονται οἱ στίχοι: Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα ... Προφθάσωμεν... Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ... (τρῖστιχο) με ἐφύμνιο τό: Σῶσον ἡμᾶς... ὁ ἐν ἀγίοις θαυμαστός...». Σύμφωνα μέ τό ἐγκόλπιο πού ἐπιμελήθηκε ὁ π. Κ. Παπαγιάννης τά δύο πρῶτα ἀντίφωνα εἶναι τετράστιχα μέ Δόξα... Καί νῦν. Οἱ στίχοι τοῦ β' ἀντιφώνου εἶναι διαφορετικοί τοῦ παλαιοῦ ἐγκολπίου. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν κτλ. (τετράστιχο) καί μέ ἐφύμνιο: Πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου... Στό γ' ἀντίφωνο ἔχει ὡς στίχους καί ἀντίφωνο αὐτά πού ἔχει στό β' ἀντίφωνο τό παλαιό ἐγκόλπιο. Ἐμεῖς (ἐννοεῖ στόν Ναό του), τά ἐφύμνια δέν τά ἀλλάξαμε, δηλ. ψάλλουμε ὅ,τι ἔλεγε τό παλαιό ἐγκόλπιο. Ὅμως τί θά κάνουμε ὡς πρός τούς στίχους τοῦ β' ἀντιφώνου (ποιοῦς στίχους θά λέμε);». π. Θεολόγος

α) Τά Ἀντίφωνα στή θ. Λειτουργία ἔχουν μακρά παράδοση μέ πολλές παραλλαγές καί διαφοροποιήσεις. Ἡ πράξη τῆς ἀντιφωνίας εἶναι παλαιότατη. Ἀναφέρεται στήν ὑπαρξη δύο χορῶν «ἀντιψαλλόντων ἀλλήλοις», ἐναλλάξ δηλ. καί με διαδοχική ψαλμωδία ὁλόκληρων ψαλμῶν ἢ κατ' ἐπιλογὴν ψαλμικῶν στίχων¹. Κατ' ἄλλον τρόπον ἦταν δυνατὸν «ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους καί οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι»². Ὑπῆρχαν ψαλμοὶ ὅπου «εἷς κατάρχων τοῦ μέλους ἔψαλλε μόνος, τοῦ λαοῦ συνυπηχοῦντος ἢ ὑποψάλλοντος ἢ ὑπακούοντος καί τὰ ἀκροστίχια ἢ ὑπακοῶς ἐμμελῶς ἐπαλαναλαμβάνοντος. Πρόκειται γιὰ τὸ Ἀμὴν ἢ τὸ Ἀλληλούια ἢ τὸ ἐν εἶδει ἐπωδοῦ εἷς τινὰς ψαλμούς»³.

β) Ὁ ἀρχαῖος αὐτὸς τρόπος ψαλμωδίας τῶν ψαλμῶν ἀξιοποιήθηκε καί στή θ. Λειτουργία, τά Ἀντίφωνα τῆς ὁποίας διαμορφώθηκαν ἀπὸ τὸν 6^ο ἕως τὸν 8^ο αἰ.,

ὁπότε ἀναπτύσσεται τό ἀ' μέρος, τῆς εἰσοδοῦ στή θ. Λειτουργία. Ἀρχικά ὡς εἰσοδικὸς ψαλμὸς ψαλλόταν ὁ 94^{ος} «Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ... ἀλλαλάξωμεν», ὡς ἔκφραση τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ, καί μέ ἐφύμνιο τό «Ἀλληλούια». Ὁ Ἄγ. Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως δίδει τὴν πρώτη πληροφορία περὶ τριῶν ψαλμικῶν Ἀντιφώνων (91^ο, «Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ», 92^ο, «Ὁ Κύριος ἐβασίλευεν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο», 94^ο, «Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ»).

Οἱ ψαλμοὶ αὐτοὶ ἔχουν ἀναστάσιμο περιεχόμενο καί προτυπώνουν τὴν ἐν σαρκὶ ἔλευση τοῦ Κυρίου⁴. Κάλυπταν ἀρχικὰ τὴν Προσκομιδῆ, πού εἶχε μετατεθεῖ ἀπὸ τὸν Χερουβικό ὕμνο στήν ἀρχὴ τῆς Λειτουργίας καί ὅπως φαίνεται ἐστιχο-λογοῦντο ὅλοι οἱ στίχοι, τοῦ λαοῦ ψάλλοντος τό ἐφύμνιο πού ἦταν διαφορετικὸ σέ κάθε Ψαλμῷ⁵. Κατόπιν ἐπικράτη-

σε ἢ ἐκλογή τεσσάρων συγκεκριμένων ψαλμικῶν στίχων, κατακλειωμένων μέ τό «Δόξα ... Καί νῦν»· «Ὡς μὴ ψαλμούς τελίους ἐχόντων, κατὰ τόν ἅγιο Συμεών Θεσσαλονίκης, ἀλλά στίχους ἐκάστου τήσασα κατ' ἐκλογὴν καί Δόξα καί νῦν»⁶. Οἱ ψαλμοὶ αὐτοὶ στίς ἐνορίες Κυριακή ἢ καθημερινές, ἦταν πάντοτε οἱ ἴδιοι κατὰ τὰ Τυπικά τῆς Ἁγ. Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἁγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης καί τὰ βυζαντινά λειτουργικά ὑπομνήματα. Ἀνακεφαλαίωνοντας αὐτή τὴν παράδοση ὁ Ἁγ. Συμεών Θεσσαλονίκης σημειώνει «Ἰστέον οὖν ὅτι ἡ τῆς Λειτουργίας ἀκολουθία μόνη ὑπολέλειπται κατὰ τὴν ἀρχαίαν γίνεσθαι τάξιν διὸ καὶ οὕτως εὐλογεῖ τὸν Θεόν, ὁ ἱερεὺς καὶ εὐθύς τὰ εἰρηνικὰ λέγει καὶ τὰ τρία ἀντίφωνα εἰς τύπον τῆς Τριάδος ἄδονται, ἅπερ τῆς ἀρχαίας τοῦ ἁσματος ἀκολουθίας εἰσί»⁷.

Οἱ ψαλμοὶ λοιπὸν διαχρονικὰ, Κυριακές καὶ καθημερινές, εἶναι οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ ἔχουμε δύο παραδόσεις ὡς πρὸς τὰ ἐφύμνια, τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεοτέρων. Στὴν πρώτη, γιὰ τὸ ἀ' ἀντίφωνο ὡς ἐφύμνιο ψάλλεται τὸ «*Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου...*», γιὰ τὸ β' «*πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου...*» καὶ γιὰ τὸ γ' «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ...*». Στὴν νεότερη πράξι τὰ ἐφύμνια εἶναι γιὰ τὸ ἀ' ἀντίφωνο «*Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου...*», γιὰ τὸ β' «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ...*» καὶ γιὰ τὸ γ' τὸ ἀπολυτίκιο τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ἑορτῆς⁸. Γιὰ τίς ἑορτές διαμορφώθηκαν ξεχωριστὰ ἀντίφωνα προσαρμοσμένα στό περιεχόμενο καὶ τὴ θεολογία κάθε ἑορτῆς⁹.

γ) Εἶναι γεγονός ὅτι τὴν ἐνοριακὴν πράξιν ἐπηρέασε καὶ ἐδῶ ἡ μοναχικὴ τάξι καὶ παράδοση. Στό Μοναστηριακὸ Τυπικὸ τοῦ Ἁγ. Σάββα στά Ἱεροσόλυμα

καὶ τῆς Ἱ.Μ. Στουδίου στήν Κωνσταντινούπολη, ἀντί τῶν ψαλμῶν αὐτῶν Ἀντιφώνων, ἐψάλλοντο οἱ ψαλμοὶ τῶν Τυπικῶν (102 καὶ 145) καὶ οἱ Μακαρισμοί. Ἡ πράξι αὐτὴ διασώζεται σέ ἀρκετές παραλλαγές, ὅπως π.χ. ἡ τῶν Τυπικῶν «*κατὰ τὴν τάξιν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*» ὅπου οἱ ψαλμοὶ 102 καὶ 145 ἔχουν διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἐφύμνια, ἡ μορφή μέ τροπάρια τοῦ ἤχου ἀπὸ τὴν παρακλητικὴ ἢ τροπάρια ἀπὸ τὴν γ' καὶ σ' ὠδὴ τοῦ Κανόνα, καὶ τὰ Τυπικά κατ' ἐπιτομήν, ὅπως ἰσχύει στή σλαβικὴ παράδοση, μέ τέσσερις στίχους ἀπὸ κάθε ψαλμὸ καὶ ὅλους τοὺς στίχους τῶν μακαρισμῶν¹⁰. Ἀπὸ τόν 11^ο αἰ. στά Ἱεροσόλυμα καὶ ἀπὸ τόν 12^ο στήν Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μέ τὸ Τυπικὸ τῆς Ἱ.Μ. τῆς Εὐεργέτιδος, πού προέβλεπε καθημερινὰ θ. Λειτουργία, ἡ τάξι τῶν Τυπικῶν ἐντάχθηκε καὶ στήν ἐνοριακὴ Λειτουργία, πού μαρτυρεῖται καὶ στή Διάταξι τοῦ Ἁγ. Φιλοθέου τοῦ Κοκκίνου¹¹.

Ἡ ἐξέλιξι αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά μεταφερθοῦν, νά παραμερισθοῦν τὰ ἀρχαῖα ἀντίφωνα στίς καθημερινές ἢ νά ψάλλονται μόνο τὰ ἐφύμνια χωρὶς στίχους, χάριν συντομίας. Σέ προσπάθεια ἀνθρώπινης τῆς ἀτροφίας στήν ὁποῖαν εἶχαν περιπέσει τὰ παραδοσιακὰ ἀντίφωνα «ἀπέβλεψε ἡ πρόσφατη πρωτοβουλία τοῦ Ἡμερολογίου Τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νά εἰσαγάγει στά ἀντίφωνα στίχους ἀπὸ τὰ τυπικά. Ὁ Καθηγητῆς Ἰω. Φουντούλης σημειώνει πὼς ἡ λύσι αὐτὴ δέν ἦταν δόκιμη... Ὁ συνδυασμὸς ἐνοριακῆς πράξεως μέ τὴ μοναχικὴ, ἢ ἀνάμειξι δηλαδὴ τῶν ἐφύμνιων τῶν ἀντιφώνων μέ στίχους ἀπὸ τοὺς ψαλμούς τῶν τυπικῶν, οὔτε δόκιμος εἶναι οὔτε ἀναγκαῖος, οὔτε σύμφωνος μέ τὴν παρά-

δοση. Δίνει την ανακριβή έντυπωση, ότι διασώζει τό γράμμα τοῦ Τυπικοῦ, πού ὀρίζει τήν ψαλμωδία τῶν τυπικῶν κατά τήν Κυριακή. Στήν πραγματικότητα ὁμως συγγέει καί ἀλλοιώνει τίς δύο τελείως ἀνεξάρτητες καί διαφορετικῆς προελεύσεως σεβάσμιες παραδόσεις»¹².

ε) Σήμερα κατά τό «Τυπικόν τῆς Μ. τ. Χ. Ἐκκλησίας», τοῦ Γ. Βιολάκη, τίς Κυριακές προβλέπεται ἡ ψαλμωδία τῶν Τυπικῶν καί τῶν Μακαρισμῶν. Στίς ἑορτές φάλλονται τά εἰδικά ἀντίφωνα τῶν «Ἐν δὲ ταῖς καθημεριναῖς Λειτουργίαις φάλλονται τά Ἀντίφωνα: Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ... Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου..., τό β' Ἀντίφωνον Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν... Πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου σῶσον ἡμᾶς Κύριε, τό γ' Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ... Σῶσον ἡμᾶς ... ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός»¹³.

Ὁ π. Κ. Παπαγιάννης στό νεοτυπωθέν Σύστημα Τυπικοῦ παραπέμπει στά προβλεπόμενα ἀπό τό Τυπικό τοῦ Βιολάκη, ἀλλά ἀναφέρει καί τά ἰσχύοντα κατά τό Ἡμερολόγιο-Τυπικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἔτσι π.χ. γιά τίς Κυριακές γράφει ὅτι «ἐφ' ὅσον δέν συμπίπτει δεσποτική ἢ θεομητορική ἑορτή ἢ ἀπόδοσις αὐτῆς, φάλλονται τά λεγόμενα τυπικά-μακαρισμοί»¹⁴. Κατά τίς καθημερινές «φάλλονται τά ἀντίφωνα: α'. Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι... μετ' ἐφουμνίου Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου..., β'. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν... μετ' ἐφουμνίου Πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου... καί γ'. Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ... μετ' ἐφουμνίου Σῶσον ἡμᾶς Ἰῆ Θεοῦ, ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός»¹⁵.

Ὁ π. Κωνσταντῖνος γιά τίς καθημερινές κρατεῖ τά παραδοσιακά ψαλμικά ἀντίφωνα μέ τά ἀρχαῖα ἐφύμνια, μνημονεύοντας ὅτι τά «ὡς ἄνω ἀντίφωνα «εἰς ἀρχαι-

ότεραν ἐποχὴν ἐφάλλοντο καί κατά τάς Κυριακάς»¹⁶ καί ὅτι «ἀντί τῶν τυπικῶν καί τῶν μακαρισμῶν λέγονται σήμερον χάριν συντομίας τά κάτωθι ἀντίφωνα» τίς Κυριακές. Παραθέτει 4 στίχους ἀπό τόν 102^ο ψαλμό, μέ ἐφύμνιο Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ σῶσον ἡμᾶς, Δόξα, καί νῦν. Ἐπίσης 4 στίχους γιά τό β' Ἀντίφωνο ἀπό τόν 145^ο Ψαλμό, μέ ἐφύμνιο «Σῶσον ἡμᾶς, Ἰῆ Θεοῦ, ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν...», καί τρεῖς στίχους γιά τό γ' Ἀντίφωνο ἀπό τόν ψαλμό 117 (μᾶλλον προσωπική του ἐπιλογή), μέ ἐφύμνιο τό ἀναστάσιμο ἀπολυτίκιον¹⁷.

Τελική πρόταση

Ἡ μελέτη τῆς ἐξέλιξης καί διαμόρφωσης τῶν Ἀντιφώνων τῆς θ. Λειτουργίας, ὡς στοιχεῖο πού παραπέμπει προφητικά στήν κατά τό ἐν λόγῳ Μυστήριον ἀνακεφαλαίωση τῆς ἐν Χριστῷ θ. Οἰκονομίας, δείχνει ποικιλομορφία τῆς ἐνοριακῆς καί τῆς μοναστικῆς παράδοσης.

α) Στήν περίπτωση πού ἐπιλεγεῖ ἡ κατὰ τή μοναστηριακή τάξη ψαλμωδία τῶν Τυπικῶν εἶναι δυνατή ἡ ἀξιοποίηση ὄλων τῶν παραλλαγῶν, ὅπως νά φαλλοῦν π.χ. ὀλόκληροι οἱ ψαλμοί (102 καί 145) μέ τά τροπάρια τῶν καί ἐν συνεχείᾳ οἱ μακαρισμοί, εἴτε ἡ κατ' ἐπιτομήν κατὰ τή σλαβική παράδοση τάξη, εἴτε τό παράδειγμα «κατά τήν τάξιν τῆς Μ. Ἐκκλησίας» μέ ἐφύμνια στόν πρῶτο ψαλμό τό «Εὐλογητὸς εἶ Κύριε», στόν δεύτερο ψαλμό τό «Δόξα τῷ Πατρὶ καί τῷ ἁγίῳ Πνεύματι», καί στοὺς μακαρισμοὺς τό ἐφύμνιο «Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου»¹⁸.

β) Προκρίνοντας, ὡς εἴθισται, στίς ἐνορίες τά παραδεδομένα ἀπό τόν 8^ο αἰ. ψαλμικά ἀντίφωνα γιά τίς Κυριακές καί

τίς καθημερινές, ἐκτός ἐορτῶν, προτείνονται οἱ ψαλμοί 91^{ος}, 92^{ος} καί 94^{ος} μέ τούς ἐξῆς στίχους¹⁹: Α' ἀντίφωνο: Ψαλμός 91^{ος}: Ἄγαθόν τὸ ἐξομολογεῖσθαι... Ὑψιστε (στ. 2). Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου... Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωί... κατὰ νύκτα (στ. 3) Ταῖς πρεσβείαις... [Ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ μετ' ὠδῆς ἐν κιθάρᾳ (στ.) 4. Ταῖς πρεσβείαις...] Ὅτι εὐθύς Κύριος ... ἀδικία ἐν αὐτῷ (στ. 16). Ταῖς πρεσβείαις... Δόξα καὶ νῦν. Ταῖς πρεσβείαις... Β' ἀντίφωνο: Ψαλμός 92^{ος}: Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν... περιεζώσατο (στ. 1^{ος}). Σῶσον ἡμᾶς... Καὶ γὰρ ἐστερέωσε... σαλευθήσεται (στ. 1β). Σῶσον ἡμᾶς... Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστώθησαν σφόδρα (στ. 5^α). Σῶσον ἡμᾶς... Τῷ οἴκῳ σου πρέπει... ἡμερῶν (στ. 5^β). Σῶσον ἡμᾶς... Δόξα καὶ νῦν. Ὁ μονογενής... Γ' ἀντίφωνο. Ψαλμός 94^{ος}: Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα... Σωτήρι ἡμῶν (στ. 1). Τό ἀπολυτίκιον.

Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον... ἀλαλάξωμεν αὐτῷ (στ. 2). [Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν (στ. 3). Τό ἀπολυτίκιον]. Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ... αὐτοῦ εἰσι (στίχος 4). Τό ἀπολυτίκιον. Δεῦτε προσκυνήσωμεν... Χριστῷ (στ. 6^α). Σῶσον ἡμᾶς... Τό ἀπολυτίκιον [Δόξα καὶ νῦν]. Τὸ κοντάκιον.

γ) Σχετικά μέ τά ἐφύμνια ἐκτός ἀπό τά ὡς ἄνω νεότερα, ἐναλλακτικά εἶναι δυνατή καὶ ἡ ψαλμωδία τῶν ἀρχαιότερων, ὅπως γίνεται στά μοναστήρια καὶ διασώζεται ἡ τάξη αὐτή στό Ὁρολόγιο. Σέ κάθε περίπτωση ἐκεῖνο πού δέν ἐνδείκνυται, ὡς ἀντιπαραδοσιακό καὶ ποιητικό συγχύσεως, εἶναι ὁ συνδυασμός τῶν στίχων ἀπό τούς ψαλμούς τῶν τυπικῶν μέ τά ἐφύμνια, παλαιότερα ἢ νεότερα τῶν παραδοσιακῶν Ἀντιφώνων, ἢ ἀνάμειξη δηλαδή ἐνοριακῆς καὶ μοναχικῆς πράξης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή 207*, PG 32, 764. Βλ. Τερτυλλιανού, *Ad Uxorem 2*, 9 καὶ *De oratione 27*, PL I, 1301 1416. **2.** Μ. Βασιλείου, ὁ.π., PG 32, 764. **3.** Ἰω. Χρυσόστομος, *Ὁμιλία 36* ἐκ τῶν Α' πρὸς Κορινθίους, PG 61, 305. Βλ. καὶ Π.Ν. Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τούς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήναι 1982, σσ. 27-35. **4.** Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως (†737), *Ἱστορία Ἐκκλησιαστικῆ καὶ Μυστικῆ Θεωρίας*, PG 98, 401D. «Τὰ Ἀντίφωνα τῆς Λειτουργίας εἰσὶ τῶν προφητῶν αἱ προρρήσεις προκαταγγέλουσαι τὴν παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, βωόντων: Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη, καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο ἡγῶν τὴν σάρκωσιν αὐτοῦ δηλοῦντες». **5.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1994, σσ. 38-39. **6.** Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 155, 632C. Κατὰ τὸν ἱερό Καβάσιλα τούς στίχους τῶν ψαλμῶν «ἀπάρχεται μὲν ὁ ἱερεύς, πληροῦσι δὲ τὸ πᾶν οἱ περιεστῶτες τὰ θεόπνευστα τῶν ἱερῶν προφητῶν ἄδοντες ρήματα» (*Ἐρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας*, ΙΕ', PG 150, 401. Βλ. καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 30). **7.** Συμεών Θεσσαλονίκης, PG 155, 625A. **8.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'. Εἰσαγωγή στὴ θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 215-216. Βλ. καὶ Ἰω. Β. Κογκούλη, Χρ. Κ. Οἰκονόμου, Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [Θεία Λατρεία καὶ Παιδεία 1]*, ἐκδ. Ο.Χ.Α. «ΛΥΔΙΑ», Θεσσαλονίκη 2002, σ. 135. **9.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'*, σ. 216. Τοῦ ἰδίου, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Ε', Ἀθήνα 2003, σ. 160. **10.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'*, σσ.217-218. Τοῦ ἰδίου, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικὰς Ἀπορίας*, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1994, σσ. 41-42. **11.** Π. Ν. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ.6. Βλ. καὶ Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις...*, τόμ. Δ', σσ.35-37. **12.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις...*, τόμ. Δ', σσ.41, 43. **13.** Γ. Βιολάκη, *Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Σαλίβερος, ἄ.ἔ. σσ. 31-32. **14.** Κων. Παπαγιάννη (Πρωτ.), *Σύστημα Τυπικῶν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2006, σ. 79. **15.** Κων. Παπαγιάννη (Πρωτ.), ὁ.π., σσ. 80, 106-107. **16.** Κ. Παπαγιάννη (Πρωτ.), ὁ.π., σ. 80, ὑποσ. 100. Σέ ἄλλο σημεῖο γράφει ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατόν νά γίνει καὶ σήμερα, βλ. σ.100. **17.** Κ. Παπαγιάννη (Πρωτ.), ὁ.π., σσ. 99-100. **18.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'*, σσ.217-218. **19.** Βλ. Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις...*, τόμ. Ε', σσ. 161-162. **20.** Ἰω. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις...*, τόμ. Ε', σ. 162.

53. Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας

Πρωτ. Ἀλεξάνδρου Καριώτογλου

Η ΛΕΞΗ «Λειτουργία» σημαίνει «ἔργο τοῦ λαοῦ». Αὐτή ἡ ἐξήγηση εἶναι σημαντική γιά νά κατανοήσει ὁ κατηχούμενος ὅτι κάθε τί πού θά λεχθεῖ γιά τή Θ. Λειτουργία δέν ἀφορᾷ σ' αὐτόν μόνον ὡς ἄτομο, ἀλλά γιά νά μάθει ὅτι ἡ συμμετοχή του ὑπερβαίνει τήν ἀτομικότητά του καί μεταβάλλεται σέ καθολική συνείδηση, γίνεται μέρος ἑνός Σώματος. Μέσα ἀπό τή Θ. Λειτουργία πραγματοποιεῖται ἡ ἀληθινή σχέση μεταξύ τοῦ προσώπου καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, μεταξύ τοῦ μέλους καί τοῦ σώματος.

Τό ξεκίνημα τῆς Θ. Λειτουργίας σηματοδοτεῖ τήν εἴσοδό μας στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ: «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος...». Ἀκολουθοῦν οἱ δεήσεις, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν σέ ὄλους καί ὅλα τά θέματα τοῦ βίου μας. «Οἱ δεήσεις, σημειώνει ὁ Εὐδοκίμωφ, σάν δυνατά κύματα, παρασύρουν τόν πιστό ἔξω ἀπ' τόν ἑαυτό του καί ἀπ' τόν οἰκογενειακό του κύκλο, πρὸς αὐτούς πού ἀποτελοῦν τήν λειτουργική σύναξη καί ὕστερα πρὸς τοὺς ἀπόντες, πρὸς ὅσους ὁδοιποροῦν καί κινδυνεύουν σέ ξηρά, θάλασσα καί ἀέρα, πρὸς ὅσους πονοῦν καί ὑποφέρουν καί πρὸς ὅσους ἀγωνιοῦν. Ἐπειτα ἡ προσευχή ἀγκαλιάζει τίς ἀρχές καί τίς ἐξουσίες, τήν πόλη καί τήν χώρα, τά ἔθνη

καί τοὺς λαούς, τήν ἀνθρωπότητα, τέλος, ὀλάκερη· ζητεῖ τήν ἀφθονία τῶν καρπῶν τῆς γῆς καί τήν κοσμική τάξη»¹. Ἀκολουθοῦν μετὰ τὰ ἀντίφωνα (Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου... καί Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ...) μέ ἀντίστοιχες εὐχές ἀπό τόν πρεσβύτερο, στίς ὁποῖες παρακαλεῖ νά ὑλοποιηθοῦν τά αἰτήματα ὄλων ὅσοι εἶναι παρόντες καί ἀκολουθῶς γίνεται ἡ λεγόμενη «μικρὴ εἴσοδος». Εἶναι ἡ εἴσοδος τοῦ ἱερουργοῦ στό θυσιαστήριο μέ τό Εὐαγγέλιο στό χέρι, κίνηση πού ἀναγγέλλει τήν εἴσοδο τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. Εἶναι καθῶς σημειώνει ὁ π. Ἀλέξ. Σμέμαν «ἡ καθ' αὐτό κίνηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς πέρασμα ἀπό τό παλιό στό νέο, ἀπό τόν «κόσμο τοῦτον» στόν «ἐρχόμενο κόσμο» καί, ὡς τέτοια, εἶναι ἡ οὐσιαστική κίνηση τοῦ «λειτουργικοῦ ταξιδέματος». Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, συνδυάζοντας τήν εἴσοδο μέ τήν ἀρχαία παράδοση νά εισέρχεται ὁ λαός μέ τόν ἐπίσκοπο καί τοὺς πρεσβυτέρους στό ναό γιά τήν τέλεση τῆς Θ. Λειτουργίας, ἀναφέρει: «Γιατί ἡ εἴσοδος στήν Ἐκκλησία δέν φανερώνει μόνον τήν ἐπιστροφή τῶν ἀπίστων στόν ἀληθινό Θεό. Ὑποδηλώνει καί τοῦ καθενός ἀπό μᾶς, πού πιστεύουμε ἀλλά παραβαίνουμε τίς ἐντολές τοῦ Κυρίου μέ τήν ἀκόλαστη διαγωγή καί τόν αἰσχρό βίο μας, τή διόρθωση μέ τή μετά-

νοια. Κάθε άνθρωπος, δηλαδή, φονιάς, μοιχός, κλέφτης, υπερήφανος, φαντασμένος, αναίσχυντος, πλεονέκτης, φιλάργυρος, φιλοκατήγορος, μνησίκακος, πού ρέπει στον θυμό και στην όργη, περιγελαστής, συκοφάντης, ψιθυριστής, του φθόνου θήραμα, μέθυσος, και με μία λέξη – για να μη μακρύνω τό λόγο μου απαριθμώντας όλα τά είδη τής κακίας – όποιος κατέχεται από όποιαδήποτε κακία, άφου παύσει θεληματικά κι ένσυνείδητα να κατέχεται άπ' αυτή και να ενεργεί έμπρόθετα και άφου μεταβάλλει τή ζωή του προς τό καλύτερο, προτιμώντας από τήν κακία τήν άρετή, αυτόν τόν άνθρωπο κατ' έξοχήν και άληθινά πρέπει να θεωρούμε και να λέμε ότι μπαίνει μαζί με τόν Χριστό τόν Θεό στον χώρο τής άρετής ταυτισμένης στον νοϋ μας κατά κάποιο τρόπο με τήν Έκκλησία»².

Τό μυστήριο τής Θ. Λειτουργίας προχωρεί με τήν Έκκλησία (κλήρο και λαό) να πιάνει τόν ύμνο πού φέλνουν οί άγγελοι στον θρόνο του Θεού: «Άγιος ό Θεός, Άγιος Ίσχυρός, Άγιος Άθάνατος...». Ταυτόχρονα ό πρεσβύτερος διαβάξει μίαν ευχή πού ανάμεσα στά άλλα παρακαλεί: «αὐτὸς Δέσποτα, πρόσδεξαι και ἐκ στόματος ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν τρισάγιον ὕμνον και ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῇ χρηστότητί σου...». Με τρόπο έκφραστικό, πού πρέπει να γνωρίζει ό κατηχούμενος, ό π. Σμέμαν έρμηνεύει τή λέξη: «Άγιος» είναι ή λέξη, ή ψαλμωδία, «άντίδραση» τής Έκκλησίας τήν ώρα πού μπαίνει στον ουρανό, τήν ώρα πού στέκεται μπροστά στην ουράνια δόξα του Θεού»³.

Άμέσως μετά είναι ή ώρα να άκουσεϊ ό λόγος του Θεού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Εϋδοκίμωφ, *Ή Όρθοδοξία*, έκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 323. **2.** Μαξίμου του Όμολογητοϋ, *Μυσταγωγία*, έκδ. Άποστολικής Διακονίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Άθήναι 1973, σ. 179. **3.** Alex. Smeman, *Γιά να ζήσει ό κόσμος*, έκδ. «Άθηνά», Άθήνα 1970, σ. 49.

Ή πίσω όψη νομίσματος με τόν Χριστό στην αντίθετη όψη, πού άνήκει στον τύπο νομίσματος φόλλις, ήταν ή μεγαλύτερη υποδιαίρεση του βυζαντινού νομισματικού συστήματος και χρονολογεϊται στό 976-1030/35

Ὁ ἐσωτερισμὸς ἐντὸς τῶν τειχῶν

Ἄρχιμ. Βαρνάβα Λαμπροπούλου
Γ. Μ. Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης

ΣΥΧΝΑ ἀκοῦμε ἀπὸ μὴ ἐκκλησιαζομένους «ὀρθοδόξους» τὰ λόγια: «Γιὰ μένα ὁ Θεὸς εἶναι μέσα μας» ἢ «ὁ Θεὸς εἶναι παντοῦ». Μερικοὶ πῖο φαγμένοι θὰ ἐπικαλεστοῦν καί... ἁγιογραφικά χωρία, ὅπως τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστι» ἢ «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν (τόν Θεόν)». Τέτοιες δικαιολογίες, ἐκτός τοῦ ὅτι ὄζουν προτεσταντισμοῦ («τὴν Ἐκκλησία τὴν ἔχω μέσα μου») ἀνοίγουν τὴν πόρτα γιὰ τὴν εἴσοδο ἐνός ἐσωτεριστικοῦ πνεύματος πού δέν θὰ ἀργήσει νὰ ὀδηγήσει στὸν ἀποκρυφισμὸ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴν περίπτωση ἐπώνυμης Ἑλληνίδας, πού δήλωσε πρόσφατα ὅτι κατὰγεται ἀπὸ πολὺ «θρήσκα» οἰκογένεια, ἀλλὰ ἡ ἴδια δέν εἶναι «φανατική ὀρθόδοξη». Κάθε χρόνο ὅμως ἔχει τάμα νὰ πηγαίνει στὸν Πανορμίτη στὴν Σύμη, ὅπου «αὐτόματα (ὅπως εἶπε) ἠρεμεῖ» γιατί εἶναι χῶρος ἔντονα «κραδασμικός»! Ἡ ἴδια κυρία καμάρωνε ὅτι ἔχει παρακολοθηθεῖ σεμινάρια ρεφλεξολογίας γιὰ ἓνα ὀλόκληρο ἐξάμηνο! Ἀνιχνεύοντας τὰ αἷτια τέτοιων ἐκπτώσεων θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ ἐντοπίσουμε κυρίως σέ τρία:

α. Πρῶτο εἶναι ὁ ξεπεσμός τῆς ζωντανῆς πίστεως σέ μιά νεκρὴ ὁμολογιακὴ γλῶσσα. Αὐτὴ τὴν διαπίστωση πολὺ εὐστοχα διατυπώνει ἓνας –δυστυχῶς

ἀγνοημένος– λαμπρὸς ἐπιστήμονας, ὁ μακαριστὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας Σπυριδῶν Κυριαζόπουλος, ὁ ὁποῖος ξεκινώντας ἀπὸ θαυμαστῆς τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ κατέληξε οὐσιαστικά ὀρθόδοξος θεολόγος (βλ. τὸ ἀξιόλογο ἔργο του *Προλεγόμενα εἰς τὴν Ἐρώτησιν περὶ Θεοῦ*). Στὴν ἐπίσης ἐξαιρετικὴ μελέτη του «Ἡ καταγωγή τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος» ἐξηγώντας πῶς ἀνοίγει ἡ πόρτα γιὰ τὸν ἐσωτερισμὸ, λέει: «Ἐκεῖ ὅπου ἡ (ζωντανή) πίστη κατάντησε ἀπλῆ ὁμολογία ἐπαναλαμβανομένων προτάσεων ἐκ συνηθείας, ἐκεῖ προσέκυψε ἀναζήτηση ἄλλης ὁδοῦ σωτηρίας, μὲ πρῶτο σταθμὸ τὴν ἀλχημεία» (σ. 237). Ἐδῶ ἄς θυμηθοῦμε τίς τραγικὲς στιγμὲς πού συχνότατα ζοῦμε ὡς ποιμένες σέ βαπτίσεις, ὅπου ἀνάδοχοι-UFO προσπαθοῦν νὰ συλλαβίσουν τὸ σύμβολο τῆς Πίστεως, λειτουργώντας ὡς ἐγγυητές –τρομάρα μας!– τῆς ἐντάξεως τοῦ βαπτιζομένου στό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας!...

Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα ὁ «νεοφώτιστος» τραβήξει γιὰ τὰ μονοπάτια τοῦ ἐσωτερισμοῦ, δέν θὰ τεθεῖ θέμα ἐξόδου του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ οὐσιαστικά ποτὲ δέν μπῆκε. Γι' αὐτοῦς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς στὴν *Α' Καθολικὴ Ἐπιστολὴ* του λέει: «Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμνήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα φανε-

ρωθῶσιν ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν» (2, 19). Ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος ἐρμηνεύει: «Ὅλοι αὐτοὶ μπορεῖ νά λαμβάνουν μαζί μέ μᾶς τό βάπτισμα καί νά μετέχουν στό ἴδιο ἅγιο θυσιαστήριο, ἀλλά παρ' ὅλα αὐτά δέν εἶναι ἀπό ἐμᾶς... ἔστω καί ἂν ἐξακολουθοῦν νά εἶναι “μέσα”. Ὅμως αὐτό δέν φαίνεται ὅταν εἶναι “μέσα” ἀλλά ὅταν φεύγουν...».

β. Δεύτερη αἰτία ἐκτροπῆς σέ ἐσωτερικτικές ἀτραπούς εἶναι ὁ «ἐσωτερισμός» τῆς λατρείας. Ποιός δέν ἔχει ἀκούσει τήν ἐξῆς στερεότυπη δικαιολογία μή ἐκκλησιαζομένων; «Μοῦ ἀρέσει νά πηγαίνω στά ξωκλήσια καί νά προσεύχομαι. Πηγαίνω καμμιά φορά καί στήν ἐνορία μου τά ἀπογεύματα, ὅταν δέν ἔχει κόσμος. Τίς Κυριακές, καί πολλή φασαρία ἔχει καί τά περισσότερα δέν τά καταλαβαίνω». Τί ἄλλο ἐκτός ἀπό «ἐσωτερισμός» εἶναι αὐτός ὁ ἐξυποκειμενισμός τῆς λατρείας καί αὐτή ἡ ἀπολυτοποίηση τῆς συναισθηματικῆς ἐπικοινωνίας μέ κάποια ἄοριστη ἔννοια τοῦ Θεοῦ; Ποιά σχέση μέ τό ἐκκλησιαστικό γεγονός μπορεῖ νά ἔχει αὐτή ἡ σεκταριστική ἀντίληψη μιᾶς νεφελώδους ἀτομικῆς πνευματικότητας;

Δέν ἐπιτρέπεται νά ἐπαναπαυόμαστε ὑποστηρίζοντας ὅτι δέν εἶναι δά καί ἀπαραίτητη ἡ παρακολούθηση τῶν νοημάτων τῶν ἀναγινωσκομένων καί ψαλλομένων ὅσο ἡ «μέθεξη» σέ μιᾶ βουδιστικοῦ τύπου «κατάνυξη» τῆς λατρείας. Τί σημαίνει τό τοῦ Παύλου «ἐν ἄδηλον φωνῇ σάλπιγξ δῶ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον;» Τί σημαίνει «ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καί τῷ νοῦ»; Πῶς θά γίνει πραγματικότης ἡ «ἐν ἐνὶ στόματι καί μιᾷ καρδίᾳ» δοξολογία, ὅταν ὁ καθέ-

νας ... «ἀρπάζεται» σέ δική του «θεωρία», ἀνάλογα μέ τόν ..ἐσωτερικό διάκοσμο τῆς Ἐκκλησίας, τά προσωπικά του βάσανα καί καημούς, καί πολλούς ἄλλους ὑποκειμενικούς παράγοντες;

γ. Ἡ τρίτη αἰτία ξεπεσμοῦ στόν ἐσωτερισμό εἶναι ἡ «φαγούρα» γιά θαύματα καί ἀποκαλύψεις. Δανειζόμαστε τόν ὄρο (demangeaison) ἀπό τόν κορυφαῖο μελετητή τοῦ φαινομένου τοῦ ἐσωτερισμοῦ Jean Vernet καί ἀπό τό βιβλίο του *Τό παράλογο ἀνάμεσά μας*. Μέ αὐτόν τόν ὄρο ἀποδίδεται ἡ νοσηρή λαχτάρα γιά «ἀποκαλυπτικές» ἐμπειρίες, χαρίσματα καί σημεῖα, τήν ὁποία τόσο ρητά καταδικάζει ὅλη ἡ Πατερική Γραμματεία. Τό πόσο ἀπορριπτικοί εἶναι οἱ Πατέρες σέ τέτοιες «ὀράσεις» φαίνεται καί ἀπό τόν 83^ο κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, πού ὀρίζει ὅτι ἀκόμη καί ναοί πού χτίζονται κατόπιν δῆθεν ὀραμάτων πρέπει νά καταδαφίζονται! Ἀλλά σχετικά μέ τή «φαγούρα» γιά θαύματα, πῶς μπορούμε νά προβάλλουμε ὡς «μέγα θαῦμα» τήν ἐμφάνιση φιδιῶν 0, 20 ἐκ. σέ κάποια εἰκόνα τῆς Παναγίας, ὅταν σέ ἄγαλμα τοῦ Ἁγ. Δομηνίου στό Κοκοῦλο τῆς Ἰταλίας ἐμφανίζονται τήν ἡμέρα τῆς γιορτῆς του φίδια 2 μ.; (*Ἀρχαῖοι Πολιτισμοί-Ρώμη*, National Geographic 2010, σελ. 14.). Ἄν ἀπό τά 20 ἐκ. πᾶμε στά 2 μ., τότε στούς παπικούς φίλους μας ἡ ...Χάρη εἶναι δεκαπλάσια;

Ἡ μέ στοιχειώδη σοβαρότητα ἐπαγρύπνηση στίς «θύρες» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μάνδρας ἄς ἀποτρέψει τήν «ἔξοδο» τῶν προβάτων μας σέ «ἐσωτερικτικά λιβάδια», καί ἡ προσφορά καθαρῆς «νομῆς» ἄς ἐλκύσει ἐντός καί τά πεπλανημένα.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ΙΗ΄ Τό ἐκκλησιαστικό ἦθος, α΄

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Η Α ΞΕΚΙΝΗΣΟΥΜΕ σήμερα μία σειρά ἀρθριδίων γιά νά περιγράψουμε χαρακτηριστικά τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἦθους ὅπως τά σπουδάζουμε (διά βίου) στίς ἐκκλησιαστικές μας συνάξεις (τῶν προσευχητικῶν μας ἀσκήσεων συμπεριλαμβανομένων), κατ' ἐξοχήν μάλιστα στήν εὐχαριστιακή μας σύναξη. Μήν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικός μας βίος χαρακτηρίζεται ἀπό μιά πορεία πρὸς τὴν ἐδῶ καί τώρα ἀλλά ὄχι ἀκόμα Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἔνταξή μας σ' αὐτή τὴ Βασιλεία ἄρχισε μὲ τὴν ἀπέκδυση τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί τὴν ἔνδυση τοῦ καινοῦ ἐν Χριστῷ κατὰ τὴ βάπτισή μας. Ἡ ὁδὸς Κυρίου ὅμως δέν εἶναι εὐκόλη, ἀλλὰ ἐμπεριέχει πτώσεις καί ἀναστάσεις, καί ἡ ὁδοιπορία σ' αὐτὴν χρειάζεται σπουδὴ, ἄσκηση καί ἐμπιστοσύνη στὴ θεία Χάρη, στὴν ἄνωθεν βοήθεια. Οἱ ἐκκλησιαστικές μας συνάξεις μᾶς παρέχουν, μὲ τίς πράξεις καί τά κείμενα, τὴ δυνατότητα νά σπουδάσουμε καί νά ἐντοπίζουμε τὴν ἐναρμόνιση τοῦ θελήματός μας μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀποτελώντας ἓνα εἶδος ὁδοδεικτῶν πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἀναγνωρίζουμε τὴν πορεία μας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κυρίου ἢ νά τὴν διορθώνουμε ὅταν παρεκκλίνουμε.

Κατ' ἐξοχήν τόπος πράξης καί σπουδῆς τοῦ ἀσκητικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ ἦθους εἶναι ἡ θεία Λειτουργία,

ὄχι μόνον ἐξαιτίας τῆς πράξης πού ἐνεργοῦμε (θεία Εὐχαριστία) ἢ τοῦ λόγου πού ἐκφέρουμε, ἀλλὰ κυρίως λόγω τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού μᾶς συνδέει μὲ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο καί Υἱό τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος γίνεται παρῶν καί πάλι ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ οὐρανοῦ Πατρός, προσφέροντάς μας τὴ χάρη τῆς κοινωσίας μαζί του.

Θυμίζω ὅτι ξεκινᾶμε τὴ λειτουργικὴ μας σύναξη μὲ τὸ «Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καταθέτουμε τὴν ἐπιθυμία νά γίνουμε πολῖτες αὐτῆς τῆς Βασιλείας καί ἀπαριθμοῦμε τά χαρακτηριστικά πού ἔχουν ὅσοι εἶναι μέτοχοι αὐτῆς. Τά ξέρουμε; Μᾶλλον ὄχι. Ἐπειδὴ ἀπὸ μόνος του ὁ ἄνθρωπος, ἐγκλωβισμένος μέσα στὰ ὄρια τῆς ἱστορίας καί τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων πού ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους διαμορφώνει, δέν εἶναι ἱκανός νά τά ὑποψιαστεῖ, ἀντλεῖ ἀπὸ τά λόγια τοῦ Χριστοῦ – ὅ,τι αὐτὸς ἀποκάλυψε. Γι' αὐτὸ ἀντλοῦμε ἀπὸ τά εὐαγγέλια καί τὸν πατερικὸ λόγον τά σημεῖα ἀναγνώρισης τῆς πορείας μας ὥστε ἂν σφάλλουμε νά μπορούμε νά ἐπανορθώνουμε. Εἴπαμε, γιά πορεία πρόκειται, καί χρειάζομαστε ὁδοδείχτες γιά νά εἴμαστε σίγουροι ὅτι βαδίζουμε ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κυ-

ρίου, γνωρίζοντας ἀσφαλῶς ὅτι αὐτή ἡ πορεία χαρακτηρίζεται ἀπό πτώσεις (ἀμαρτία) καί ἀναστάσεις (μετάνοια).

Θά ξεκινήσουμε μέ μία ομάδα καταστάσεων, δράσεων καί ἐνεργειῶν πού περιέχονται στό *Κατά Ματθαῖον* εὐαγγέλιο καί πού φέρουν τόν τίτλο «Μακαρισμοί», μέσω τῶν ὁποίων ὁ Χριστός ἀπαρίθμησε τά χαρακτηριστικά τῶν πολιτῶν τῆς Βασιλείας του. Αὐτούς τούς Μακαρισμούς τούς ψέλνουμε στήν ἀρχή τῆς θείας Λειτουργίας ὡς τρίτο στάσιμο τῶν Ἀντιφώνων, διανθίζοντάς τους μέ ἐφύμνια καί τροπάρια. Κάθε στίχος ἀρχίζει μέ τή λέξη «μακάριος», λέξη γνωστή καί στήν ἐβραϊκή καί στήν ἑλληνική παράδοση. Στά κείμενα ὅμως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τό περιεχόμενο τῆς λέξης εἶναι ἐντελῶς διαφορετικό ἀπό αὐτό πού εἶχε στήν ἑλληνική παράδοση. Στή δεύτερη, τήν ἑλληνική παράδοση, ἡ μακαριότητα ἀνήκει στούς θεούς, πού ὀνομάζονται «μάκαρες», οἱ ὁποῖοι τήν ζοῦν μέσα στήν αὐτάρκειά τους. Μποροῦν νά τήν δώσουν καί σέ ἀνθρώπους κατά ὁμόλογο (ἀλλά ὄχι ὅμοιο) τρόπο, ἂν ἐπιλέξουν νά τούς εὐνοήσουν. Γιὰ τούς ἀνθρώπους ἡ μακαριότητα ὀρίζεται ὡς κατάσταση τῆς ἱστορίας καί ἐξαντλεῖται μέσα στά ὅρια τῆς ἱστορίας, ἀκόμα κι ἂν δηλώνεται ὅτι ἐκτείνεται στή μετά θάνατον κατάσταση τῆς ψυχῆς. Ἦς σημειωθεῖ ὅτι οἱ λέξεις «εὐτυχία» καί «εὐδαιμονία», μέ τίς ὁποῖες συνήθως μεταφράζουμε τόν ὄρο μακαριότητα, ἐλλείπουν καί ἀπό τή βιβλική καί ἀπό τήν πατερική θεολογία.

Ἀντιθέτως, στήν Ἀγία Γραφή ἡ μακαριότητα δέν ἀναφέρεται στόν Θεό ὡς στοιχεῖο τῆς κατάστασής του. Ἀντί γιά μακαριότητα, ἡ Βίβλος μιλάει συνεχῶς

γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ, τή φανέρωσή του δηλαδή, τήν ὁποία θέλει νά μοιράζεται μέ τούς ἀνθρώπους. Ὀνομάζει ἀκριβῶς μακαριότητα τή μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στή δόξα τοῦ Κυρίου. Στήν Παλαιά Διαθήκη μακάριος εἶναι ὁ ἀνθρώπος πού ἔχει σχέση μέ τόν Θεό, πού παραδίδεται στόν Θεό. Εἰδικά τό βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἐκδιπλώνει τό περιεχόμενο τῆς μακαριότητας ὡς πλήρους παραδόσεως, δηλαδή πίστης-ἐμπιστοσύνης στόν Θεό. «Μακάριος ἀνὴρ» εἶναι οἱ πρῶτες δύο λέξεις τοῦ ἱεροῦ Ψαλτηρίου: «*Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καί ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, [...] ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ*» (Ψαλμ. 1,1). Σέ ἄλλο στίχο, ἄλλου ψαλμοῦ, ὁ ψαλμωδός θά μᾶς καλέσει νά ψηλαφήσουμε ὡς ἐμπειρία ζωῆς τή χρηστότητα τοῦ Κυρίου γιά νά μάθουμε ποιός εἶναι πραγματικά ὁ ἄξονας ἀναφορᾶς στόν ὁποῖο ἐλπίζουμε: «*Γεύσασθε καί ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος· μακάριος ἀνὴρ, ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν*» (Ψαλμ. 33,9). Ἀκόμα πιό καθαρά θά διακηρύξει τό στίγμα αὐτῆς τῆς μακαριότητας: «*Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ*» (Ψαλμ. 127,1). Καί κορυφώνει αὐτή τή διακήρυξη μέ τόν ἐξαιρετικό στίχο: «*μακάριος οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ*» (Ψαλμ. 145,5). Ὁ προφήτης μάλιστα Ἡσαΐας θά ἐκτείνει τό περιεχόμενο τῆς πραγματικῆς μακαριότητας στή βαθιά ἐπιθυμία τοῦ πιστοῦ νά εἶναι μέ τόν Θεό καί ὄχι μέ τόν κόσμο: «*μακάριοι οἱ ἐμμένοντες ἐπ' αὐτῷ*» (Ἠσ. 30,18).

Ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη κατέθεσε ὡς ὁδὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάγοντάς την σέ

όδό Κυρίου, ἡ Καινή Διαθήκη τό διευκρίνισε μέ ἀποκαλυπτικό τρόπο: Μακαριότητα εἶναι ἡ σχέση μέ τόν Χριστό. Ὁ ἴδιος μᾶς καλεῖ νά πορευτοῦμε μαζί του: «Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καί πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἔρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» (Ματθ. 11,28-29).

Μποροῦμε λοιπόν νά ποῦμε ὅτι οἱ Μακαρισμοὶ πού περιέχονται στό εὐαγγέλιο εἶναι μία κατάφαση, ἕνα ναὶ τοῦ οὐρανίου Πατρός στό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ του, καί κατ' ἐπέκταση ἕνα ναὶ τῶν πιστῶν στόν Χριστό. Ὁ Χριστός ἀποκαλύπτει τὸν τόπο τῆς μακαριότητος, ἀπαντώντας στόν πόθο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ κοινωνία μέ τόν Θεό. Καί αὐτός ὁ τόπος εἶναι ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν, πού μέ τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί μέ τήν ἀποστολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς γίνεται παρούσα.

Στό βιβλίό τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτή ἡ μακαριότητα συνδέεται ἄμεσα μέ τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως διαβάζουμε στό πρῶτο καί στό τελευταῖο κεφάλαιο: «μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα· ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς» (Ἄποκ. 1, 3), καί: «ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ. Μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου» (Ἄποκ. 22,7).

Ἄλλὰ ἀκόμη πῶς ἀποκαλυπτικό εἶναι τό περιεχόμενο πού λαμβάνει ἡ μακαριότητα στό στόμα τῆς Παναγίας. Ἔχοντας ἐναρμονίσει τό θέλημά της μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἔχοντας λάβει τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ὁποῖο ἐγκαθιδρύει ἐντός της

τόν Υἱό καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀντιλαμβάνεται τῇ μακαριότητα ὡς διαρκῆ κατάσταση. Αὐτό μάλιστα τό διατυπώνει στόν χαιρετισμό της πρός τήν Ἐλισάβετ: «ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί...». Ἔχει μάλιστα ἐπίγνωση τοῦ λόγου γιὰ τόν ὁποῖο εἰσέρχεται στόν τόπο τῆς μακαριότητος: «ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατός...», τά ὁποῖα καί περιγράφει.

Ἄς ξεκινήσουμε τώρα μέ τόν πρῶτο στίχο τῶν ἐννέα Μακαρισμῶν, ὅπως καταγράφονται στό Κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιο καί ὅπως τούς ψάλλουμε στό τρίτο στάσιμο τῶν Ἀντιφῶνων.

«Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

Κατά λέξη ὁ στίχος ἀναφέρεται σέ ὄσους ἔχουν τό πνεῦμα τῆς πτωχείας καί πνεῦμα πτωχείας ἔχουν αὐτοὶ πού δέν εἶναι ἐγκλωβισμένοι στήν αὐτάρχεια πού προσφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλὰ ἀνοίγονται στόν πλοῦτο τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τό λάθος ἐνός ἐνδοϊστορικοῦ πλουτισμοῦ περιγράφεται στήν ἀρχὴ τῆς Δημιουργίας ὡς λάθος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος, παρασυρόμενος ἀπό τόν πατέρα τοῦ ψεύδους, προσπαθεῖ νά πλουτίσει ὄχι ἀπὸ τόν θησαυρό τῶν πραγματικῶν ἀγαθῶν, πού εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ ἀπὸ φρέατα συντετριμμένα.

Τό νά ὑπάρχεις ἐν πτωχείᾳ, καί αὐτό νά εἶναι στάση καί τρόπος ζωῆς, σημαίνει ὅτι εἶσαι πραγματικά πλούσιος, μόνο πού αὐτός ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ διαρκῆς σχέση μέ τόν σαρκωμένο Χριστό. Αὐτός πρῶτος ἐπτώχευσε γιὰ χάρη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε» (Β' Κορ. 8,9). Αὐτό σημαί-

νει ότι τό πνεῦμα τῆς πτωχείας σέ προσ-
 άγει στόν ᄅλλο, δηλαδή σέ κατευθύνει
 στήν κατάσταση τῆς αγάπης. Τό πνεῦμα
 αὐτό τῆς πτωχείας δέν ἀναφέρεται μόνο
 στά ὕλικά αγαθά, ᄅλλά σέ κάθε εἶδους
 ἐγκλωβισμό τοῦ ἀνθρώπου σέ αὐτάρ-
 κειες, εἴτε γνώσης, εἴτε ἐξουσίας, εἴτε
 ἐγωτικῶν συμπεριφορῶν. ᾽Αν ἐπιλέγω
 νά πτωχεύω γιά νά εἶμαι μέ τόν Κύριο,
 γιά νά εἶμαι πλούσιος ὡς πολίτης τῆς
 Βασιλείας του, τότε ἐπίσης ἐπιλέγω νά
 πτωχεύω γιά νά βρίσκομαι σέ κοινωνία
 μέ τά μέλη τοῦ σώματός του, μέ τούς
 ἀδελφούς μου. Γιατί ἡ φύση τοῦ ἀληθῶς
 αγαθοῦ εἶναι κοινωνία αγάπης, κοινω-
 νία προσώπων, ὅπως αὐτή ὕπάρχει στήν
 κοινωνία τῶν τριῶν προσώπων τοῦ Θε-
 οῦ. Αὐτόν τόν τρόπο ὕπάρξεως ἡ ἀγιο-

γραφική καί ἐκκλησιαστική γλῶσσα τόν
 ὀνομάζει «κένωση», μιᾶ κένωση πού
 ὀδηγεῖ στήν πλήρωση τοῦ ἀνθρώπου
 ἀπό τό κατεξοχήν αγαθό, δηλαδή ἀπό
 τόν Θεό. Ὁ πλουτισμός γιά τόν ὀποῖο
 πλάσθηκε ὁ ᄅνθρωπος δέν εἶναι ἕνα
 κλείσιμο, ᄅλλά ἕνα ᄅνοιγμα. Εἶναι ἡ
 ὀμοίωση μέ τόν τριαδικό Θεό, κάθε πρό-
 σωπο τοῦ ὀποῖου δέν ζεῖ γιά τόν ἑαυτό
 του, ᄅλλά γιά τά ᄅλλα. Ὁ πραγματικά
 πλούσιος ᄅνθρωπος δέν εἶναι αὐτός πού
 κατακρατεῖ καί κατέχει, ᄅλλά ἐκεῖνος
 πού κατ' εἰκόνα τοῦ ζῶντος Θεοῦ δίνει,
 ἡ, ἀκριβέστερα, δίνεται. Αὐτός λοιπόν
 πού ἐκουσίως διακατέχεται ἀπό τό
 πνεῦμα τῆς πτωχείας, αὐτός δικαιῶται
 νά λογαριάζεται πολίτης τῆς Βασιλείας
 τῶν οὐρανῶν.

Ἐπάνω: Χάλκινος φύλλισ τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα Στ' (886-912)
 Κάτω: Χάλκινος φύλλισ τοῦ αὐτοκράτορα Ρωμανοῦ Α' (913-950)

Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἱ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἱ. Μ. Πειραιῶς

«Οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν...» (Ἰωάν. 4,42)

Ο ΚΥΡΙΟΣ συναντᾶται μέ μιὰ γυναίκα Σαμαρείτιδα, «παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ», καί παρ' ὄλο πού πρόκειται ὄχι καί τόσο γιά μιὰ «ἠθική» περίπτωση –μέ πέντε ἄνδρες στό παρελθόν της καί μ' ἕναν πού συζεῖ χωρὶς νά εἶναι ὁ κανονικός της ἄνδρας– τῆς ἀποκαλύπτει βασικές ἀλήθειες περὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ καί τοῦ τρόπου πού πρέπει κανεὶς νά Τόν λατρεύει καί νά Τόν προσκυνᾷ. Εἶναι τέτοιος μάλιστα ὁ συγκλονισμός της ἀπό αὐτά πού τῆς ἀποκαλύπτει ὁ Κύριος τόσο γιά τὴν προσωπική της ζωή, ὅσο καί γιά τόν Θεό, καί μάλιστα ὅτι ὁ Ἰδιος εἶναι ὁ ἐρχόμενος Μεσσίας, ὥστε σπεύδει νά καταθέσει τὴ μαρτυρία της αὐτὴ καί στοὺς συμπατριῶτες της στή Σαμάρεια, οἱ ὁποῖοι θεωρώντας ἀξιόπιστο τόν λόγο της ἀνταποκρίνονται καί προσέρχονται στόν Ἰησοῦ. Ἐάν καί πρό καιροῦ εἶχαν ἀρνηθεῖ νά Τόν δεχθοῦν μαζί μέ τούς μαθητές Του στήν πόλη τους, τώρα καί Τόν πλησιάζουν καί Τόν ἀκοῦν, ἀλλά καί Τόν παρακαλοῦν νά μείνει μαζί τους. Πρὸς τὴ γυναίκα δέ πού αὐτὴ στήν οὐσία τούς κάλεσε, τὴ μετέπειτα ἁγία μεγαλομάρτυρα Φωτεινὴ τὴν ἰσαπόστολο, γύριζαν καί τῆς ἔλεγαν: «οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν, αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν καὶ οἶδαμεν

ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός».

1. Αὐτὴ εἶναι ἡ συνήθης διαδικασία στό γεγονός τῆς πίστεως: κάποιος προσέρχεται στόν Χριστό, διότι ἕνας ἄλλος, γνωστός τίς περισσότερες φορές, καταθέτει προσωπική μαρτυρία περὶ Αὐτοῦ. Ἐν προκειμένῳ ἡ «λαλιά» τῆς Σαμαρείτιδας ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα γιά νά προκληθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συμπατριωτῶν της γιά τόν Ἰησοῦ ὡς Μεσσία. Παρομοίως κινήθηκαν καί οἱ πρῶτοι μαθητές τοῦ Χριστοῦ. Μετά ἀπό τὴ δική τους κλήση ἀπὸ Ἐκεῖνον ἐνωσαν τὴν ἀνάγκη νά καλέσουν καί ἄλλους στήν πίστι, ὡς ἄνθρωποι πού δέν μπορούσαν νά συγκρατήσουν τὴ χαρὰ τους –ἕνα ξέσπασμα τοῦ πληρώματος τῆς καιομένης καρδίας τους νά μοιραστοῦν ὅ,τι βρῆκαν ὡς θησαυρό στή ζωὴ τους: «Οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν, αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν καὶ οἶδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός».

2. Στὴν πραγματικότητα, ἡ κατάθεση τῆς μαρτυρίας γιά τόν Χριστό, πού λειτουργεῖ καί ὡς κλήση τῶν ἀκουόντων, κατανοεῖται ὡς κλήση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος χρησιμοποιεῖ ὡς ὄργανό Του τόν μάρτυρα αὐτόν. Ὅπως εἶπε ὁ Κύριος στοὺς μαθητές Του: «Καὶ ὑμεῖς

μαρτυρείτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε» (Ιωάν. 15, 27). Ἔτσι καί στήν περιήλωση τῆς Σαμαρείτιδας γίνεται ἡ ἴδια, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐδῶ τό ὄργανο τοῦ Θεοῦ γιά νά καλέσει μέσα ἀπό τήν προσωπική τῆς ἐμπειρία καί τούς ἄλλους Σαμαρεῖτες. Βεβαίως δέν σταμάτησε μόνον ἐκεῖ: μετὰ ἀπό τήν πλήρη ἐνσωμάτωσή τῆς στόν Χριστό διά τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, κινήθηκε ἱεραποστολικά μέσα στό ὄριο τῆς Σαμαρείας, ἀλλά καί ἄλλοῦ. Ἐπισφράγισε τήν ὅλη ἐν Χριστῷ πορεία τῆς μέ τό μαρτύριο τοῦ αἵματός τῆς, ἀφοῦ στόν διωγμό τοῦ Νέρωνα, λίγο μετὰ τά μέσα τοῦ 1^{ου} αἰ., καί αὐτή, ἀλλά καί σχεδόν ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς, ἔδωσαν τή ζωή τους πρός χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

3. Οἱ Σαμαρεῖτες λοιπόν, γιά νά ἐπανεέλθουμε, πίστεψαν σέ πρώτη φάση ἀπό τόν λόγο τῆς μετέπειτα ἀγίας Φωτεινῆς. Προχώρησαν ὅμως καί στή δεύτερη φάση τῆς πίστεως, στήν προσωπική ἐμπειρία: «αὐτοὶ γάρ ἀκηκόαμεν καί οἶδαμεν». Ἄν κανεῖς δέν φτάσει σ' αὐτό τό δεύτερο βῆμα: ἡ πίστη του ἐξ ἀκοῆς νά γίνει αὐτηκοῖα καί ἐμπειρία ζωῆς, δέν θά ὀλοκληρώσει ποτέ τή δυναμική πορεία πού ἔχει ἡ χριστιανική πίστη. Θά παραμένει αὐτός πάντοτε σ' ἐπίπεδο νηπιακό, πού σημαίνει ὅτι ἡ διψυχία καί ἡ ὀλιγοπιστία, μέ τά ἀποτελέσματα τῆς ἀκαταστασίας (πρβλ. Ιακ. 1,8), θά ταιπωροῦν τήν ὅλη ζωή του, γιά νά φτά-

σει κατά πᾶσα πιθανότητα σέ πλήρη ἄρνηση αὐτῆς ἢ σέ πίστη θρησκευτικοῦ τύπου, πού συνιστᾷ ἐπιφανειακή ἰδεολογία καί δέν ἔχει τή δύναμη νά ἀλλοιώσει θετικά τή ζωή του. Αὐτό φαίνεται νά εἶναι τό δράμα πολλῶν συγχρόνων Χριστιανῶν: παραμένουν μόνον σ' ὅ,τι ἄκουσαν καί ἔμαθαν ἀπό τούς γονεῖς τους ἢ κάποιους ἄλλους ἀνθρώπους στό πρῶτο τους χρόνια καί δέν θέλησαν αὐτήν τήν πρώτη πίστη πού παρέλαβαν νά τήν κάνουν καί δική τους ἐμπειρία καί δικό τους βίωμα.

4. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος βέβαια ἔχει ἀποκαλύψει τί γίνεται σ' αὐτές τίς περιπτώσεις τῆς τυπικῆς θρησκευτικῆς πίστεως καί ἡ ἀποκάλυψή Του αὐτή ἤχει πολύ φοβερά καί ζοφερά: πρόκειται γιά τούς «πιστούς» πού γίνονται μέν κλαδιά στό δένδρο Ἐκείνου, κλήματα στό ἀμπέλι Του, ἀλλά μή παραμένοντας ἐνωμένοι μαζί Του διά τῶν ἁγίων Του ἐντολῶν καί τῆς συμμετοχῆς τους συνεπῶς στήν ἐν μετανοίᾳ Θεῖα Εὐχαριστία, ξηραίνονται καί ἀποκόπτονται καί εἰς πῦρ βάλλονται (πρβλ. Ιωάν. 15, 1ἔξ.). Ἀντιθέτως στήν περίπτωση πού ἕνας πιστός ἀποκτήσει προσωπική σχέση μέ τόν Χριστό, ζώντας ὡς μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τήν ἀγία Του Ἐκκλησία, τότε θά διαπιστώνει διαρκῶς ὅτι ἡ ἐκπληξη ἀπό τήν ἀδιάκοπα παρεχόμενη χάρη τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν θά εἶναι μιά μόνιμη κατάσταση. Θά ὀδεύει πάντοτε «ἐκ πίστεως

Μισό σταυραῖο πού κυκλοφόρησε ἐπί Ἰωάννη Ζ' Παλαιολόγου

Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2, 1-11· Ἰωάν. 7, 37-52, 8, 12)

Ἄρχιμ. Παντελεήμονος Τζορμπατζόγλου
Δρος Θ. Βυζαντινολόγου
Ἰ. Προϊσταμένου Ἰ. Ν. Ἀγ. Ἀναργύρων Ψυρρῆ

ΠΕΝΗΝΤΑ ἡμέρες μετά τό Πάσχα (14^η τοῦ μηνός Νισάν) οἱ Ἑβραῖοι τιμοῦσαν τήν «έορτή τῶν ἐβδομάδων», δηλαδή ἑπτά ἐβδομάδες τῶν ἑπτά ἡμερῶν (7x7), κατά τήν ὁποία προσέφεραν τούς πρώτους καρπούς τῆς θερινῆς ἐσοδείας ὡς θυσία στόν Ναό βάσει τῆς ἐντολῆς τοῦ Νόμου, (Ἐξοδος 34,22· Δευτερονόμιο 16,10).

Ἡ έορτή προσελάμβανε πανηγυρικό χαρακτήρα καί ἦταν πολύ δημοφιλής, καθ' ὅτι ἀκολουθοῦσε τό Πάσχα καί οἱ ἐπισκέπτες προσκυνητές Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι ἔρχονταν ἀπό τά πέρατα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ὅπως δεικνύουν οἱ ἀναφορές τῶν προελεύσεων τῶν ἀκροατῶν τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ἀπό τήν Μεσοποτομία μέχρι τήν Ἰσπανία καί Β. Ἀφρική, γιά νά λάβουν μέρος στόν έορτασμό τοῦ Πάσχα στήν Ἱερουσαλήμ, παρέτειναν τήν παραμονή τους μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς καί μετά ἀναχωροῦσαν γιά τίς πατρίδες τους.

Ἡ χρονιά ἐκεῖνη ὅμως εἶχε κάτι τό διαφορετικό καί οἱ εὐσεβεῖς προσκυνητές ἔμελλε νά μήν τήν λησμονήσουν ποτέ στήν ζωή τους, διότι ἔγιναν μάρτυρες μοναδικῶν γεγονότων. Πρῶτα, παρέστησαν στήν πρωτόγνωρη λαϊκή ὑποδοχή πού ἐπεφύλαξαν οἱ κάτοικοι τῶν Ἱεροσολύμων σέ ἕνα διδάσκαλο πού λεγό-

ταν Ἰησοῦς ἀπό τήν Γαλιλαία καί τόν ἐπευφημοῦσαν τά πλήθη ὡς τόν Μεσσία· ἀκόμη ἄκουσαν, μπορεῖ καί νά εἶδαν, ὅτι αὐτός ὁ ραββί εἶχε ἀναστήσει κάποιον Λάζαρο ἀπό τή γειτονική Βηθανία.

Ἐπίσης ἔγιναν μάρτυρες, μετά ἀπό λίγες ἡμέρες τῆς δίκης καί τῆς καταδίκης αὐτοῦ τοῦ ραββί ἀπό τήν Γαλιλαία, ὅταν οἱ ἀρχιερεῖς καί οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ τόν κατηγορήσαν στόν ρωμαῖο ἐπίτροπο, τόν Πιλάτο, ὡς ἐπαναστάτη καί ἐχθρό τοῦ Καίσαρα (Λουκ. 23,2) καί ζήτησαν τόν θάνατό του! Στήν προσπάθεια τοῦ Πιλάτου νά τόν ἀπαλλάξει, ἀφοῦ δέν εὗρισκε βάσιμες τίς κατηγορίες, «ἤδει γάρ ὅτι δια φθόνον παρέδωκαν αὐτόν» (Ματθ. 27, 18) καί νά κάνει χρήση τοῦ ἐθίμου νά ἀπολύεται ἕνας βαρυποινίτης ἐν ὄψει τοῦ Πάσχα, αὐτοῖ προτίμησαν τόν ληστή Βαραββᾶ!

Σήμερα, μετά ἀπό πενήντα ἡμέρες καί πάλι ἡ πόλη ἀναστατώνεται· μία βίαια βοή ἀνέμου, δίχως ὅμως πνοή, ἡ ὁποία πλανᾶται ἐπάνω ἀπό τήν πόλη καί ἐνῶ δέν κινεῖται φύλλο ἔχει κατακλύσει τά πάντα, κατευθύνεται καί κάποτε καταλήγει σέ ἕνα σπίτι! Ὁλος ὁ κόσμος συγκεντρώνεται ἔξω ἀπό αὐτό ... καί ξαφνικά ἐκπληκτοί βλέπουν στούς ἐξῶστες καί ἀκοῦν ἀπό κάποιους, οἱ ὁποῖοι ἀπό τά ἐνδύματα φαίνονται νά εἶναι Γαλιλαῖοι, νά μιλοῦν γιά κάτι, τό ὁποῖο ὅλως

περιέργως γίνεται κατανοητό από όλους, αφού όλοι ακοῦν καὶ καταλαβαίνουν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα.

Οἱ ἄνθρωποι πού μιλοῦν ἀπό τοῦς ἐξῶστες ἀναφέρονται σέ γεγονός πού συνέβη πρὶν ἀπό λίγες ἡμέρες, μόλις πενήντα, καὶ σχετίζεται μέ τόν ραββί ἀπό τὴν Γαλιλαία ὁ ὁποῖος σταυρώθηκε μία ἡμέρα πρὶν τὴν ἑορτὴ τοῦ Πάσχα... ἀλλὰ ἀναστήθηκε καὶ ἐμφανίσθηκε στοὺς μαθητές του! Ἡ ἀνάστασή Του, ἐξηγοῦν οἱ Γαλιλαῖοι πού μιλοῦν, εἶναι πού ἔδωσε τὴ δύναμη στοὺς μαθητές του καὶ εἶναι αὐτοὶ πού στέκονται ἐμπρός τους καὶ μιλοῦν μέ θάρρος τώρα στίς διάφορες γλῶσσες πού ἀκούγονται. Αὐτός εἶναι ὁ Μεσσίας, γιά τόν ὁποῖο μίλησαν οἱ προφῆτες καὶ ὅλοι ἀνέμεναν· Αὐτός εἶναι ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ, πού παρέδωσαν οἱ ἀρχιερεῖς νά σταυρωθεῖ, ἀλλά τὴν τρίτη ἡμέρα ἀναστήθηκε καὶ ἐμφανίσθηκε στοὺς μαθητές· Αὐτός εἶναι ὁ Μεσσίας πού καλεῖ ὅλους σέ μετάνοια, δηλαδή νά ἀποδεχθοῦν τό ἔργο Του πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τὴ συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό Πατέρα.

Τά γεγονότα τῶν τελευταίων ἡμερῶν καὶ ἡ συγχλονιστικὴ μαρτυρία τῶν Ἀποστόλων προκάλεσαν μεγάλη αἴσθηση καὶ κατάνυξη στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων ὥστε πολλοὶ ἀπό αὐτούς νά ὁμολογήσουν ἀμέσως τὴ μετάνοιά τους καὶ νά ζητήσουν νά βαπτισθοῦν. Ὁ ἀριθμός τους ἦταν ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακός, τρεῖς

χιλιάδες ψυχές. Ἔτσι, μέ τρόπο πανηγυρικό καὶ μεγάλοπρεπο ἡ Ἐκκλησία ἄρχισε τὴν ἱστορικὴ της πορεία σέ ὅλο τόν κόσμο, γιὰτί σύντομα οἱ ἐπισκέπτες ἐπέστρεψαν στίς πατρίδες τους κομίζοντας τίς ἐμπειρίες καὶ τὴ νέα πίστη τους.

Ἐξ ἀρχῆς φάνηκε σέ ὅλους ἡ ποιητικὴ διαφορά τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν πού πίστεψαν στόν Χριστό καὶ τόν ἀκολούθησαν. Ἡ ζωὴ τους ἦταν τελείως διαφορετικὴ ἀπό τά μέχρι τότε γνωστά· ἐπεδείκνυαν ἕναν ζῆλο πρωτόγνωρο, σέ σημεῖο μάλιστα νά πωλοῦν τίς περιουσίες τους καὶ νά τίς μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς τῆς Ἐκκλησίας καὶ «εἶχον ἅπαντα κοινά», διότι πολὺ ἀπλᾶ, ἀφοῦ εἶχαν κοινὴ πίστη καὶ κοινὸ σωτῆρα τόν Χριστό στίς καρδιές τους, εἶχαν κοινά «καὶ τά πορτοφόλια».

Μέ τόν τρόπο αὐτό ἔδωσαν διαχρονικό παράδειγμα διαχειρίσεως τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τὴν ἔμπρακτη φιλαδελφία. Τό ὅποιο κοινωνικό πρόβλημα δέν λύνεται παρά μέ πνευματικά μέσα· πρῶτα οἱ ἄνθρωποι μοιράζονται τὴν ἴδια Πίστη, Ἐλπίδα, προοπτικὴ καὶ μέλλον, κι ὕστερα τά προβλήματα καὶ τίς λύσεις. Ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν ἀγαθῶν προϋποθέτει κοινότητα ψυχῶν, τό ὁποῖο εἶναι χάρισμα καὶ καρπός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ συνέπεια τοῦ βίου τῶν Χριστιανῶν ἦταν καὶ εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία τῆς διαδόσεως καὶ τῆς ἀντοχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μιλιαρέσιον τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη Α' (969-976)

Ἡ παράσταση «Ῥίζα Ἰεσσαί» καί οἱ Ἑλληνες Φιλόσοφοι

Σταύρου Γ. Γουλούλη
Δρος βυζαντινῆς τέχνης

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ «Ῥίζα Ἰεσσαί» εἶναι ἀκάνθινο δένδρο πού διατυπώνει εἰκαστικά τή γενεαλογία τοῦ Χριστοῦ βάσει τῆς γνωστῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐα (11.1 κ.έ.): «ἐξελύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί...». Τεράστια βλαστική σύνθεση εἰκονίζεται σέ λίγους ἀλλά σημαντικούς ναούς, ἄν ψάξει δέ κανεῖς θά διαπιστώσει ὅτι ὑπῆρξαν κέντρα παιδείας. Ἀπαντᾷ ἐκτός τοῦ κυρίως ναοῦ. [Στ. Γουλούλης, *Ῥίζα Ἰεσσαί...*, ΚΒΕ, Θεσσαλονίκη 2007, πρβλ. Academia.edu.].

Τά πιό σημαντικά δείγματα προέρχονται ἀπό τήν περιφέρεια τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἀπό τόν 13^ο αἰ. καί ἐξῆς: Sorocani (1260-70), τό παλαιότερο σύνολο, Prizren (1310), Decani (1346), ἀλλά καί Ἀγ. Ἀποστόλους Θεσσαλονίκης (περ. 1330), τράπεζα μονῆς Λαύρας Ἀγίου Ὁρους (περ. 1535), καθολικό μονῆς Δοχειαρίου (1568), σέ μνημεῖα τῆς Μολδαβίας (16^ος αἰ.) στούς ἐξωτερικούς τοίχους κτλ. Μοναδική στή Δύση εἶναι ἡ γλυπτική σύνθεση στό Orvieto, μεταξύ Ρώμης καί Φλωρεντίας στήν πρόσοψη τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ (π. 1310-20), μαζί μέ ἄλλα τρία δένδρα (Κ. Διαθήκη, Γένεσις, Β' Παρουσία). Εἶναι ἡ καλύτερη ἀπό ὅλες. Δέν ἀποτελεῖ καί τόσο αἰνιγμα πῶς ἔφθασε ἐκεῖ, ἀφοῦ ὑπῆρξε προσωρινά ἔδρα παπῶν τόν 13^ο αἰ., παρόντος

τοῦ ἰδίου τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη! Ἀσφαλῶς δέν ἀμφέβαλε ποτέ κανεῖς γιά τίς βυζαντινές καλλιτεχνικές ρίζες τοῦ συνόλου αὐτοῦ. Ἀπό τά ἀνατολικά παραδείγματα (εἰκοσιπέντε περίπου) καλύτερα εἶναι τό Sorocani καί ἡ Λαύρα.

Ὅλες οἱ παραστάσεις τοῦ ἐξελιγμένου αὐτοῦ τύπου περιέχουν τούς Προπάτορες τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν Ἀβραάμ καί ἐξῆς (γενεαλογία Ματθαίου), ἐξαίροντας ἀπό τόν Λαό τοῦ Θεοῦ τή βασιλική γενιά τοῦ Δαβίδ, κι ἀκόμη ὅλους τούς προφήτες. Ὅπωςδήποτε ξενίζει ἡ παρουσία τῶν Φιλοσόφων, σχεδόν πάντα μέ δώδεκα μέλη. Στόν σύνθετο αὐτόν τύπο τῆς Ῥίζας Ἰεσσαί ὑπάρχουν καί σκηνές, ἀναπαραστάσεις γεγονότων τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλά προϋποθέτει τήν ὑπαρξη ἀπλοῦ τύπου χωρίς σκηνές καί μέ λίγες μορφές, ὁ ὁποῖος προϋπάρχει στή Δύση (ἐντοίχια τέχνη, μικρογραφίες ἢ ὑαλογραφίες/βιτρώ). Ἡ ἐξέλιξη τοῦ σύνθετου τύπου ἐπῆλθε ἀπό τόν ἀπλό τόν 13^ο αἰ.

Ἡ σύνθεση διαρεῖται σέ δύο καθ' ὕψος τμήματα, ἀπέναντι εὐρισκόμενα καί ἀπόλυτα ἰσορροπημένα, ὅπως καί μία ἄλλη ὀριζόντια διαίρεση, συνολικά τρεῖς ἐξάδες σκηνῶν ἢ ἕξι τριάδες, συγκροτώντας δύο ἀντίθετα λατινικά λάμδα [J L]. Δίπλα εἶναι οἱ προφήτες, προφανῶς ἐρμηνεύοντας τά διαδραματιζόμενα.

Ὅμοιως κατανέμονται καί οἱ προπάτορες, ἀναλογώντας στόν κορμό καί τούς κλάδους τοῦ δένδρου, ἐνῶ οἱ φιλόσοφοι εἶναι οἱ μόνου πού βαδίζουν στό βραχῶδες ἔδαφος. Μόνος ἐπίσης εἶναι ὁ Ἰεσσαί στό ἔδαφος, στόν τύπο τοῦ κοιμώμενου νεκροῦ, ἀπό τήν ὄσφύ τοῦ ὁποίου ἀναφύεται ὁ βασιλεύς Δαβίδ καί μετά ἀπό αὐτόν ἄλλοι βασιλεῖς. Ἀποκαλύπτεται εἰκαστικά ἡ προφητεία: ἡ ῥάβδος εἶναι ἡ βασιλική γενιά τοῦ Δαβίδ –τό ἄνθος ὁ Χριστός.

Συγκρίνοντας ὅλα τά παραδείγματα προκύπτει ἡ ἀνάγνωση μιᾶς ἀρχικῆς σύνθεσης, ἐνός ἀρχετύπου. Ἐάν καί στήν ἱστορία τῆς τέχνης γενικῶς ἡ ἀναζήτηση ἀρχετύπων, σέ ἀντίθεση μέ τή φιλολογία, εἶναι μάταιη προσπάθεια, ἐδῶ μπορεῖ νά προκύψει μέ μεγάλη ἀκριβεία, λόγω τῆς μαθηματικῆς λογικῆς πού διέπει τή σύνθεση. Τό ἀρχέτυπο περιεῖχε 81 μορφές (9² ἢ 3⁴) καί 18 σκηνές (2x9 ἢ 3x6).

Κάποιος μῖτος συνδέει τόσο ἑτερογενῆ στοιχεῖα, πού συνδέονται μέ τέτοια ἀκριβεία. **1.** Ἡ συνολική εἰκόνα ἐρμηνεύεται ἀπό μόνη της. Ὁ ἀπόλυτα ρεαλιστικός ἀφηγηματικός λόγος πού συνδέει τό ἀκάνθινο δένδρο μέ μορφές καί σκηνές ὀρίζει τόν προορισμό τῆς ρίζας: ἀναβλάστηση, ἀνθισμός, καρποφορία, μία πλήρης φυσική τελεολογία. Τό δένδρο γίνεται ἀλληγορία τῆς ζωῆς, εἶναι δένδρο ζωῆς. Τρέφει αὐτούς πού εἶναι ἀνεβασμένοι ἐπάνω του, οἱ δένδριτες ὅπως λέγονται, προπάτορες καί προφῆτες, τρέφονται μέ τόν καρπό τῆς ζωῆς. **2.** Ὅλη ἡ σύνθεση εἶναι ἕνα ὄνειρο, ἕνα ἐπιθανάτιο ὄραμα τοῦ γενάρχη τῆς δυναστείας, ἐνός ἀπλοῦ ποιμένα πού ἐδῶ ἔχει τή θέση τοῦ πατέρα τοῦ βασιλιᾶ. Βλέπει τόν γιό του

Δαβίδ νά ἀναγορευεῖται βασιλέας τοῦ Ἰσραήλ. Εἶναι μία παραβολή πού μεταφέρεται στό Βυζάντιο ὡς σύμβολο τοῦ νέου Δαβίδ αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος διαδέχεται τόν πατέρα του, ὅπως συνέβαινε καί στόν Ἰσραήλ. **3.** Ἐάν οἱ προπάτορες μέ τούς ταγούς τοῦ Ἰσραήλ καί οἱ προφῆτες ἔχουν λόγο ὀργανικῆς ἐνώσεως στό δένδρο, οἱ φιλόσοφοι πού βαδίζουν στό ἔδαφος, οἱ ἐκτός λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκλεκτοί, συνδέονται προφανῶς μαζί τους μέ μία κοινή ρίζα. Τό εἶπε ὁ Ἰουστίνος (Ἀπολογία, I, 46, PG, 6, 397c): «Χριστιανοί ἦταν, ἄν καί ἔζησαν πρό Χριστοῦ». Τό κήρυγμα τους ἀποτελοῦσε ἔκφραση τοῦ σπερματικῆς λόγου, θεωρία τῶν Στωϊκῶν, πού ἔχει ἀνάλογη ἐκδήλωση (σπορά) στόν Ἰσραήλ ἢ στόν θύραθεν κόσμο. **4.** Ἡ σύναξη εἶναι ἐπηρεασμένη ὄχι ἀκριβῶς ἀπό τήν Κυριακή τῶν Προπατόρων παραμονές Χριστουγέννων ἀλλά δείχνει λειτουργική σύναξη ψυχῶν. Πρότυπο λοιπόν εἶναι τό Μεγάλο Ψυχοσάββατο τῆς Πεντηκοστῆς, πού εἶναι ἐγκαίνια τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή τοῦ νέου κόσμου, καί ψυχογιορτή, τῶν ἀπ' αἰώνων Δικαίων, ἀλλά καί τῶν Σοφῶν τοῦ κόσμου. Τό ἴδιο χωρίο τοῦ Ἡσαΐα ἀναφέρει ὅτι ὁ γεννηθεῖς βλαστός θά εἶναι κοσμημένος μέ τά ἑπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πολιτική ἀλληγορία τοῦ δαβιτικῆς δένδρου ὀρίζει τά ἐγκαίνια μιᾶς νέας βασιλείας, ἐνός νέου Δαβίδ, τόν ὁποῖο συμπαρίστανται οἱ ψυχές τῶν ἡρώων τῆς πίστεως ἀλλά καί τῆς κοσμικῆς σοφίας. Ὁ πατέρας τοῦ νέου Δαβίδ, ὁ συμβολικός Ἰεσσαί, τόν βλέπει στίς σκηνές καί φαντάζεται πῶς γεννήθηκε καί ἀνατράφηκε στά ἀνάκτορα, πράξεις πού ταυτόχρονα ἀποτελοῦν ἀναβίωση ἱερῶν

πράξεων τῆς Π. Διαθήκης! Εἶναι ἀρχέτυπα, προεικονίσεις, ἔχουν αἰώνια ἰσχύ. Ἡ ἴδια ρίζα θά συνεχίσει νά ἐξάγει νέες φύτρες, νέες γενιές βασιλέων, νέων Δαβίδ, μέ βάση τόν προορισμό της (ἐντελέχεια). Μέχρι τή συντέλεια τοῦ κόσμου.

Ἀπό ὅλες τίς ἱερές πράξεις ἀπό τή ζωή καί δράση τοῦ νέου Δαβίδ προκύπτει ὅτι ἐγκαινιάζεται χῶρος γραμμάτων, ἕνα σχολεῖο. Γι' αὐτό προσκαλοῦνται οἱ φιλόσοφοι. Εἶναι παραλλαγή μιᾶς διηγήσεως πού ἀναφέρεται σέ (ἀλληγορική) σύναξη ἐπτά φιλοσόφων σέ νάο τοῦ Ἀπόλλωνα στήν Ἀθήνα, προφητεύοντας τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ. Π.χ. ὑπάρχει στή μονή Φιλανθρωπῶν στό Νησί τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων (16^{ος} αἰ.), ὅπου ὁ εἰσερχόμενος στό καθολικό συναντᾷ ἐπτά ἀρχαίους ἔλληνες Φιλοσόφους πού ἔζησαν σέ διάφορες ἐποχές. Σέ μερικές ὁμως δέν εἰκονίζονται οἱ φιλόσοφοι (Sorocani, Δοχειαρίου).

Μέ βάση κυρίως τό πρότυπο τῆς Λαύρας ἡ ἱεραρχία τους εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὅμηρος, Σωκράτης, Ἀριστοτέλης, Πυθαγόρας, Γαληνός, Διοσκουρίδης, Σίβυλλα, Σόλων, Πλάτων, Κλεάνθης, Πλούταρχος, Φίλων. Μάλιστα ἐντοπίζονται στό Οἰνιετό, τό πλησιέστερο στό ἀρχέτυπο, αὐθεντικά πορτραῖτα τους, στήν πραγματική μορφή τους (π.χ. Ὅμηρος, Σωκράτης, Πλάτων, Πυθαγόρας, κτλ). Ὅστος ὁ ὑπάρχει πιό εἰδική ταξινόμηση σέ τρεῖς ὁμάδες. 1. Γενάρχες: Ὅμηρος (ἡ ρίζα ὄλων), Σωκράτης (παιδαγωγός), Σίβυλλα (μύστις, μάντις), Σόλων (νομοθέτης). 2. Ἰδρυτές σχολῶν φιλοσοφίας: Ἀριστοτέλης (Λύκειο), Πυθαγόρας (Ὁμακοεῖον), Πλάτων (Ἀκαδημία), Κλεάνθης (Στοά). 3. Ἐπίγονοι: Γαληνός

(ἰατρός), Διοσκουρίδης (βοτανολόγος), Πλούταρχος (ιερέας Ἀπόλλωνα, θρησκευολόγος-ἐθνολόγος!), Φίλων (ἰουδαῖος λευίτης, διατύπωσε τόν ἐβραϊσμό μέ τήν ἑλληνική σκέψη). Εἶναι ἐκπρόσωποι γραμματείας χιλίων ἐτῶν.

Ποίος εἶναι αὐτός ὁ αὐτοκράτορας τόν 13^ο αἰ.; Ποίος ἄλλος ἀπό τόν Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, ἕνας ἀπό τούς πιό μορφωμένους στήν ἐποχή του, πού παριστάνεται σέ διάφορες φάσεις τῆς ζωῆς του (γέννηση, ἐκπαίδευση, κρίση, ἀναγόρευση κ.τ.λ.). Ὁ ἴδιος τόν Μάιο 1255, ταυτόχρονα κρίσθηκε –πράξη πού ἀποκαλεῖ ἐντελέχεια βασιλείας– ἀπό τόν Ἀρσένιο Αὐτωρειανό καί ἐγκαινίασε τόν νάο μέ τή σχολή τοῦ πολιούχου τῆς Νικαίας, ταυτόχρονα δέ προστάτη τῆς βλαστήσεως καί τῶν ἀμπελιῶν ἀγίου Τρύφωνος. Ἡ σύνθεση δέν εἶναι ἀκριβῶς θρησκευτικό ἔργο, ἀλλά δυναστικό, πολιτική θεολογία, καί σχεδιάσθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεόδωρο Β' γιά νά ἐνταχθεῖ στή σχολή τοῦ Ἀγίου Τρύφωνος. Μετέφερε στή Νίκαια μέ δώδεκα πλέον φιλοσόφους τήν ἀρχική σύναξη τῶν ἐπτά φιλοσόφων στόν νάο τοῦ Ἀπόλλωνα! Θεωροῦσε ἄλλωστε τήν πρωτεύουσά του μία νέα Ἀθήνα.

Οἱ Φιλόσοφοι ἐπιστρατεύονται σέ ἐποχή ἀνανέωσης τοῦ κλασικισμοῦ, μέσα στό πλαίσιο τοῦ τότε ῥωμαϊκοῦ κράτους πού ἀνασυντάσσεται στή Νίκαια. Γιά νά ἀναδείξουν νέα στελέχη, μορφωμένα, ἱκανά νά συμπαρασταθοῦν στή σύγκρουση τοῦ αὐτοκράτορα μέ κάθε ἀντίπαλό του. Εἶναι μία ἄλλη Πεντηκοστή, ἐγκαινία τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους. Λίγο πρὶν ἀντιμετωπίσει τούς Φράγκους στήν τελική ἐξόρμηση, ὅπως καί κάθε ἀντίπαλο.

Τά ὄρη Ἐφραΐμ (Γελβουέ)

Πρωτ. Σπυρίδωνος Ν. Λόντου

Ἐφημερίου Παρεκκλησίου Ἁγ. Παντελεήμονος Βουλαγμένης

Ἵποφ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

ΤΑ ΟΡΗ Ἐφραΐμ βρίσκονται δυτικά τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ, συγκεκριμένα νοτιοδυτικά τῆς πόλεως Βαιθσάν (Σκυθόπολης).

Κατά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἰσραηλιτῶν στή γῆ Χαναάν, στήν περιοχή τῆς ὄροσειρᾶς κατοικοῦσαν οἱ Ἰσραηλίτες τῆς φυλῆς Μανασσῆ μαζί μέ τούς Χαναναίους, τούς ὁποίους δέν μπόρεσαν νά ἐκδιώξουν (Ἰησοῦ *Ναυή* 17,12-13). Μετά τή διανομή τῆς γῆς, τά μέλη τῆς φυλῆς Μανασσῆ παραπονέθηκαν στόν Ἰησοῦ τοῦ *Ναυή* γιά τό κληρονομικό μερίδιο πού πήραν, θεωρώντας ὅτι τό κομμάτι γῆς πού τούς ἀντιστοιχοῦσε ἦταν πολύ μικρό. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ *Ναυή* τούς εἶπε ὅτι θά ξεχερσώσουν ἕνα μέρος ἀπό τό δάσος, στό ὄρος στό ὁποῖο κατοικοῦσαν καί ἐπιπλέον θά καταλάβουν τίς πόλεις καί θά ἐκδιώξουν τούς Χαναναίους πού κατοικοῦσαν ἀνάμεσά τους, ἔστω κι ἂν αὐτοί εἶχαν ἰσχυρό ἵππικό καί σιδερένιο ὄπλισμό (17, 14-18).

Λόγω τῆς στρατηγικῆς θέσης πού κατεῖχε στά ἀνατολικά τῆς εὐφορης κοιλάδας τῆς γῆς Ἰσραήλ, ἀνάμεσα στήν κοιλάδα τοῦ χειμάρρου Κισών καί στήν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, ἡ ὄροσειρά Ἐφραΐμ (Γελβουέ) ὑπῆρξε πεδίο δύο τουλάχιστον μεγάλων μαχῶν. Στό «πηγάδι Ἀρώδ», τό ὁποῖο συνήθως συνδέεται μέ τήν πηγῆ πού βρίσκεται στό βο-

ρειοδυτικό κλάδο τῶν Γελβουέ, στρατοπέδευσε ὁ Γεδεών καί οἱ ἄντρες του (*Κριτῶν* 7,1). Τό πηγάδι Ἀρώδ ταυτίζεται κατά παράδοση μέ τήν Ἔιν Τζαλούντ (Μαγιάν Χαρόντ), μιᾶ πηγῆ πού ἀναβλύζει στό βορειοδυτικό μέρος τῆς ὄροσειρᾶς.

Τήν ἐποχή τοῦ Σαούλ, οἱ Φιλισταῖοι συγκέντρωσαν ὅλες τίς στρατιωτικές τους δυνάμεις γιά νά πολεμήσουν ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν. Στρατοπέδευσαν στήν πόλη Σωμάν (Σουνήμ), ἐνῶ οἱ Ἰσραηλίτες στρατοπέδευσαν στά ὄρη Γελβουέ (*Α΄ Βασ.* 28, 1-4), ὅπου ἐγίνε καί ἡ μάχη μεταξύ τῶν δύο στρατῶν. Οἱ Ἰσραηλίτες τράπηκαν σέ φυγή καί θανατώθηκαν πολλοί. Οἱ Φιλισταῖοι καταδίωξαν τόν Σαούλ καί σκότωσαν τούς γιούς του Ἰωνάθαν, Ἀμιναδάβ καί Μελχισά. Τελικά οἱ τοξότες τῶν Φιλισταίων χτύπησαν καί τόν Σαούλ, ὁ ὁποῖος πληγώθηκε βαριά. Τότε, ὁ βασιλιάς πρόσταξε τόν ὄπλοφόρο του νά τόν σκοτώσει γιά νά μήν πέσει ζωντανός στά χέρια τῶν Φιλισταίων, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε γιατί φοβόταν. Ἔτσι ὁ Σαούλ πῆρε τό ξίφος του κι ἔπεσε μόνος του πάνω σ' αὐτό. Ὅταν ὁ ὄπλοφόρος του εἶδε ὅτι ὁ Σαούλ πέθανε, ἔπεσε κι αὐτός πάνω στό ξίφος του καί πέθανε μαζί του (*Α΄ Βασ.* 31, 1-6. *Α΄ Παραλ.* 10, 1-6). Τήν ἄλλη μέρα οἱ Φιλισταῖοι λεηλάτησαν τούς νε-

κρούς. Βρῆκαν τὰ ἄψυχα σώματα τοῦ Σαούλ καί τῶν υἱῶν του ἀνάμεσα στους νεκρούς, τοῦ ἔβγαλαν τήν πανοπλία, τόν ἀποκεφάλισαν, πῆραν τὰ ὄπλα τους ὡς τρόπαια, τὰ περιέφεραν στή χώρα τους καί τὰ τοποθέτησαν στόν ναό τῆς Ἀστάρτης. Τό κεφάλι τοῦ Σαούλ τό τοποθέτησαν στόν ναό τοῦ Δαγών καί τό σῶμα του, ὅπως καί τῶν γιῶν του, τό κρέμασαν στά τείχη τῆς Βαιθσάν (Α΄ Βασ. 31, 7-9. Β΄ Βασ. 21,12. Α΄ Παραλ. 10, 7-9).

Τά ὄρη Γελβουέ (Ἐφραΐμ) ἀναφέρονται καί στόν θρῆνο πού συνέθεσε ὁ Δαβίδ γιά τόν Σαούλ καί τόν Ἰωνάθαν. Στόν θρῆνο αὐτό ὁ Δαβίδ καταριέται τά ὄρη νά μήν πέσει ποτέ πάνω τους δροσιά, νά μήν τά ποτίσει ποτέ ἡ βροχή καί νά μήν καρποφορήσουν οἱ ἀγροί τους, διότι στό χῶμα τους ἔπεσε ὁ Σαούλ, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος ἦταν χρισμένος ἀπό τόν Κύριο. Λέγει τό βιβλικό κείμενο: «Σέ σᾶς βουνά στή Γελβουέ νά

μήν πέσει πάνω σας οὔτε δροσιά οὔτε βροχή οὔτε νά καρπίσουν οἱ ἀγροί σας, γιατί ἐκεῖ ἔμεινε περιφρονημένη ἡ ἀσπίδα ἑνός ἀπό τούς πιό ἰσχυρούς ἄνδρες, ἡ ἀσπίδα τοῦ Σαούλ, πού δέν ἦταν ἀλειμμένη μέ ἔλαιο ἀλλά μέ τό αἷμα ἀπό τά τραύματα, οὔτε καί ἀπό τό λίπος τῶν δυνατῶν ἐπέστρεψαν κενά τό τόξο τοῦ Ἰωνάθαν καί ἡ ρομφαία τοῦ Σαούλ. Ὁ Σαούλ καί ὁ Ἰωνάθαν, οἱ ἀγαπημένοι καί ὠραῖοι, δέν χωρίστηκαν, εὐπρεπεῖς στή ζωή καί στόν θάνατό τους ἔμειναν ὁ ἕνας κοντά στόν ἄλλον. Δοξάστηκαν περισσότερο ἀπό τούς ὑψιπετεῖς ἀετούς καί τούς κραταιούς λέοντες» (Β΄ Βασ. 1, 21-23). Ἀναφορά στήν κατάρα τοῦ Δαβίδ στά ὄρη Γελβουέ (Ἐφραΐμ) κάνει καί ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός: «Ὁ δέ (Δαβίδ) καταριέται τά ὄρη ἐναντίον τῶν ὁποῖων γινόταν ὁ πόλεμος λέγοντας σέ σᾶς, ὄρη Γελβουέ, νά μήν πέσει βροχή μήτε δροσιά. ἐπίσης, πῶς ἔπεσε τό τόξο καί χάθηκε ἡ δύναμη τοῦ Ἰωνάθαν;».

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: 1. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ΛΟΓΟΣ ΚΒ΄. Εἰρηνικός β΄, λεχθεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ, περὶ ἐπισκόπων τινῶν διενεχθέντων πρὸς ἀλλήλους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καί στήν πίσω ὄψη ὁ ἴδιος χαιρετᾷ τούς στρατιῶτες του.
Ἀργυρό μετάλλιο τοῦ 315 μετά τή νίκη του ἐπὶ τοῦ Μαξεντίου στή Μουλβία γέφυρα

Ἡ Ἰωάννεις Ἐκκλησία

Πνευματισμός μέ χριστιανικό προσωπεῖο

Πρωτ. Βασιλείου Α. Γεωργοπούλου

Ἐπικούρου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΜΕ ΤΗΝ ΟΝΟΜΑΣΙΑ Ἰωάννεις Ἐκκλησία (Johannische Kirche) εἶναι διεθνῶς γνωστή αίρετική κίνηση πού ἰδρύθηκε ἐπισήμως τό 1926 στή Γερμανία ἀπό τόν Joseph Weissenberg (1855-1941) μέ τήν ἀρχική ὀνομασία «Εὐαγγελική - Ἰωάννεις Ἐκκλησία κατά τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου». Ἡ κίνηση ἀργότερα ἀπαγορεύθηκε ἀπό τούς Ναζί καί ἐπαναδραστηριοποιήθηκε τό 1945 ὑπό τήν καθοδήγηση τῆς κόρης τοῦ J. Weissenberg, τῆς Frieda Müller (1911-2001), καί στή συνέχεια μετονομάστηκε τό 1975 σέ «Ἰωάννεις Ἐκκλησία». Σήμερα ἡ κίνηση καθοδηγεῖται ἀπό τήν κόρη τῆς Fr. Müller, τήν Josephine Müller (1949-). Πρόκειται γιά κίνηση στήν ὁποία κάποιος συναντᾷ ἀπροκάλυπτη σύζευξη τοῦ Πνευματισμοῦ μέ χριστιανικά στοιχεία.

Σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τῆς αίρεσης, πού ἐν προκειμένῳ ἐπαναλαμβάνει τούς ἰσχυρισμούς τοῦ ἰδρυτῆ της, J. Weissenberg, τό 1903, κατόπιν ἀποκαλυπτικοῦ ὁράματος, τόν κάλεσε ὁ Χριστός σέ μία νέα πνευματική κατάσταση. Κατά τήν ἐν λόγω αίρεση στό πρόσωπο τοῦ J. Weissenberg ἐκπληρώνονται τά ἀναφερόμενα ἀπό τόν Χριστό στό κατά Ἰωάννην 14, 26. Ἐπαναλαμβάνοντας τά παραδοξολογήματα τοῦ ἰδρυτῆ της, ἡ κίνηση διδάσκει ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς ἀποκαλύψεις καί

τρεῖς ἀνάλογες Διαθήκες τοῦ Θεοῦ στούς ἀνθρώπους.

Ἡ πρώτη στόν Μωυσῆ, ἡ δεύτερη μέ τόν Χριστό καί ἡ τρίτη μέ τόν J. Weissenberg. Στό πλαίσιο αὐτό ὁ J. Weissenberg εἶχε διακηρύξει γιά τόν ἑαυτό του ὅτι ἦταν ἐνσάρκωση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος!!! Στήν Ὁμολογία Πίστεως τῆς αίρεσης διαβάζουμε σχετικά: «Ἐγώ πιστεύω στόν Θεό Πάτερα, ἐγώ πιστεύω στόν Θεό Υἱό, ἐγώ πιστεύω στόν Θεό Ἅγιο Πνεῦμα καί στίς ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ μέσω τοῦ Μωυσῆ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τοῦ J. Weissenberg». Ὁ ἴδιος ἐπίσης διακήρυττε ὅτι ἦταν ἕνας κεχαριτωμένος ἄνθρωπος, εἶχε τό προφητικό χάρισμα, εἶχε ὅλα τά ἄλλα χαρίσματα πού ἀναφέρονται στό Α΄ Κορ. 12, 4-11, προγνώριζε τό μέλλον καί γνώριζε τίς βουλές τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παρουσία τῶν τριῶν Διαθηκῶν εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη καί μέ τίς περί τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίες της πού ὑποστηρίζουν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ξεπεσμένα πνεύματα. Πολλές ψυχές κατά τήν προῦπαρξή τους ἐξέπεσαν μαζί μέ τόν σατανᾶ. Ἡ λύτρωσή τους θά ἐπιτευχθεῖ μέ πλῆθος διαδοχικῶν μετενσαρκώσεων καί ἰκανό ἀριθμό ἀγαθῶν ἔργων σέ κάθε νέα τους ἐνσάρκωση.

Κάθε ἐνσαρκωμένος ἄνθρωπος ἀποτελεῖται κατά τήν αίρεση ἀπό σῶμα, ψυχή

καί πνεῦμα. Ὁ ὅλος ὄρατός κόσμος εἶναι ἓνα τμῆμα τοῦ ἀόρατου πνευματικοῦ κόσμου, ὅπως ἐπίσης εἶναι θεμιτή ἢ ἐπικοινωνία μέ τά πνεύματα τῶν κεκοιμημένων. Ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐξασφαλισμένη στόν χῶρο τῆς αἵρεσης μέ τήν ἀποδοχή τῶν θέσεών της, ἄν καί ἔχει μία ἐλαστική στάση ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκευῶν καί χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν,

καθώς τίς θεωρεῖ δρόμους καθοδήγησης τῶν ἀνθρώπων ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι ὅσο ἄν καί ἡ ὀνομασία καί ἡ θεολογική ὀρολογία τῆς αἵρεσης πηγάζουν ἀπό τόν χριστιανικό χῶρο, οἱ διδασκαλίες της στό σύνολό τους εἶναι κακόδοξα παραδοξολογήματα ἀπολύτως ἀσυμβίβαστα μέ τή χριστιανική πίστη.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Γιά τή σύνταξη τοῦ παρόντος βασιστήκαμε στά κάτωθι: α) G. Schmid - G.O. Schmid (Hrsg), *Kirchen- Sekten- Religionen*, 7η ἔκδ., 2003. β) R. Hempelmann u.a, *Quellentexte zur neuen Religiosität*, EZW-TEXTE 215/ 2011.

Ἐπάνω: Χάλκινο νόμισμα (τεσσαρακοντανόμιο τοῦ 498-518) μέ τήν προτομή τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστασίου (491-518). Κάτω: Χάλκινο νόμισμα (τεσσαρακοντανόμιο τοῦ 539-540) μέ τήν προτομή του αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ (527-565)

Κοινωνικές Προεπαναστατικές Όμαδες III: Οι άνθρωποι τῆς γῆς καί τῆς θάλασσας

Νικολάου Τόμπρου

Λέκτορας Πολιτικής Ἱστορίας στή Στρατιωτική Σχολή Εὐελπίδων

ΚΑΤΑ ΤΗ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοί τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας ἦσαν ἐνταγμένοι σέ μία πολύπλοκη κοινωνία, τήν ὁποία ἀποτελοῦσαν πολλές καί διαφορετικές οικονομικές καί κοινωνικές ὁμάδες. Στό ἐσωτερικό της ὑπῆρχαν βαθύτατες κοινωνικές διαιρέσεις καί ἀντιθέσεις, οἱ ὁποῖες ὀδήγησαν σέ ἐσωτερικές συγκρούσεις πού ἐκφράστηκαν ἰδιαίτερα στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Δύο ἀπό τίς σημαντικότερες ὁμάδες τῆς προεπαναστατικῆς κοινωνικῆς πυραμίδας τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἦσαν οἱ ἀγρότες καί οἱ ναυτικοί.

Ἄγρότες

Βασικό στοιχεῖο τῆς ἑλληνικῆς προεπαναστατικῆς κοινωνίας ὑπῆρξε ὁ παραδοσιακός της χαρακτήρας. Ἡ ἐν λόγω κοινωνία ἀπετελεῖτο –σέ μεγάλο ποσοστό– ἀπό ἀκτήμονες γεωργούς καί κτηνοτρόφους, πού ἐργάζονταν σέ γαῖες Ὀθωμανῶν ἀξιωματούχων ἢ χριστιανῶν γαιοκτημόνων. Ἄν καί εἶναι γνωστό ὅτι τά ἄτομα πού ἀπασχολοῦνταν στόν ἀγροτικό χῶρο τόν 18^ο καί τόν 19^ο αἰῶνα ἀποτελοῦσαν τήν πλειονότητα τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, δέν ὑπάρχουν ἀριθμητικά δεδομένα πού νά ἐπιτρέπουν νά προσδιορίσουμε μέ ἀσφάλεια τά προεπαναστατικά ποσοστά τοῦ ἀγροτικοῦ

πληθυσμοῦ. Ἐν τούτοις μποροῦμε –βασίζόμενοι σέ μεταγενέστερες πληροφορίες– νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ οικονομικά ἐνεργός πληθυσμός τῆς ἐξεταζόμενης περιοχῆς καταγινόταν μέ τόν ἀγροτικό τομέα τουλάχιστον κατά 60%. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀκτήμονες, πού ἐργάζονταν ὡς καλλιεργητές σέ κτήματα ἄλλων.

Στήν ἀρχή τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης (15^ο αἰ.) οἱ εὐφορες πεδιάδες τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου μοιράστηκαν σέ τιμάρια, τά ὁποῖα δόθηκαν σέ Ὀθωμανούς πολεμιστές (σπαχῆδες). Οἱ γαῖες δέν ἦταν κληρονομικές, ἀλλά παραχωροῦνταν στόν σπαχή μέ τόν ὄρο νά προμηθεύει, ὅποτε καί ἂν χρειαζόταν, στήν Ὑψηλή Πύλη ἕναν ὀρισμένο ἀριθμό πολεμιστῶν, ἀνάλογο μέ τό μέγεθος τοῦ τιμαρίου πού τοῦ εἶχε παραχωρηθεῖ. Τό σύστημα τῶν τιμαρίων ἐλεγχόταν αὐστηρά ἀπό τόν Σουλτάνο καί ἐκπλήρωνε μέ ἐπιτυχία τούς δύο στόχους ὑπαρξῆς του. Διατηροῦσε ἀφ' ἐνός σέ σταθερά ποσοστά τήν ἀγροτική παραγωγή καί ἀφ' ἑτέρου ἐμπόδιζε τήν ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπό τούς γαιοκτήμονες. Μέ τήν ἐξασθένηση τῆς κεντρικῆς διοίκησης (τέλη 16^{ου} αἰῶνα) τό σύστημα τῶν τιμαρίων ἄρχισε νά παρακμάζει. Κύριο ἀποτέλεσμα τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς ἦταν νά μετατραπῆ ἡ γῆ τῶν σπαχῆδων σέ κληρονομική. Ἡ μετατροπή τῶν

τιμαρίων σέ τσιφλίγια συντέλεσε σύντομα στό νά παραβιαστοῦν τά δικαιώματα τῶν καλλιεργητῶν καί νά καταστῆ ὁ ἀγροτικός κόσμος ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης. Στόν ἀγρότη, πού ἐργαζόταν στά τσιφλίγια, ἀπέμενε πλέον ἓνα μόνο πολύ μικρό μέρος τῆς παραγωγῆς του.

Ὁ ἀγροτικός πληθυσμός ὑπῆρξε ἀπό τούς βασικότερους συντελεστές τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας στήν Ὄθωμανική αὐτοκρατορία, γι' αὐτό καί ὁ κοινωνικός του ρόλος ὑπῆρξε ἰδιαίτερα σημαντικός. Οἱ ἀγρότες κατατάσσονταν σέ δύο κατηγορίες: α) σέ αὐτούς πού ἦσαν μέρος τῶν γαιῶν πού καλλιεργοῦσαν καί β) στούς ἐλεύθερους καλλιεργητές. Ἡ ἐπιβίωση τῶν πρώτων ἦταν ἄμεσα ἐξαρτημένη ἀπό τόν ἰδιοκτήτη τῶν γαιῶν καί τά συμφέροντά του. Ὅσον ἀφορᾷ στούς ἐλεύθερους καλλιεργητές, μποροῦσαν νά ἐπιλέξουν τό κτῆμα πού θά καλλιεργοῦσαν, ἀλλά καί τήν περιοχή πού θά ἐγκαθίσταντο. Οἱ δυνατότητες ὅμως αὐτές εἶχαν καί τό τίμημά τους, ἀφοῦ οἱ ἐλεύθεροι ἀγρότες ἔπεφταν συχνά θύματα τῶν γαιοκτημόνων, μέ συνέπεια ἡ οἰκονομική τους θέση νά εἶναι χειρότερη ἀπό αὐτή τῶν μόνιμα ἐγκατεστημένων ἀγροτῶν. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπό τό καθεστῶς ἐργασίας πού εἶχαν οἱ ἀγρότες τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου ὑπῆρξαν –καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου– ἡ πιό καταπιεσμένη κοινωνική ομάδα. Οἱ ἀκτῆμονες ἀγρότες ζοῦσαν κάτω ἀπό τά ὄρια τῆς φτώχειας μία ζωή μέ χαμηλό προσδόκιμο ἐπιβίωσης καί γεμάτη ἀνασφάλεια, ἀφοῦ ἀρκετά συχνά εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν ὄχι μόνο τίς οἰκονομικές ἀπαιτήσεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καί τῶν μεγαλογαιο-

κτημόνων ἀλλά καί ἀπρόβλεπτους παράγοντες ὅπως οἱ ληστές, οἱ ἐπιδημίες, οἱ φυσικές καταστροφές κ.λπ.

Οἱ παλαιότεροι ἱστορικοί περιέγραφαν μέ τά μελανότερα χρώματα τήν κατάσταση πού βίωναν οἱ ἀγρότες τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου τίς τελευταῖες προεπαναστατικές δεκαετίες. Ὡς σημειωθεῖ ὅμως ὅτι ἡ κατάσταση αὐτή δέν διέφερε σημαντικά ἀπό τήν ἀντίστοιχη τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν ὁμολόγων τους. Στά τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. τά εἰσοδήματα τῶν ἀγροτῶν ἀπό τήν καλλιέργεια τῶν ξένων κτημάτων ἄρχισαν νά μειώνονται σταδιακά μέ ἀποτέλεσμα νά μήν μποροῦν οἱ καλλιεργητές νά καλύψουν τίς καθημερινές τους ἀνάγκες. Ἐπιπρόσθετα ἡ οἰκονομική κρίση τῆ δεύτερη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα στόν ἐλλαδικό χώρο εἶχε ὡς συνέπεια νά μειωθεῖ ἡ παραγωγή καί νά αὐξηθεῖ ἡ προσφορά ἐργασίας στόν ἀγροτικό τομέα.

Τήν ἴδια χρονική περίοδο ἡ κρίση ἔπληξε τή ναυτιλία καί τή βιομηχανία. Συνέπεια τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς ἦταν νά ἀναζητήσουν ἀρκετοί ναυτικοί καί ἐργάτες ἐργασία στόν ἀγροτικό τομέα. Δημιουργήθηκε τότε ὑπερπροσφορά ἐργατικῶν χεριῶν, πτώση μισθῶν καί αὐξηση ἀνεργίας.

Βασικός παράγων τέλος τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἦσαν οἱ μεγαλογαιοκτημόνες. Τό κῦρος πού διέθεταν καί οἱ κοινωνικοί ρόλοι πού ἐπιτελοῦσαν ἀπέρρεαν ἀπό τήν οἰκονομική τους δύναμη. Οἱ γενικότερες μεταβολές πού συντελέστηκαν τόν 18^{ου} αἰ. στίς οἰκονομικές συνθήκες τῆς αὐτοκρατορίας μετέβαλαν καί τή θέση τους στήν κοινωνική ὀργάνωση. Στά τέλη πάντως τοῦ 18^{ου} αἰ. εἶχε ἐνι-

σχυθεί ή οικονομική θέση τών μεγαλο-γαιοκτημόνων από ποικίλα αίτια. Ένα από αυτά ήταν ή αύξηση τής μεγάλης γαιοκτησίας, μέ παράλληλη αύξηση του άριθμού τών μεγαλογαιοκτημόνων. Ένα άλλο αίτιο ύπῆρξε ή προσαρμογή τής παραγωγής από τούς γαιοκτήμονες στίς ανάγκες του έμπορίου. Υποχρεώθηκαν δηλαδή νά εντάξουν τά άγροτικά προϊόντα στό σύστημα τών μονοκαλλιεργείων. Έκτοτε οί μεγαλογαιοκτήμονες άναμείχθηκαν άμεσα μέ τό έμπόριο.

Ναυτικοί

Από τά μέσα του 18^{ου} αϊ. τό έλληνικό έμπόριο απέκτησε ιδιαίτερη σημασία, ένω στά τέλη του ίδιου αϊώνα καράβια και πληρώματα τών νησιών του Άργοσαρωνικού και του Αιγαίου κυριαρχούσαν έμπορικά πλέον σέ όλόκληρη τή Μεσόγειο, διεκδικώντας ύψηλότατο ποσοστό στά μεγάλα κέρδη που προσέφερε τό θαλάσσιο έμπόριο τή χρονική αυτή περίοδο. Ο άνταγωνισμός τών άγγλικών και τών γαλλικών συμφερόντων στόν μεσογειακό χώρο και οί συγκρούσεις και οί άποκλεισμοί τών γαλλικών λιμανιών ύστερα από τή Γαλλική Έπανάσταση άποδείχθηκαν έξαιρετικά ευνοϊκές παράμετροι για τή έλληνική ναυτιλία, άφοϋ επέτρεψαν στους όρθοδόξους χριστιανούς τής έλληνικής επικράτειας νά έμπλακοϋν στή μεταφορά προϊόντων από και προς τή Όθωμανική αυτοκρατορία και τή Ρωσία. Ο περιορισμός επίσης τών πειρατικών επιδρομών στό Αιγαίο και οί διεθνείς συμφωνίες τής Υψηλής Πύλης, όπως ή *Συνθήκη του Κιουτσούκ-Καίναρτζή* (1774), ευνόησαν τήν κίνηση τών έλλη-

νικών πλοίων και τή συγκέντρωση και διάθεση έμπορευμάτων.

Η ανάπτυξη του έλληνικού θαλάσσιου έμπορίου και ή οικονομική άνοδος τών Έλλήνων πλοιοκτητών όδήγησε σύντομα στήν άνανέωση του έμπορικού στόλου. Τά παλαιότερα πλοία μετασκευάστηκαν, για νά άνταποκρίνονται καλύτερα στίς νέες ανάγκες του έμπορίου. Συγχρόνως άγοράστηκαν και νέα εύέλικτα πλοία. Οί ναπολεόντειοι πόλεμοι και ό άποκλεισμός που επέβαλε ή Άγγλία στους θαλάσσιους δρόμους τής άνατολικής Μεσογείου άποδείχτηκαν ευνοϊκές συνθήκες για τούς Έλληνες ναυτικούς. Τά πλοία τους συμπεριέλαβαν στίς συνήθεις ναυτιλιακές και έμπορικές τους δραστηριότητες τήν άρση τών ναυτικών άποκλεισμών και τήν πειρατεία. Οί προαναφερθείσες έέργειες ώθησαν τούς πλοιοκτήτες νά έξοπλίσουν τά πλοία τους μέ έλαφρά πυροβόλα. Ο πολεμικός έξοπλισμός τών πλοίων συνεχίστηκε μέ τήν άδεια τών Όθωμανών, άφοϋ ό κίνδυνος τής πειρατείας δέν είχε σταματήσει νά ύφίσταται στή Μεσόγειο. Στίς άρχές του 19^{ου} αϊ. ό έμπορικός έλληνικός στόλος του Αιγαίου μπορούσε πλέον νά άντιμετωπίζει άποτελεσματικά όχι μόνο τούς οικονομικούς αλλά και τούς πολεμικούς κινδύνους στή θάλασσα. Η θητεία μάλιστα πολλών ναυτικών σέ πολεμικούς στόλους τής Εϋρώπης άνανέωσε τίς γνώσεις και τίς πρακτικές τους, ένω τά πληρώματα άνέπτυξαν νέες τεχνικές διάσπασης και προσβολής τών έχθρικών δυνάμεων. Δύο σχεδόν δεκαετίες άργότερα και παρόλο που οί πολιτικές και οί οικονομικές έξελίξεις στήν ευρύτερη περιοχή τής Μεσογείου είχαν άνακόψει τήν άνθηση του

έλληνικού ναυτικού έμπορίου, οί γνώσεις, τά μέσα καί οί έμπειρίες πού συγκέντρωσαν οί ναυτικοί –άπό τό δεύτερο μισό του 18^{ου} αί. καί έπειτα– αποδείχθη-

καν πολύτιμη παρακαταθήκη για τήν έκβαση τών ναυτικών έπιχειρήσεων, οί όποιες αξιοποιήθηκαν δεόντως στή διάρκεια του άπελευθερωτικού Άγώνα.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Davison R., «The “Dosografa” Church in the Treaty of Küçük Kaynarca», *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 42, No. 1. (1979), pp. 46-52. Stavrianos L. St., *The Balkans since 1453*, Νέα Υόρκη 1958. Stoianovich Tr., «Ό κατακτητής όρθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», στό Σπ. Άσδραχάς (έπιμ.), *Η οικονομική δομή τών βαλκανικών χωρών στά χρόνια τής όθωμανικής κυριαρχίας ιέ-ιθ' αί.*, Μέλισσα, Άθήνα 1979, σ. 287-345. Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη Έλ., 1821. *Η γέννηση ενός Έθνους-Κράτους*, τόμ. Α', *Η Προεπαναστατική Έλλάδα*, Σκάι, Άθήνα 2010. Βερέμης Θ., Κολιόπουλος Γ., 1821. *Η γέννηση ενός Έθνους-Κράτους*, τόμ. Β', *Η συγκρότηση έξουσίας στήν έπαναστατημένη Έλλάδα*, Σκάι, Άθήνα 2010. Διαμαντούρος Ν., *Οί άπαρχές τής συγκρότησης σύγχρονου κράτους στήν Έλλάδα (1821-1827)*, Μ.Ι.Ε.Τ., Άθήνα 2002. Κρεμμυδάς Β., *Εισαγωγή στήν ιστορία τής νεοελληνικής κοινωνίας (1700-1821)*, Έξάντας, Άθήνα 1988. Μακρής Ε. Β., «Ό οικονομικός ένεργός πληθυσμός τής Έλλάδος καί ή άπασχόλησις αύτου (1821-1971)», *Έθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών, Στατιστικά Μελέται (1821-1971)*, Άθήνα 1972, σ. 126-135. Παπαρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους*, τόμ. Ε', Έλευθερουδάκης, Άθήνα 1925. Τσοποτός Δ., *Γη καί γεωργοί τής Θεσσαλίας κατά τήν Τουρκοκρατίαν*, Άθήνα 1983.

1. Χάλκινο είκοσανόμιο του Ίουστινιανού. 2. Χάλκινο τεσσαρακοντανόμιο του Ίουστινιανού. 3. Χάλκινο τεσσαρακοντανόμιο του Ίουστίνου Β' (565-578)

Οἱ Ὅσιοι Παρθένιος καί Εὐμένιος οἱ ἐν Κουδουμᾶ

Ἄρχιμ. Συμεών Αὐγουστάκη

Ἱερ. Προϊσταμένου Ἱ. Ν. Ἁγ. Διονυσίου Ἰλίου,

Ἱ. Μ. Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καί Πετρουπόλεως

Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

ΣΤΗΝ παραθαλάσσια ζώνη τοῦ ΝΔ Ἑρακλείου μέ θεά τή Β. Ἀφρική, στήν περιοχὴ τῶν Ἀστερουσίων μέ τά ἀναρίθμητα φαράγγια καί σπήλαια, ὑπῆρξε ὁ ἰδανικός τόπος γιά τόν Ἀσκητισμό ἀπό τούς πρώτους αἰῶνες τῆς ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στήν Κρήτη. Γι' αὐτό εἶναι γνωστό καί ὡς τό «Ἅγιον Ὅρος τῆς Κρήτης». Μοναστήρια, ἐρημητήρια, ναοί σέ φαράγγια καί σπήλαια μεταβλήθηκαν σέ χώρους σκληρῆς ἄσκησης. Δεκάδες ἀσκητές μέ τήν ἅγια βιωτή τους ἐντάχθηκαν στό Ἅγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας μας.

Οἱ τελευταῖοι Ὅσιοι πού ἀσκήτευσαν στόν χώρο αὐτό εἶναι οἱ Ὅσιοι Παρθένιος καί Εὐμένιος, ἀδελφία «ἐξ αἵματος καί πνεύματος», ἀπό τά Πιτσιδία Ἑρακλείου. Ἐζήσαν καί ἔδρασαν στό τέλος τοῦ 19^{ου} καί στίς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰ., ὅταν οἱ Ὀθωμανοί κατεῖχαν ἀκόμη τήν Κρήτη. Ὁ Νικόλαος σέ ἡλικία 23 ἐτῶν γιά σύντομο διάστημα ἐργάστηκε στά καράβια. Ἐπιστρέφοντας, μαζί μέ τόν μικρό του ἀδελφό Ἐμμανουήλ, ἐργάστηκαν ὡς ἀγροτοκτηνοτρόφοι. Ὁ Ἐμμανουήλ διδάχθηκε γράμματα ἀπό τόν Ἀναγνώστη Σταυρακάκη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔμαθε τό ψαλτήρι, τούς ἤχους καί τό τυπικό τῆς Ἐκκλησίας. Τό 1856 ὁ πατέρας τῶν Ὁσίων πέθανε καί ὁ δεκάχρονος Ἐμμανουήλ ἐγκαταβίωσε ἀρχικά στήν

Ἱ. Μ. Ἀπεζανῶν, ὅπου τόν ἀκολούθησε καί ὁ ἀδελφός του. Ἐκεῖ παρέμειναν δύο χρόνια. Ἀναζητώντας περισσότερη ἡσυχία πῆγαν τό 1858 στήν Ἱ. Μ. Ὁδηγητριάς. Ὁ Ἐμμανουήλ ὀρίστηκε ὑπεύθυνος γιά τό κελάρι καί ὁ Νικόλαος γιά τίς ἀγροτοκτηνοτροφικές ἐργασίες. Ὁ Νικόλαος μετά ἀπό τέσσερα χρόνια χειροθετήθηκε Ρασοφόρος ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Γεράσιμο Μανιδάκη μέ τό ὄνομα Νέστωρ. Ὁ Ἐμμανουήλ ὡς Μεθόδιος ἀκολούθησε μετά ἀπό ἑπτὰ χρόνια.

Τήν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἀποκαλύφθηκε τυχαῖα στό Μάρτσαλο, ἀνάμεσα στό ἀκρωτήριο Λίθινο καί τό Ἅγιοφάραγγο, κοντά στήν Ἱ. Μ. Ὁδηγητριάς, μεγάλο σπήλαιο διαμορφωμένο σέ ναό, ὅπου ὑπῆρχε ἡ εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Τό σπήλαιο ἔκτοτε ὀνομάστηκε «Παναγία Μαρτσαλιανή». Ὁ Νέστωρ ὑπακούοντας στόν Ἡγούμενό του ἐγκαταστάθηκε στό ἐρημητήριο ἐκεῖνο, περιποιόταν τόν ναό, ἔκτισε κελλιά, κατασκεύασε δεξαμενὴ γιά νερό καί καλλιεργοῦσε μικρό κῆπο. Τό 1865 στάλθηκε κι ὁ ἀδελφός του ἐκεῖ καί ζοῦσαν ὡς ἀσκητές μέ νηστεία καί προσευχή, ἔχοντας πνευματικὴ πρόοδο καί ἡρεμία.

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱ. Μ. Ὁδηγητριάς Γεράσιμος ἔδρασε στήν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866 ὡς καλὸς πατριώτης, μετατρέποντας τό ἀσκητήριο τοῦ Μάρ-

τσαλου σέ καταφύγιο. Ἐκεῖ βρῆκε προσ-
τασία καί ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱ. Μ. Γοργο-
λαΐνη Ἀγαθάγγελος, τόν ὁποῖο καταζη-
τοῦσαν γιά τήν ἐθνική δράση του. Οἱ δύο
μοναχοί, συναισθανόμενοι τόν κίνδυνο,
ζήτησαν ἀπό τόν Ἡγούμενό τους νά
τούς κείρει Μεγαλόσχημους. Ἐκάρησαν
μοναχοί μέ ἀνάδοχο τόν Ἡγούμενο τῆς
Μονῆς Γοργολαΐνη Ἀγαθάγγελο καί
ἔλαβαν ὁ Νέστωρ τό ὄνομα Παρθένιος
καί ὁ Μεθόδιος τό Εὐμένιος. Οἱ Ὀθω-
μανοί ἔφτασαν ὡς τό Μάρτσαλο καί κα-
τέστρεψαν ὅ,τι βρῆκαν. Οἱ δύο Πατέρες
καί ὅσοι εἶχαν ἐκεῖ καταφύγει προφθα-
σαν νά κρυφθοῦν σέ δυσπρόσιτα σπή-
λαια καί σώθηκαν, ἀλλά ὁ σπηλαιώδης
ναός βεβηλώθηκε καί πυρπολήθηκε.

Ὁ Εὐμένιος τό 1868 χειροτονήθηκε
διάκονος καί τό 1870 Πρεσβύτερος, ἀλλά
τό 1874 οἱ δύο ἀδελφοί ἐγκατέλειψαν τή
Μονή. Ἐπί τέσσερα χρόνια περιπλανιόν-
ταν σέ ἐρημικές περιοχές τῶν Ἀστερου-
σίων ὥσπου κατέληξαν στήν Ἱ. Μ. Κου-
δουμᾶ τό 1878. Τότε ἐκεῖ σχεδόν τίποτε
δέν ὑπῆρχε πού νά θυμίζει Μοναστήρι.
Μέ τήν εὐλογία τοῦ Μητροπολίτου Κρή-
της Μελετίου τό ἀνοικοδόμησαν καί τό
1885 τέλεσαν τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ.

Ἡ δράση τῶν Ὁσίων ἀδελφῶν γινόταν
γνωστή σέ ὅλη τήν Κρήτη. Πλήθος πιστῶν
ἔφθανε στό Μοναστήρι γιά νά προσκυνή-
σουν τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας πού εἶχε
βρεθεῖ ἀπό τούς Ὁσίους μέ τήν ἐγκατά-
στασή τους στήν μέχρι πρό τινος ἐρειπω-

μένη Μονή καί ζητώντας συμβουλές. Ὁ
Παρθένιος ἦταν Ἡγούμενος καί πλήθος
θαυμάτων καταγράφηκαν ὅσο ἀκόμη
ζοῦσε. Σύντομα ἡ Ἱ. Μ. Κουδουμᾶ γέμι-
σε μέ νέους Μοναχοὺς καί ἔγινε Κοινό-
βιο μέ αὐστηρή νηστεία καί προσευχή.

Προβλήματα ὑγείας ἔφεραν πρόωρα
τήν κοίμηση τοῦ Παρθενίου. Διαισθανό-
μενος τό τέλος του, κάλεσε τούς Μονα-
χοὺς τῆς Μονῆς καί τούς ἔδωσε τίς τε-
λευταῖες συμβουλές, ὄρισε ὡς διάδοχό
του στήν Ἡγουμενία τόν ἀδελφό του
Εὐμένιο καί ἀφοῦ τελέσθηκε ἡ Θ. Λει-
τουργία καί κοινώθηκε ἐξεδήμησε πρὸς
Κύριον στίς 5.9.1905. Ὁ Εὐμένιος συνέ-
χισε τό ἔργο τοῦ Παρθενίου. Τό 1907
κατά τήν ἀνακομιδή τῶν Λειψάνων τοῦ
Ὁσίου Παρθενίου, μόλις ἀνοιξαν τόν τά-
φο ἐθεάθησαν εὐωδιάζοντα λείψανα.
Στίς 12 Σεπτεμβρίου 1920 κοιμήθηκε
καί ὁ Εὐμένιος ἐν Κυρίῳ.

Οἱ Ὅσιοι κατέστησαν ἀπό τήν πρώτη
στιγμή στή συνείδηση τοῦ λαοῦ ὡς Ἅγι-
οι τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὡς ἡμέρα μνήμης
τους καθιερώθηκε ἡ 10^η Ἰουλίου. Ὁ
πρῶτος Ναός πρὸς τιμήν τους στήν Ἱ.
Μ. Κουδουμᾶ ἐγκαινιάστηκε στίς 10
Ἰουλίου 1983, δηλαδή τήν ἡμέρα μνήμης
τους. Στίς 8 Ἰανουαρίου 2007 ἔγινε ἡ
ἐπίσημη κατάταξή τους στό Ἅγιολόγιο
τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπό τό
Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μετά ἀπό
εἰσήγηση διὰ τῆς Ἱεράς Ἐπαρχιακῆς
Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Χρυσόστομος Παπαδάκης, Ἀρχιμανδρίτης, *Οἱ Ὅσιοι Παρθένιος καί Εὐμένιος
καί ἡ Ἱερά Μονή Κουδουμᾶ*, Μοῖρες 2003. Νίκος Τσιγκάκης, *Ἱερά Μονή Ὁδηγητρίας καί τά
Παρεκκλήσιά της*, Πετροκεφάλι 2004.

Ἡ μορφή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σέ ἔργα Τέχνης

Λίτσας Ἰ. Χατζηφώτη
Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολόγου

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ, μία ἀπό τίς μεγαλύτερες φυσιογνωμίες τῆς Οἰκουμένης, ἔθναπόστολος, μά εἰδικότερα εἶναι ἐκεῖνος πού γνώρισε τό Εὐαγγέλιο στούς Ἑλληνας, δείχνοντας ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τόν ἑλλαδικό χῶρο καί γιά τήν κατάσταση τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἴδρυσε σέ ἑλληνικά ἐδάφη.

Ἀσφαλῶς εἶναι ἀναριθμητοί οἱ ναοί πού ἔχουν ἀνά τούς αἰῶνες ἀφιερωθεῖ στή μνήμη του ἢ μαζί μέ ἐκεῖνη τοῦ συναθλητῆ του Ἀποστόλου Πέτρου, πού καί ἐκεῖνος μαρτύρησε στή Ρώμη. Στήν Ἀθήνα καί σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἀττικῆς, στή Θεσσαλονίκη, στή Βέροια, στήν Καβάλα, στή Λάρισα, στό Μεσολόγγι, στό Κομμένο τῆς Ἄρτας, στή Χαλκίδα, στήν Κόρινθο, στό Αἶγιο, στή Νικόπολη, σέ διάφορες πόλεις τῆς Κρήτης καί σέ πολλές ἄλλες ἑλληνικές πόλεις, στή Λεμεσό καί στήν Πάφο τῆς Κύπρου, ὅπου τιμᾶται μαζί μέ τόν Ἀπόστολο Βαρνάβα, ἡ χριστιανική συνείδηση ἀνήγειρε χώρους λατρείας τιμώμενους στό ὄνομά του ἀνταποδίδοντας τήν προσφορά τῆς ἀγάπης καί τήν εὐλογία του καί ζητώντας τήν διαρκῆ μεσιτεία του πρός τόν Κύριον.

Παραλλήλως, ὡς θέμα τῆς Ὁρθόδοξης καί τῆς συνόλης Χριστιανικῆς Τέχνης, ἀπό τά πρῶτα τῆς βήματα, τούς παλαιохριστιανικούς χρόνους, ἡ μορφή τοῦ

Ἀποστόλου Παύλου εἶναι πολύ ἀγαπητή, ὅπως καί ἡ διδασκαλία του, πού ἀπλώνεται μέ τήν ἔμπρακτη παρουσία του σέ μία πολύ μεγάλη περιοχή τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης, ὅσο κι ἂν στούς αἰῶνες πρῖν ἀπό τόν Μ. Κωνσταντίνο δέν συνηθιζόταν ἡ ἀπεικόνιση μορφῶν «κοιμηθέντων», σκηνές μαρτυρίου καί θανάτου γενικότερα.

Ὡς μία ἀπό τίς παλαιότερες ἀπεικονίσεις του θεωρεῖται ἐκεῖνη πού διασώθηκε στήν Κατακόμβη τῆς Ἁγίας Δομιτίλλης στή Ρώμη καί ἀνάγεται στό 348. Ἡ μορφή του, ὅπως παρουσιάζεται ἐκεῖ, δηλαδή μέ πρόσωπο ἐπίμηκες, μακρουλό θά λέγαμε παραστατικά, μέ μεγάλο μέτωπο καί φαλάκρα, μέ μύτη γαμψή καί ὄχι πολύ μακριά γενειάδα, δημιουργεῖ τόν τύπο μέ τόν ὁποῖο ὡς ἐπί τό πλεῖστον θά ἀπεικονίζεται ἀνά τούς αἰῶνες καί ὡς τίς ἡμέρες μας, τουλάχιστον στά ἔργα τῆς Ὁρθοδοξίας.

Πρόκειται γιά τά χαρακτηριστικά πού θά μεταλαμπαδευτοῦν ἀπό τούς παλαιохριστιανικούς στούς βυζαντινούς χρόνους καί ἀπό αὐτούς στούς μεταβυζαντινούς, ὅποτε θά ἀποκρυσταλλωθοῦν στά λόγια του ἱερομόναχου Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων στό ἔργο του *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*: «Ὁ Παῦλος φαλακρός, βουρλογένης, μιζοπόλιος, βαστώντας ἰδ' ἐπιστολάς του

τυλιγμένας καί δεμένας ὅλας ὁμοῦ». Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό πῶς συμπυκνώνεται σέ δεκατέσσερα μικρά εἰλητήρια, πού κατά συνεκδοχή ἀντικαθίστανται συχνά καί σέ ἕνα μόνον, τό συγγραφικό ἔργο τοῦ Ἀποστόλου, τό ἀπόσταγμα τῆς διδασκαλίας καί τοῦ ἀνύστακτου ἐνδιαφέροντός του γιά τό ποιῆνιο τοῦ Κυρίου του.

Στήν Τέχνη τῆς Δύσης, χαρακτηριστικό τῆς μορφῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἶναι συχνά τό σπαθί. Τό στοιχεῖο αὐτό συμβολίζει ἀφ' ἑνός τή θανάτωσή του μέ ἀποκεφαλισμό καί, ἀφ' ἑτέρου τόν δυναμισμὸ τῆς διδασκαλίας του, μέ τόν ὁποῖο ἀποκόπηκαν ἀπό τήν εἰδωλολατρία χιλιάδες ἔθνη. Χαραριστικό παράδειγμα εἶναι τό ἄγαλμά του μπροστά ἀπό τήν ἐπιβλητική βασιλική τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «ἐκτός τῶν τειχῶν» στή Ρώμη.

Ἀπό τίς παλαιότερες καί περισσότερο χαρακτηριστικές ἀπεικονίσεις του εἶναι ἀνάγλυφες συμβολικές παραστάσεις σέ σαρκοφάγους πού ἀποκαλοῦνται χαρακτηριστικά «Sarcophagi passionis», δηλαδή σαρκοφάγοι τοῦ πάθους, διότι ἀπεικονίζουν εἴτε τό μαρτύριο τοῦ Ἰησοῦ εἴτε τό μαρτύριο τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Τά μνημεῖα αὐτά χρονολογοῦνται ἀπό τά μέσα τοῦ 4^{ου} ὠς τά μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ. καί προέρχονται ἀπό περιοχές τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς Γαλλίας. Ὡς χαρακτηριστικά παραδείγματα νά ἀναφερθοῦν ἡ σαρκοφάγος τοῦ Ἰουνίου Βάσσου πού φιλοτεχνήθηκε τό 359 καί φυλάσσεται στή Ρώμη, στή Βατικανή Κρύπτη), ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἀγ. Μαγδαληνῆς τοῦ 360-370 (περιοχή Τουλόν Γαλλίας) καί μία σαρκοφάγος ἀπό τήν

κατακόμβη τοῦ Ἀγ. Σεβαστιανοῦ τῆς Ρώμης, πού χρονολογεῖται γύρω στό 370.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο πρῶιμα, ἀπό τά πιό παλιά δηλαδή, ἔργα πού ἀπεικονίζουν τόν Παῦλο μέ πλήρη τήν κόμη του. Τό ἕνα εἶναι θραῦσμα ἀπό ἀνάγλυφο τοῦ 4^{ου} ἢ 5^{ου} αἰ. πού φυλάσσεται στό Μουσεῖο τῆς Ἀκυληίας καί παριστάνει ἀντιμέτωπους τόν Πέτρο καί τόν Παῦλο καί τό ἄλλο εἶναι πλακίδιο ἀπό ἔλεφαντοστό ὅπου ὁ Ἅγιος Παῦλος εἰκονίζεται ὀλόσωμος κατά μέτωπο, κοιτάζοντας δηλαδή ἴσα μπροστά, νά κρατεῖ στό ἀριστερό του χέρι Εὐαγγέλιο.

Ἐξοχες ψηφιδωτές παραστάσεις ἅς ἀναφερθοῦν ἐκεῖνες τοῦ Παλατινοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Παλέρμο τῆς Σικελίας πού χρονολογοῦνται στόν 12^ο αἰ. καί κατατάσσονται μεταξύ τῶν σημαντικότερων παραδειγμάτων τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς Τέχνης ὄλων τῶν ἐποχῶν. Στό Παλατινὸ Παρεκκλήσιο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰκονίζεται ἐνῶ βαπτίζεται στή Δαμασκὸ ἀπό τόν Ἀνανία, ἐνῶ συζητεῖ μέ Ἰουδαίους στή συναγωγή καί τή στιγμή πού ἀσπάζεται τόν Πέτρο κατά τή συνάντησή τους στή θέση Τρεῖς Ταβέρνες στήν περιοχὴ τῆς Ρώμης.

Ἀπό τά σωζόμενα μνημεῖα ὅπου ἀπεικονίζεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σέ τοιχογραφίες ἅς ἀναφερθεῖ ἕνα κομμάτι τοιχογραφίας μέ τόν ἀσπασμό του μέ τόν Ἀπόστολο Πέτρο (1170-1180) ἀπό τό Καθολικὸ τῆς Ἰ. Μ. Βατοπεδίου, ἡ παράσταση στό Πρωτάτο τῶν Καρυῶν, ἔργο τοῦ Μ. Πανσέληνου (1290), ἐκεῖνη τοῦ κελλιῦ τοῦ Ραβδούχου λίγο ἔξω ἀπό τίς Καρυές (ἀρχές 13^{ου} αἰ.) καί τέλος ἡ τοιχογραφία τῆς Ἰ. Μ. Σταυρο-

κήτα Ἄγ. Ὅρους, ὅπου ὁ Παῦλος εἰκονίζεται μεταξύ τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέα καί Πέτρου (ἀ' μισό 16^{οῦ} αἰ.), ἔργο τοῦ Θεοφάνη τοῦ Κρητός.

Ἀσφαλῶς ὁ ἀριθμός τῶν φορητῶν εἰκόνων σέ ὄλα τά μήκη καί τά πλάτη τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι τεράστιος καί ἀνάμεσα σ' αὐτές συγκαταλέγονται παλαιότατες εἰκόνες τῆς Ἰ. Μ. Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ καί μεγάλων ἀγιογράφων τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπό τόν Ζώρζη καί τόν Ἄγγελο ὡς τόν σύγχρονο Φώτιο Κόντογλου. Ἀνάλογος εἶναι καί ὁ ἀριθμός σέ παραστάσεις μικρογραφιῶν χειρογράφων καί ἄλλων ἀντικειμένων Τέχνης, ἀπό τά ὅποια θά καταγράψουμε ἐδῶ ἓνα ἀμφιπρόσωπο ἐγκόλπιο τοῦ 13^{οῦ} αἰ. πού φυλάσσεται στήν Ἰ. Μ. Βατοπεδίου τοῦ Ἄγ. Ὅρους.

Ἐκτός ἀπό τίς ἀπεικονίσεις τοῦ ἀπο-

κεφαλισμοῦ του καί τοῦ ἀσπασμοῦ μέ τόν Ἀπόστολο Πέτρο, πού εἶναι καί ἡ χαρακτηριστική παράσταση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τους τήν ἴδια ἡμέρα, 29 Ἰουνίου, ὁ Παῦλος εἰκονίζεται καί σέ ἄλλες συνθετότερες παραστάσεις, ὅπως τῆς Ἀναλήψεως (Σινᾶ), τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Ἰ. Μ. Σταυρονικῆτα), τῆς Ψηλάφησης τοῦ Θωμᾶ (Συλλογή Ἰω. Λάτση) καί σέ γεγονότα καί θαύματα πού ἔκανε στή ζωή του, ὅπως, κατά τόν Διονύσιο τόν ἐκ Φουρνᾶ «Ὁ Παῦλος ἐν σπυρίδι κρεμασθεῖς διὰ τοῦ τείχους ἐκφεύγει τὰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων» (φυγάδευση ἀπό Δαμασκό μέσα σέ καλάθι), «Ὁ Παῦλος ἐκτυφλῶν τόν Βαριησοῦν τόν μάγον», «Ὁ Παῦλος ἰώμενος τήν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος», «Ὁ Παῦλος ἐκτινάξας εἰς τὸ πῦρ τήν δῆξασαν αὐτὸν ἔχιδναν κατέκαυσεν», κ.ἄ.

Χρυσός σόλιδος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου,
ὁ ὁποῖος στήν ἄλλη ὄψη παριστάνεται ἔφιππος νά χαιρετᾷ τελετουργικά

Ἀποστολικοί Κανόνες (ζ')

Παναγιώτη Μπούμη
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(συνέχεια ἀπό τό τεῦχος 1ον - 2018)

KANONAS NA' (51ος)

Κείμενο: *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὄλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, γάμου, καί κρεῶν, καί οἴνου, οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλά διὰ βδελυρίαν ἀπέχηται, ἐπιλαθόμενος, ὅτι πάντα καλὰ λίαν, καί ὅτι ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλη τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθούσθω, ἢ καθαιρείσθω, καί τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω. Ὡσαύτως καί λαϊκός.*

Μετάφραση: Ἐάν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἀπό ὅλον τόν ἱερατικό κατάλογο ἀπέχει ἀπό τό γάμο καί τό κρέας καί τό κρασί, ὄχι γιά ἄσκησι ἀλλά γιὰτί σιχαίνεται, ξεχνώντας ὅτι ὅλα (τά δημιούργησε ὁ Θεός) πολύ καλά καί ὅτι ἀρσενικοῦ καί θηλυκοῦ γένους δημιούργησε ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο καί ἔτσι βλασφημώντας προσβάλλει τή δημιουργία, ἢ νά διορθώνεται ἢ νά καθαιρεῖται καί νά ἀποβάλλεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τόν λαϊκό.

Ἀγιογραφικά χωρία: Γεν. 5.2.

Παράλληλοι κανόνες: Ἀποστολικός ὁ νγ', τῆς ΣΤ' ὁ ιγ', τῆς Ἁγκυρας ὁ ιδ', τῆς Γάγγρας οἱ α', θ', ιδ', κ', τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὁ πς'.

Σχόλια: 1. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι ἡ φράσι «ῶσαύτως καί λαϊκός» ἀναφέρεται στό πρῶτο καί στό τρίτο στοιχεῖο τῆς παιδαγωγικῆς ἀντιμετώπισης πού ἀφορᾶ στούς κληρικούς (δηλ. στό «διορθούσθω» καί στό «ἀποβαλλέσθω»). 2. Ἡ νηστεία «δι' ἄσκησιν» ὄχι μόνο συγχωρεῖται, ἀλλά καί ἐπικροτεῖται.

KANONAS NB' (52ος)

Κείμενο: *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, τὸν ἐπιστραφέντα ἀπό ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω· ὅτι λυπεῖ Χριστόν, τὸν εἰπόντα· Χαρά γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.*

Μετάφραση: Ἐάν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δέν δέχεται προθύμως ἐκεῖνον πού ἐπιστρέφει ἀπό ἁμαρτία (δηλ. πού μετανοεῖ), ἀλλά τόν διώχνει, ἄς καθαιρεῖται, γιὰτί λυπεῖ τόν Χριστό, πού εἶπε: «Γίνεται χαρά στόν οὐρανό γιά ἕναν ἁμαρτωλό, πού μετανοεῖ».

Ἀγιογραφικά χωρία: Λουκ. 15,7 - 10.

Παράλληλοι κανόνες: Τῆς Καρθαγένης οἱ ζ', μγ'/ν', με'/νβ', νγ' καί ξγ'/οβ'.

Σχόλια: Ὁ κανόνας ἀναφέρεται στό μυστήριο τῆς μετάνοιας - ἐξομολογήσεως. Ποιός ὅμως μπορεῖ νά ἐξομολογεῖ ; Ἀπό τήν «Ἐτέρα ἐρμηνεία» τοῦ Βαλσαμῶνα στόν κανόνα συμπεραίνεται ὅτι

ὕπῃρξε πρόβλημα σχετικά μέ τήν κανονική ἀπάντηση σέ αὐτό τό ἐρώτημα. Ὁ Βαλσαμών πιστεύει καί νομίζουμε ὀρθά πώς ὁ πρεσβύτερος, μετά ἀπό ἄδεια τοῦ ἐπισκόπου, δέχεται «λογισμοὺς ἀνθρώπου καί δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας», εἴτε εἶναι ἱερομόναχος εἴτε ὄχι (προβλ. ζ', ζ' καί μς' τῆς Καρθαγένης).

ΚΑΝΟΝΑΣ ΝΓ' (53ος)

Κείμενο: *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἐορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν, καί οἴνου, βδελυσσόμενος, καί οὐ δι' ἄσκησιν, καθαιρείσθω, ὡς κεκαυτηριασμένος τήν ἰδίαν συνείδησιν, καί αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος.*

Μετάφραση: Ἐάν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κατά τίς ἡμέρες τῶν ἐορτῶν δέν τρώει κρέας καί δέν πίνει κρασί, γιατί (τά) σιχαίνεται καί ὄχι γιά ἄσκηση, ἄς καθαιρεῖται, διότι ἔχει προφανῶς καυτηριασμένη (ἀναίσθητη) τή συνείδησή του καί γίνεται αἴτιος σκανδάλου σέ πολλοῦς.

Ἄγιογραφικά χωρία: Α' Τιμ. 4,2.

Παράλληλοι κανόνες: Ἐποστολικός ὁ νά, τῆς Ἐγκυρας ὁ ιδ', τῆς Γάγγρας οἱ α', β', θ', ιδ' καί ιη', τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ πς'.

Σχόλια: 1. Στά αἴτια τῆς καθαίρεσης, ἐκτός ἀπό «κεκαυτηριασμένος» καί σκανδάλου «αἴτιος», προστίθεται ἀπό

τούς ἐρμηνευτές καί ὁ κίνδυνος μέ τή νηστεία κατά τή διάρκεια τῶν ἐορτῶν νά συμπράττει μέ αἰρετικούς (π.χ. τοὺς Μαρκιανιστές, Βαλσαμών). 2. Ἡ νηστεία «δι' ἄσκησιν» συγχωρεῖται ὅπως καί στόν νά' ἀποστολικό κανόνα. 3. Ἐξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι σημεῖο κρίσης καί ἀναφορᾶς εἶναι ἡ πρόθεση («βδελυσσόμενος») καί ὄχι αὐτή καθ' ἑαυτή ἢ πράξη.

ΚΑΝΟΝΑΣ ΝΔ' (54ος)

Κείμενο: *Εἴ τις κληρικός ἐν καπηλείῳ φωραθείη ἐσθίων, ἀφοριζέσθω· πάρεξ τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύοντος.*

Μετάφραση: Ἐάν τυχόν κάποιος κληρικός συλληφθεῖ ἐπ' αὐτοφώρῳ νά τρώει σέ καπηλειό, νά ἀφορίζεται. Ἐξαιρεῖται ἐκεῖνος πού μένει ἀπό ἀνάγκη σέ πανδοχεῖο (πού βρίσκεται) στό δρόμο του.

Παράλληλοι κανόνες: Ἐποστολικοί οἱ μβ' καί μγ', τῆς ΣΤ' ὁ θ', τῆς Ζ' ὁ κβ', τῆς Λαοδικείας ὁ κδ', τῆς Καρθαγένης οἱ μ'/μζ' καί ξ'/ξθ'.

Σχόλιο: Ἐπό τούς ἐρμηνευτές δίνονται οἱ αἰτίες τοῦ ἀφορισμοῦ : α) «βίον ἄσημον ἔχειν τοὺς αὐτὸ ποιοῦντας» (Ζωναράς) καί β) «σκανδαλίζειν τοὺς πολλοῦς» (Βαλσαμών). Ἐδῶ ἔχουμε καί ἐξαίρεση (τό «πάρεξ»), ἀναφερόμενη στόν ἴδιο τόν κανόνα καί ὄχι κατ' οἰκονομία πράξη - ἐνέργεια.

Ὁ β' αὐτοκράτωρ Νικαίας Ἰωάννης Βατάτζης (1222-1254) μαζί μέ τόν Δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαήλ Β'

Λίτσας Ί. Χατζηφώτη
Ἀρχαιολόγου - Ἱστορικοῦ

- Μητροπολίτου Περιστερίου Χρυσοστόμου: *Ὁ Ἱερομάρτυρας-Ἐθνομάρτυρας ὄπλαρχηγός Παπασπύρος Ζαφείρης, ἡ ἐθνική καί ἡ ἐκκλησιαστική προσφορά του*. Ἐκδ. Πελασγός, Ἀθήναι 2018.

Μία πολύ πικρή περίοδο τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς ἱστορίας σκιαγραφεῖ ὁ συγγραφεύς μέσα ἀπό τήν περιπέτεια τῆς οἰκογενείας του καί κυρίως τοῦ ἥρωα ἱερομάρτυρα καί ἐθνομάρτυρα ὄπλαρχηγοῦ Παπασπύρου Ζαφείρη, τοῦ πατέρα του ὅπως καί τήν ἐθνική καί ἐκκλησιαστική προσφορά του ἐναντίον τοῦ ναζισμοῦ καί τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ὅπως γράφει, καί παραλλήλως τοῦ ἀγῶνα τῆς μητέρας του, ἡ ὁποία ὑπέφερε τά πάνδεινα προκειμένου νά διαφεύγει ἀπό τήν καταδίωξη καί νά προστατεύει τά πέντε μικρά ὄρφανά παιδιά της. Τόν κυριάρχο τοῦτον ἱστορικό πυρῆνα περιβάλλει σειρά ὀλόκληρη γεγονότων, ἐκτός ἀπό αὐτά τά καθεαυτά ἱστορούμενα, πολυάριθμα καί χαρακτηριστικά ἀπό τήν καθημερινή ζωή στήν ἐπαρχία τῶν χρόνων τοῦ πρώτου περίπου μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰ. Εἰκόνες γλαφυρές καί εἰδυλιακές τῆς καθημερινῆς καί λατρευτικῆς ζωῆς σέ ἀντίθεση σκληρῆς, θηριώδους μᾶλλον, πραγματικότητας, τήν ὁποία δέν ἔπαιψαν κατά τόπους νά βιώνουν ἀπ' αἰῶνων ὡς τίς ἡμέρες μας οἱ ἄνθρωποι, ἐξ αἰτίας παραλογοισμῶν, σκοπιμοτήτων καί ἰδεολογιῶν κακοχωνεμένων, διχαστικῶν καί ματαιόδοξων, πού σβήνουν μέ τόν καιρό ἐξ αἰτίας τῆς οὐσιαστικῆς τους ἔνδειας, ἀφήνοντας πληγές χαίνουσες. Παραστατική διήγηση, λόγος γλαφυρός, ὕμνος στήν ἀνθρωπιά, στήν πίστη, στήν φιλοπατρία, τήν οἰκογένεια.

- Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου Ἱεροθέου: *Ὁ ἅγιος Παΐσιος ὁ Ἀγιορείτης ὡς ἐμπειρικός θεολόγος*. Ἰ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) 2016.

Τό βιβλίο αὐτό μέ τόν ὑπότιτλο «Μαρτυρική κατάθεση γιά ἕναν ζωντανό ὀργανισμό τῆς Ἐκκλησίας», περιλαμβάνει τά κυριότερα κείμενα πού δημοσίευσε κατά καιρούς στά βιβλία του γιά τόν Ἅγιο πρὶν τήν ἀγιοκατάταξή του καί φανερώνουν τό θαυμασμό του γιά τόν νέο Ἅγιο τῶν καιρῶν μας. Μέσα ἀπό αὐτά ἀναδεικνύεται μεγάλο μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀγίου. Πέρα ἀπό τήν εὐφυΐα καί τήν καθαρότητα τῆς σκέψης του, ὑπογραμμίζεται ἡ μεγάλη ἀγάπη του πρὸς τόν Θεό, ἡ καθαρότητα τῆς καρδιάς του σέ κάθε ἐκδηλώσή του, ἡ ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἀνάδειξή του σέ πόλο ἔλξης, ὡς φυσικοῦ μαγνήτη, τῶν ἀνθρώπων κοντά του, πού τοὺς ἔλκυε ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία ἐνοικοῦσε σ' αὐτόν, ἡ διορατικότητα, ἡ παρηγορητικότητά

του σέ ὄσους τόν ἐπισκέπτονταν. Ἀναφέρεται ἐπίσης στά θεολογικά κριτήρια τῆς Ἀγιότητας τοῦ Ἁγίου Παΐσιου καί ἡ πρόταση γιά τήν ἀγιοκατάταξη.

- Μητροπολίτου Ἐλευθερουπόλεως Χρυσοστόμου: *Δογματικό κυριακοδρομιο*. Ἔκδοσις Ἱ. Μ. Ἐλευθερουπόλεως, Ἐλευθερούπολη 2018.

Στό πλαίσιο τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἐλευθερουπόλεως κυκλοφορήθηκε ὁ χρηστικός αὐτός τόμος μέ κατανοητά στό εὐρύ κοινό τῶν ἐκκλησιαζομένων κείμενα μέ βάση καί ἀφορμή περικοπές τοῦ Εὐαγγελίου καί σκοπό τήν κατά βάθος, ἔστω καί κατά ἓνα μέρος, γνωριμία καί κατανόηση τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας. Τό προκείμενο πόνημα ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ Οἰκογενειακοῦ Κυριακοδρομίου, πού ἐκδόθηκε τό 2006. Περιλαμβάνονται δέκα Κυριακές ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου, δεκατρεῖς ἀπό τοῦ Λουκά, δέκα τοῦ Τριωδίου, ἑπτά τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἑπτά Δεσποτικῶν ἑορτῶν καί δύο ἑορτές ἁγίων. Κείμενα συνοπτικά, ἀποσκοποῦν στή σύνδεση τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς μέ ἐπί μέρους δογματικά θέματα καί στήν πρόκληση τῆς προσοχῆς τῶν ἐκκλησιαζομένων στό ἐπίκαιρο ἠθικό δίδαγμα τῆς κάθε εὐαγγελικῆς περικοπῆς.

- Πρωτ. Ἀκινδύνου Δαρδανοῦ: *Τό λειτούγημα τῆς Πνευματικῆς Πατρότητος*. Ὑδρα 2018.

«Οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τῷ εὖ», ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι καί ὁ συγγραφεύς τό ἐφαρμόζει στό σαραντασέλιδο πόνημά του, γράφοντας μέ ἀφτιασίδωτο λόγο καί καθαρή σκέψη γιά θέματα πολυσυζημένα καί ἰδιαίτερος σοβαρά καί διατυπώνοντας τή θέση του στηριζόμενος στήν Κ. Διαθήκη καί σέ ἔργα παλαιότερων καί νεωτέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Στό α' μέρος τοῦ βιβλίου ἀσχολεῖται μέ τό *Ἐνταλτήριο Γράμμα* πρὸς τόν πνευματικό, τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, θίγοντας καιρία σημεία τῆς εὐθύνης τῆς ἀνάληψης καί τῆς ἀσκήσης τῆς Πνευματικῆς Πατρότητος. Στό β' παρουσιάζει τή μορφή καί τό ἔργο τοῦ πνευματικοῦ του πατέρα, πρωτ. Εὐστρατίου Φελέκη, δημοσιεύοντας τόν λόγο του στήν ἑορταστική ἐκδήλωση πού πραγματοποιήθηκε τό 2012 γιά τό ἱωβηλαῖο τοῦ Γέροντά του. Στό γ' προσπαθεῖ νά περιγράψει, ὅσο πιό παραστατικά μπορεῖ, καί νά μεταδώσει, ὅσο εἶναι δυνατόν, ὑπερφυές γεγονός, ἓνα θαῦμα πού βίωσε κατά τή διάρκεια θ. Λειτουργίας. Μέ τό πόνημά του παρουσιάζει σοβαρό τρόπο σκέψεως καί γραφῆς νέου κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος διαπνέεται ἀπό τήν εὐθύνη ἀλλά καί τό δῶρημα τῆς ιδιότητάς του.

Φόλλισ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου πού κυκλοφορήθηκε ἐπί εἰκονομαχίας

Περί μισθολογικῶν κλιμακίων καί συντάξεων

Πρωτοπρ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ. Μ. Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου
Ἀντιπροέδρου Ἱ.Σ.Κ.Ε.

Ἐγράψαμε παλαιότερα ὅτι ἀπό 1.1.2018 ἄρθηκε ἡ ἀναστολή τῶν μισθολογικῶν ἐξελίξεων καί ἐνεργοποιεῖται κανονικά ἐκ νέου ἡ μισθολογική ἐξέλιξη ὄλων τῶν ὑπαλλήλων κατὰ τό ἀρ. 11 τοῦ ἴδιου νόμου 4354/-2015, συνεπῶς καί τῶν Κληρικῶν. Ἐπίσης ἐπηρεάζονται ἀπό τήν ὡς ἄνω ἐξέλιξη καί ὅσοι εἶχαν ὑποβάλει αἴτηση ἀναγνώρισης προϋπηρεσίας μετά τήν 1.1.2016, ἡ ὁποία ἀναγνωριζόταν μέ τό προηγούμενο μισθολογικό καθεστῶς (ν. 4024/2011) ἢ μέ τό ἰσχύον (ν. 4354/2015) καί ἐπίσης τῶν ὑπηρετούντων κληρικῶν τήν 1.1.2016 πού ὑπέβαλαν αἰτήσεις γιά ἀναγνώριση μετά-πτυχιακῶν ἢ διδακτορικῶν τίτλων σπουδῶν μετά τήν 1.1.2016. Σχετική εἶναι ἡ διευκρινιστική ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπ. Οἰκονομικῶν:

Κληρικός ΠΕ κατηγορίας μέ χρόνο ὑπηρεσίας τήν 1.1.2016, 4 ἐτῶν καί 6 μηνῶν ὁ ὁποῖος εἶχε καταταχθεῖ στό Μ.Κ. 3 τῆς κατηγορίας του μέ πλεονάζοντα χρόνο 6 μήνες, ἀπό 1.1.2018 πού ἐνεργοποιεῖται ἡ μισθολογική ἐξέλιξη θά καταταγεῖ στό ἐπόμενο Μ.Κ. δηλαδή τό 4 μετά τήν παρέλευση 18 μηνῶν, συμπληρώνοντας τούς ἀπαιτούμενους 24 μήνες γιά τήν ἀλλαγὴ κλιμακίου διότι, ὅπως εἶχαμε δημοσιεύσει τά ἔτη 2016 καί 2017 δέν ὑπολογίζονται στόν χρόνο

ὑπηρεσίας του γιά τήν ἀπονομή τοῦ ἐπομένου Μ.Κ. Γιά αὐτά δέν προβλέπεται μισθολογική ἐξέλιξη. Τά δύο ἔτη εἶναι προσφορά ὄλων μας «ὑπέρ Πατρίδος».

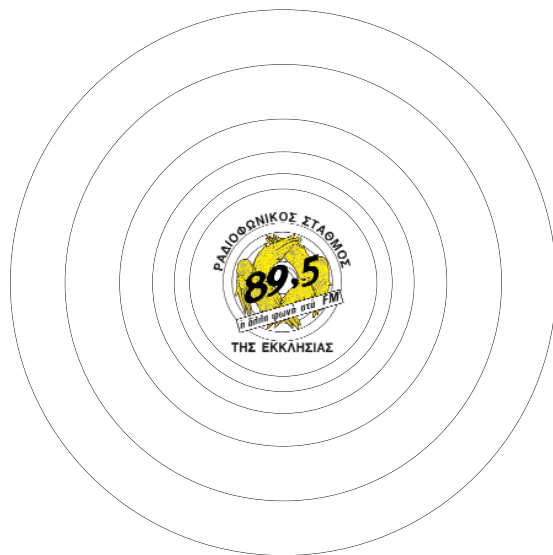
Κληρικός τῆς ΠΕ κατηγορίας πού κατέχει τήν 31.12.2017 τό Μ.Κ. 3, δέν ἔχει προσωπική διαφορά καί ἀπό τή σύγκριση ἀποδοχῶν πού ἔγινε κατὰ τήν 31.12.2015 ἔλαβε αὔξηση 60 € στόν βασικό μισθό, τήν ὁποία θά λάβει σέ 4 ἰσοποσες δόσεις. Κατὰ τήν κατάταξή του τήν 1.1.2016 εἶχε πλεονάζοντα χρόνο 6 μήνες ἐνῶ μέ αἴτησή του μετά τήν 1.1.2016 ζήτησε ἀναγνώριση μεταπτυχιακοῦ τίτλου καί ἐπομένως τήν 1.1.2018 δικαιούται προώθηση κατὰ 2 Μ.Κ. Ὁ κληρικός αὐτός μετά τήν 1.1.2018 καττάσσεται στό 5 Μ.Κ. καί λαμβάνει στό ἀκέραιο τή διαφορά μεταξύ τῶν 2 Μ.Κ. (118) € καί τήν 3η δόση τῆς αὔξησης πού εἶχε προκύψει κατὰ τήν ἀρχική κατάταξη μέ τό ν. 4354/2015. Τώρα γιά τήν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπόμενου Μ.Κ. πρέπει νά περάσουν 18 μήνες (σύν 6 μήνες πλεονάζων χρόνος), ὥστε νά συμπληρωθεῖ τό διάστημα τῶν 24 μηνῶν πού ἀπαιτεῖται γιά μισθολογική ἐξέλιξη. Ἐάν ὁ Κληρικός ἔχει καί προσωπική διαφορά, αὐτή συμψηφίζεται μέ τήν αὔξηση πού προέκυψε ἀπό τήν ἀλλαγὴ τοῦ κλιμακίου. Ἀναλυτικό πίνακα στό ἐπόμενο.

Προτείνουμε :

Καθημερινά

- 02.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ - Προσεγγίσεις στους όρους τής πίστεως. Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο (Ε)
- 12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ - Παραδοσιακή μουσική. Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.
- 17.30: ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ - Ύμνοις καί ὠδαῖς, Ἐκκλησία καί τέχνη, Ἐκκλησία καί ἐπιστήμη, Ἐκκλησία καί περιβάλλον, ἼΑνθρωπος καθ' ὁδόν).
- 22.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.
- 23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.
- 00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ. Ἐποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες. Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανού.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς κατά τόπους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχυ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Αδειας
10

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Ίω. Γενναδίου 14 115-21 Άθήναι
Τηλ. 210-72.72.253. Fax: 210-72.72.251
ISSN 1105-7203

ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1856/2004 Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 01 2355